KAMU YÖNETİMİNDE GÜNCEL TARTIŞMALAR 5

Editör:
Prof. Dr. Mehmet Burhanettin COŞKUN

BİDGE Yayınları

Kamu Yönetiminde Güncel Tartışmalar 5

Editör: Prof. Dr. Mehmet Burhanettin COŞKUN

ISBN: 978-625-5474-85-8

1. Baskı
Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL
Yayınlama Tarihi: 2026-10-25
BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374
Yayın hakları © BİDGE Yayınları
www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com
Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.
Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya / Ankara

ÖNSÖZ

Kamu yönetimi disiplini, devletin örgütsel yapısını, kamu politikalarının oluşturulma ve uygulanma süreçlerini, kamu hizmetlerinin sunumunu ve toplum-devlet ilişkilerinin çeşitli boyutlarını inceleyen çok disiplinli bir çalışma alanıdır. Günümüzde küreselleşme, dijitalleşme, yönetişim odaklı yaklaşımlar, sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve artan toplumsal talepler, kamu yönetiminin hem teorik çerçevesini hem de uygulama alanlarını yeniden şekillendirmektedir. Bu değişim süreci, kamu yönetimi alanında güncel bilgiye dayalı, analitik ve eleştirel değerlendirmeleri zorunlu kılmaktadır. Kamu Yönetimi 5 adlı bu eser, kamu yönetimi disiplininin temel kavramlarını, kuramsal yaklaşımlarını ve çağdaş uygulamalarını sistematik bir bütünlük içerisinde ele almak amacıyla hazırlanmıştır. Kitapta kamu bürokrasisinin işleyişi, kamu politikası analizi, yerel yönetimler, stratejik yönetim, hesap verebilirlik, şeffaflık, etik yönetim ilkeleri ve dijital dönüşüm gibi güncel konular kapsamlı bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Böylece okuyucuların yalnızca kuramsal bilgi edinmeleri değil, aynı zamanda günümüz kamu yönetimi sorunlarını çok boyutlu bir perspektifle analiz edebilmeleri hedeflenmiştir. Bu çalışmanın, kamu yönetimi alanında öğrenim gören öğrenciler, akademisyenler, araştırmacılar ve uygulayıcılar için nitelikli bir başvuru kaynağı oluşturacağı düşünülmektedir. Eserin, kamu yönetimi literatürüne mütevazı bir katkı sağlaması ve alana yönelik bilimsel tartışmaların gelişimine destek olması en önemli temennimizdir. Kamu yararını esas alan etkin, katılımcı ve çağdaş yönetim anlayışlarının

güçlendirilmesine katkı sunması dileğiyle, kitabın tüm okuyucularına faydalı olmasını dileriz.

Prof. Dr. Mehmet Burhanettin COŞKUN

Editör

İÇİNDEKİLER

KOBİ'LERİN DIŞ TİCARET İŞLEMLERİNDE HUKUKİ UYUM VE BELGE YÖNETİMİ 1
AVNİ AKIN ÜRÜNAL

KAYIPTAN KAÇINMA: DAVRANIŞSAL KAMU POLİTİKALARI PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME 60
AVNİ AKIN ÜRÜNAL

AFETLER VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA: TOPLUM TEMELLİ YAKLAŞIM 99
BİLGE BATAR

LOJİSTİK GÜVENLİK VE AFET YÖNETİMİNDE İNOVASYON: TCDD YANGIN SÖNDÜRME VE KURTARMA TRENİ 124
EMRE SAFA TENGİLİMOĞLU, SEDAT BARUTCU

BÖLÜM 1

KOBİ'LERİN DIŞ TİCARET İŞLEMLERİNDE HUKUKİ UYUM VE BELGE YÖNETİMİ[1]

AVNİ AKIN ÜRÜNAL[2]

Giriş

Uluslararası ticaret, işletmelerin yeni pazarlara ulaşmasına ve tedarik kaynaklarını çeşitlendirmesine imkan sağlarken farklı hukuki, mali ve idari yükümlülükleri de beraberinde getirmektedir. Bir satışın ticari koşullar üzerinde anlaşılmasıyla başlayan süreç; ödemenin gerçekleştirilmesi, eşyanın taşınması, gümrük işlemlerinin tamamlanması ve ilgili ürün düzenlemelerinin karşılanmasıyla devam etmektedir. Bu aşamaların her biri farklı kurallara tabi olmakla birlikte aynı ürün, taraf ve işlem bilgilerine dayanmaktadır. Dolayısıyla dış ticaretin hukuki boyutu, yalnızca eşyanın sınırdan geçişi sırasında yerine getirilen işlemlerle sınırlı değildir; ticari ilişkinin kurulmasından işlemin tamamlanmasına kadar uzanan kararların birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir.

---

[1] Bu kitap bölümü, yazarın 2016 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında tamamladığı *"Türkiye'de Dış Ticaret Uygulamalarının Hukuki Analizi: 4458 Sayılı Gümrük Kanunu Özelinde"* başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır (Ürünal, 2016).

[2] Dr., T.C. Ticaret Bakanlığı, Orcid: 0000-0002-3868-5944

Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ'ler) açısından dış pazarlara erişimin sürdürülebilirliği, müşteri bulma ve rekabetçi fiyat sunmanın yanında işlemlerin öngörülebilir biçimde yürütülmesine bağlıdır. İhracat stratejileri, pazar çeşitlendirmesi ve uluslararası rekabet üzerine yapılan değerlendirmeler, dış ticaret faaliyetlerinin çok yönlü niteliğini ortaya koymaktadır (Songur, 2023). Bu faaliyetlerin işletme düzeyinde yürütülmesi ise ticari kararların mevzuatın gerektirdiği bilgi ve belgelerle desteklenmesini gerektirir. Teklif aşamasında belirlenen ürün özelliklerinin, teslim ve ödeme koşullarının sipariş, sevkiyat ve beyan süreçlerine doğru aktarılması, bu bakımdan belge yönetiminin temel işlevlerinden biridir.

Türkiye'de dış ticaret işlemlerinin hukuki çerçevesi; gümrük mevzuatı, ithalat ve ihracat düzenlemeleri, vergilendirme hükümleri, uluslararası anlaşmalar ve ürüne özgü izin ve denetim koşullarının birlikte uygulanmasıyla oluşmaktadır. Bu yapı içinde tarife sınıflandırması, menşe ve gümrük kıymeti, eşyanın tabi olacağı işlemlerin ve mali yükümlülüklerin belirlenmesinde birbiriyle bağlantılı unsurlardır (Aka & Ürünal, 2018). Ürüne ilişkin eksik veya hatalı bir bilgi, yalnızca bir belgenin düzenlenmesini değil, uygulanacak düzenlemenin ve gerekli belge setinin belirlenmesini de etkileyebilir. Bu nedenle hukuki uyumun, işlem sonunda yapılan bir belge kontrolünden önce, işlemin dayandığı bilgilerin doğruluğuyla ilişkilendirilmesi gerekir.

Belge yönetiminin önemi de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Ticari fatura, taşıma belgesi, menşe ispatı veya izin belgesi aynı işlemin farklı yönlerini açıklamakta; ancak birbirinin yerine geçmemektedir. Bir belgenin dosyada bulunması, gerekli hukuki olgunun doğru biçimde kanıtlandığını tek başına göstermez. Belgenin işlem için uygun olması, ilgili eşyayı temsil etmesi ve diğer kayıtlarla tutarlılık göstermesi birlikte değerlendirilmelidir. Bu bölümde hukuki uyum, uygulanabilir yükümlülüklerin

belirlenmesi ve bunların işlem boyunca yerine getirilmesi; belge yönetimi ise bu yükümlülüklerin dayandığı bilgilerin hazırlanması, doğrulanması, aktarılması ve korunması çerçevesinde ele alınmaktadır.

Belge ve süreçlerin dijitalleşmesi, bu ilişkinin önemini azaltmamaktadır. OECD'nin ticaretin kolaylaştırılmasına ilişkin değerlendirmesi, düzenleyici çerçevenin oluşturulması ile uygulamanın etkinliği arasındaki farklılıklara, işlemlerin otomasyonuna ve sınır idareleri arasındaki iş birliğine dikkat çekmektedir (OECD, 2025). İşletme açısından değerlendirildiğinde, belgelerin elektronik ortamda iletilebilmesi kadar sisteme aktarılan bilginin doğru ve tutarlı olması da önem taşımaktadır. Bu nedenle belge yönetimi, evrakın hazırlanması ve saklanmasının ötesinde, işletme içindeki birimler ile dış ticaret sürecindeki diğer aktörler arasında bilgi bütünlüğünün sağlanmasını kapsayan bir faaliyet olarak değerlendirilebilir.

Bu bölümün amacı, Türkiye'de ithalat ve ihracat işlemlerine ilişkin hukuki düzenlemeleri KOBİ'lerin belge yönetimi ve işlem kontrolü kararlarıyla ilişkilendirmektir. Çalışmanın temel sorusu, gerekli belgelerin hangi işlem bilgilerine ve hukuki koşullara göre belirleneceği ve bu belgeler arasındaki uyumun nasıl sağlanabileceğidir. Bölümün temel savı, hukuki uyumun yalnızca gümrük beyannamesinin hazırlanmasına veya gerekli belgelerin temin edilmesine indirgenemeyeceğidir. Ürünün tanımlanması, ticari koşulların belirlenmesi, ödeme yönteminin seçilmesi, gümrük unsurlarının değerlendirilmesi ve izin süreçlerinin planlanması aynı kontrol düzeninin bağlantılı aşamaları olarak ele alınmalıdır.

Çalışma, ilgili mevzuat ile dış ticaret ve bankacılık literatürünün birlikte değerlendirildiği kavramsal ve mevzuat odaklı bir incelemeye dayanmaktadır. Kapsam, Türkiye'de yürütülen mal ticareti işlemleriyle sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda önce hukuki uyumun kavramsal çerçevesi ve belgelerin işlevleri açıklanmakta;

ardından ödeme yöntemleri, gümrük unsurları ve ürün denetimleri arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Son olarak KOBİ'ler için bütünleşik bir belge yönetimi çerçevesi önerilmekte ve bu çerçeve temsili bir ithalat işlemi üzerinden değerlendirilmektedir. Bölümün katkısı, belgeleri bağımsız yükümlülükler olarak sıralamak yerine, bu belgeleri doğuran kararları ve bilgiler arasındaki bağlantıları görünür kılmaktır.

2. Dış Ticarette Hukuki Uyumun Kavramsal Çerçevesi

Dış ticarette hukuki uyum, bir işlemin tabi olduğu yükümlülüklerin belirlenmesini, bu yükümlülüklerin zamanında yerine getirilmesini ve işlemin dayandığı bilgilerin doğrulanabilir biçimde korunmasını kapsar. Bu çerçevede belge yönetimi, hukuki uyumun uygulamadaki araçlarından biridir. Belgeler, ticari ilişkinin ve eşyanın farklı özelliklerini ortaya koyarken uygulanacak düzenlemelerin belirlenmesine ve yükümlülüklerin yerine getirildiğinin gösterilmesine de hizmet eder. Hukuki uyum ile belge yönetimi arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi için düzenlemelerin birbiriyle bağlantısının, uluslararası ticaret düzeninin ve işlem bilgilerinin güvenilirliğinin birlikte değerlendirilmesi gerekir.

2.1. Düzenlemeler Arasındaki Bağlantı

Bir dış ticaret işlemi, aynı ticari ilişki üzerinde farklı hukuk alanlarının etkili olduğu çok katmanlı bir yapı oluşturur. Satış sözleşmesi alıcı ile satıcı arasındaki borçları belirlerken taşıma ilişkisi eşyanın sevkine ve teslimine ilişkin yükümlülükleri düzenler. Ödeme koşulları bedelin tahsiline ve finansmanına, gümrük mevzuatı ise eşyanın gümrük statüsüne ve tabi tutulacağı işlemlere ilişkin sonuçlar doğurur. Vergilendirme hükümleri ile ürüne özgü teknik düzenlemeler de bu yapıyı tamamlar. Dolayısıyla bir alandaki koşulların karşılanması, işlemin diğer alanlardaki yükümlülüklerinin de yerine getirildiği anlamına gelmez.

Türkiye'de gümrük işlemlerinin temel kanuni dayanağı, Türkiye Gümrük Bölgesine giren ve çıkan eşya ile taşıtlara uygulanacak kuralları belirleyen 4458 sayılı Gümrük Kanunu'dur. Kanunun uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar, başta Gümrük Yönetmeliği olmak üzere ilgili ikincil düzenlemelerle ayrıntılandırılmaktadır. Bununla birlikte somut bir ithalat veya ihracat işleminde uygulanacak hükümler bu düzenlemelerle sınırlı değildir. İthalat ve ihracat rejimleri, ticaret politikası önlemleri, mali yükümlülükler ve ürüne özgü izin ve denetim koşulları da işlemin niteliğine göre değerlendirilmelidir (Gümrük Kanunu, 1999, md. 1; Gümrük Yönetmeliği, 2009).

Düzenlemeler arasındaki bağlantı, özellikle eşyanın tarife sınıflandırması, menşei ve gümrük kıymetinin belirlenmesinde görünür hale gelmektedir. Aka ve Ürünal (2018), bu unsurları 4458 sayılı Gümrük Kanunu çerçevesinde birlikte incelemektedir. Söz konusu unsurlar, farklı hukuki sorulara cevap vermekle birlikte aynı eşyanın tabi olacağı işlemlerin belirlenmesine katkı sağlar. Bu nedenle ürün bilgisinin eksikliği, yalnızca sınıflandırmayı değil, buna bağlı mali yükümlülüklerin veya ürün denetimi koşullarının araştırılmasını da etkileyebilir.

Bu bölümde söz konusu bağlantıdan hareketle, hukuki uyumun işletme içindeki bilgi üretiminden bağımsız değerlendirilemeyeceği savunulmaktadır. Gümrük beyanında kullanılan teknik ve ticari bilgiler çoğunlukla satın alma, satış, üretim veya lojistik süreçlerinde ortaya çıkmaktadır. Ürünün niteliği ya da ticari koşullar bu aşamalarda doğru belirlenmediğinde, sonraki işlemler eksik veya hatalı bir bilgi temeline dayanabilir. Dolayısıyla kontrolün yalnızca beyannamenin hazırlanmasına bırakılması yerine, beyana esas bilginin oluştuğu aşamalardan itibaren yürütülmesi gerekir.

Bu yaklaşım, işletme içindeki görev dağılımını da önemli hale getirmektedir. Teknik bilgiyi sağlayan birim, ödeme koşullarını

belirleyen birim ve gümrük işlemlerini yürüten taraf farklı olabilir. Bu aktörler arasındaki bilgi aktarımının sürekliliği, aynı işlemin farklı belgelerde tutarlı biçimde temsil edilmesini destekler. Hukuki uyum bu bakımdan, mevzuat bilgisinin işletmenin günlük kararlarına ve kayıt düzenine aktarılmasını gerektiren bir yönetim süreci olarak değerlendirilebilir.

2.2. Uluslararası Düzenlemeler ve Gümrük Birliği

Türkiye'nin dış ticaret sistemi, ulusal mevzuatın yanında çok taraflı ticaret kuralları ve tercihli ticaret ilişkileri içinde şekillenmektedir. Bu yapı, eşyanın ticaretine uygulanacak koşulların yalnızca ürünün niteliğine değil, ilgili ülkeye ve ticari ilişkinin hukuki dayanağına göre de farklılaşabilmesine neden olmaktadır. Altay (2024), Türkiye'nin ticaret politikasını uluslararası bütünleşme, tarife uygulamaları ve ticaret politikası araçları arasındaki ilişkiler üzerinden değerlendirmektedir. İşletme düzeyinde bu ilişkiler, pazar veya tedarikçi ülke seçiminin düzenleyici sonuçlarının da araştırılmasını gerektirir.

Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki Gümrük Birliği, bu çerçevenin temel unsurlarından biridir. Ürünal (2026), Gümrük Birliği'nin ekonomik etkilerini değerlendirirken kurumsal ve düzenleyici uyum boyutlarına da yer vermektedir. KOBİ'ler açısından bu ilişkinin uygulamadaki karşılığı, AB ile gerçekleştirilen ticarette ürün kapsamının ve eşyanın hukuki durumunun doğru belirlenmesidir. Ticari tarafın AB'de yerleşik olması, eşyanın menşei veya uygulanacak belge düzeni hakkında tek başına yeterli bilgi sağlamaz.

Gümrük Birliği kapsamındaki serbest dolaşım düzeni ile menşe esasına dayanan tercihli ticaret uygulamalarının ayrılması bu nedenle önemlidir. Sanayi ürünleri, temel tarım ürünleri ve ilgili kömür ve çelik ürünleri aynı hukuki düzen içinde değerlendirilmemelidir. İşlenmiş tarım ürünlerinde ise tarım payı ile

sanayi payının ayrıştırılmasına ilişkin hükümler dikkate alınmalıdır. Somut işlemde ürün kapsamının, serbest dolaşım statüsünün ve gerektiğinde tercihli menşe koşullarının ayrı ayrı araştırılması, kullanılacak belgelerin belirlenmesine temel oluşturur (Altay, 2024; 2006/10895 sayılı Karar, 2006).

Uluslararası düzenleyici çerçevenin bir diğer boyutu, ticaretin kolaylaştırılmasıdır. Dünya Ticaret Örgütünün Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması; işlem bilgilerinin yayımlanması, eşyanın teslimi ve gümrük işlemlerinin yürütülmesi, sınır idareleri arasındaki iş birliği ve dış ticaret formaliteleri gibi alanları kapsamaktadır. Bu hükümler, denetimlerin kaldırılmasından çok işlemlerin şeffaf, öngörülebilir ve daha düzenli yürütülmesine yönelik bir çerçeve sunmaktadır (World Trade Organization, t.y., md. 1, 7, 8 ve 10).

İşletmeler bakımından bu çerçevenin önemi, yükümlülüklerin işlem öncesinde araştırılmasını ve ticari planlamaya dahil edilmesini desteklemesidir. Bununla birlikte bilginin kamuya açık olması, işletmenin bu bilgiyi kendi ürün ve işlemine doğru uyguladığını kendiliğinden göstermez. İdarenin sağladığı bilginin erişilebilirliği ile işletmenin bu bilgiyi değerlendirme ve belgelendirme kapasitesi birbirini tamamlar. Bu nedenle ticaretin kolaylaştırılması ile hukuki uyum, işlem maliyetlerinin ve belirsizliklerin yönetilmesi bakımından birlikte ele alınmalıdır.

2.3. Belge Varlığından Bilgi Güvenilirliğine

Dış ticarette belge kontrolü, gerekli evrakın dosyada bulunup bulunmadığının incelenmesiyle sınırlandırıldığında belgenin içerdiği bilginin niteliği gözden kaçabilir. Oysa belgenin mevcut olması, doğru işlemi temsil ettiğini veya gerekli hukuki olguyu kanıtladığını tek başına göstermez. Belge yönetiminin, belgenin

varlığını, hukuki işlevini ve içerdiği bilginin kullanılabilirliğini birlikte değerlendirmesi gerekir.

Bu ayrım, veri kalitesi literatürüyle de ilişkilendirilebilir. Wang ve Strong (1996), veri kalitesinin yalnızca doğruluk üzerinden açıklanamayacağını; verinin kullanım bağlamına uygunluğu, sunumu ve erişilebilirliği gibi boyutların da dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım doğrudan dış ticaret belgeleri için geliştirilmiş değildir. Bununla birlikte dış ticarette kullanılan bilgilerin değerlendirilmesine uyarlandığında, doğru bir bilginin dahi ilgili işlem için yeterli, anlaşılır veya zamanında erişilebilir olmayabileceğini açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Bu bölümde belge yönetimi bakımından üç bağlantılı kontrol alanı önerilmektedir. İlk alan, işlem için gerekli belge türünün belirlenmesidir. İkinci alan, belgenin ilgili eşya, taraflar ve işlem koşulları bakımından kullanılabilirliğinin incelenmesidir. Üçüncü alan ise belgedeki bilgilerin diğer işlem kayıtlarıyla karşılaştırılmasıdır. Bu ayrım, mevzuatta tanımlanmış bağımsız bir sınıflandırma olmayıp belge kontrolünün farklı boyutlarını açıklamak amacıyla kullanılmaktadır.

Örneğin bir taşıma belgesinin dosyada bulunması, yanlış alıcı bilgisinden kaynaklanan sorunu ortadan kaldırmaz. Benzer şekilde menşe tevsiki gereken bir işlemde farklı hukuki işleve sahip bir belgenin sunulması, gerekli ispatın sağlandığını göstermez. Miktar veya ağırlık bilgilerinin belgeler arasında farklılaşması durumunda da yalnızca belgelerin tamamlanmış olduğunun görülmesi yeterli değildir. Farklılığın nedeni ve işlemin diğer unsurları üzerindeki etkisi araştırılmalıdır.

Bilgi güvenilirliği, belgelerdeki bütün ifadelerin kelimesi kelimesine aynı olmasını da gerektirmez. Fatura, çeki listesi ve taşıma belgesinin hazırlanma amacı ile ayrıntı düzeyi farklı olabilir. Önemli olan, bu farklılıkların eşyanın kimliği, miktarı, tarafları ve

ticari koşulları bakımından açıklanamayan bir çelişki yaratmamasıdır. Kontrol, biçimsel eşitlik arayışından çok kayıtların aynı işlemi tutarlı biçimde temsil edip etmediğine odaklanmalıdır.

Bu nedenle KOBİ'lerin dış ticaret dosyasının, ürün ve işlem bilgilerinin dayanaklarıyla birlikte izlenebildiği bir kayıt bütünü olarak oluşturulması önerilmektedir. Değişikliklerin ilgili belgelere aktarılması, kullanılan belge sürümlerinin belirlenmesi ve kayıtların gerektiğinde erişilebilir tutulması bu yapının tamamlayıcı unsurlarıdır. Böylece belge yönetimi, yalnızca evrakın hazırlanmasına değil, ticari kararların ve hukuki bildirimlerin güvenilir bilgiye dayanmasına hizmet edebilir.

3. Dış Ticaret Belgelerinin Hukuki İşlevleri

Dış ticarette kullanılan belgeler, ticari ilişkinin kurulmasından eşyanın teslimine ve gümrük işlemlerinin tamamlanmasına kadar farklı işlevler üstlenmektedir. Bazı belgeler satışın koşullarını ve bedelini gösterirken bazıları taşıma ilişkisini, eşyanın menşeini, serbest dolaşım statüsünü veya düzenleyici koşulların karşılandığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle belgelerin değerlendirilmesinde yalnızca adlarına ve biçimlerine değil, hangi bilgiyi doğruladıklarına ve işlemde hangi amaçla kullanıldıklarına bakılmalıdır.

Belgenin hukuki işlevi ile içerdiği bilginin doğruluğu birbirini tamamlayan iki değerlendirme alanıdır. Doğru hazırlanmış bir belge, farklı bir hukuki olgunun ispatı için yeterli olmayabilir. Benzer şekilde işlem için uygun belge türünün seçilmiş olması, belgedeki bilgilerin gerçek eşya ve ticari koşullarla uyumlu olduğunu kendiliğinden göstermez. KOBİ'lerin belge yönetiminde bu iki boyutu birlikte ele alması, belge eksikliklerinin yanında yanlış belge kullanımının ve bilgi uyuşmazlıklarının da belirlenmesini sağlar.

Bu doğrultuda her belgenin hangi ürün, sipariş ve sevkiyatla ilişkili olduğu açıkça belirlenmelidir. Ticari koşullarda veya ürün bilgilerinde bir değişiklik olduğunda, bu değişikliğin diğer belgeleri etkileyip etkilemediği de incelenmelidir. Böylece belge kontrolü, evrakın tek tek gözden geçirilmesinin yanında işlem dosyasının bir bütün olarak değerlendirilmesini de kapsar.

3.1. Teklif ve Satış Bilgisinin Belgelendirilmesi

Proforma fatura, planlanan ticari işlemin ürün, miktar, fiyat, teslim ve ödeme koşullarını ortaya koyan bir teklif belgesi olarak kullanılmaktadır. Tarafların satışın kapsamını müzakere etmesine ve işlem için gerekli ticari hazırlıkları yapmasına yardımcı olur. Bununla birlikte belgenin "proforma" olarak adlandırılması, taraflar arasındaki ilişkinin bütün hukuki sonuçlarını tek başına belirlemez. Belgenin içeriği, tarafların açıklamaları ve sonraki davranışları birlikte değerlendirilmelidir. Proforma ile ticari faturanın işlem içindeki işlevlerinin ayrılması bu bakımdan önem taşımaktadır (Kemer, 2005).

Ticari fatura, satışa ilişkin bilgileri belgelendirerek ödeme, muhasebe ve gümrük süreçlerinde kullanılmalarına imkan sağlar. Ancak faturanın düzenlenmiş olması, eşyanın fiilen sevk edildiğini veya sözleşmenin bütün yükümlülüklerinin yerine getirildiğini tek başına kanıtlamaz. Bu hususlar, taşıma ve teslim kayıtları gibi diğer dayanaklarla birlikte değerlendirilir. Dolayısıyla fatura, işlem dosyasının temel belgelerinden biri olmakla birlikte bütün ticari süreci tek başına açıklayan bir belge olarak görülmemelidir.

Gümrük Yönetmeliğinin 115. maddesinde faturada bulunacak bilgiler düzenlenmektedir. Bu kapsamda eşyanın tanımı, miktarı ve bedeli kadar taraf, ödeme ve teslim bilgilerinin de doğru gösterilmesi önemlidir. Faturadaki ticari tanım, eşyanın teknik niteliğinin anlaşılması için her durumda yeterli olmayabilir. Özellikle yalnızca marka, model veya stok koduyla tanımlanan

ürünlerde teknik dokümanlarla fatura arasında açık bir ilişki kurulması gerekir. Böylece ticari belgede gösterilen ürün ile sınıflandırma ve denetim araştırmasına konu edilen eşyanın aynı olduğu anlaşılabilir (Gümrük Yönetmeliği, 2009, md. 115).

Teklif, sipariş ve sevkiyat arasında gerçekleşen değişikliklerin belgelere yansıtılması da kontrolün önemli bir parçasıdır. Kısmi sevkiyatta faturanın hangi ürünleri ve miktarları kapsadığı; indirim, ilave bedel veya taşıma giderlerinin hangi koşullara dayandığı açıklanabilir olmalıdır. Bu unsurların gümrük kıymetine etkisi ise ayrıca ilgili hükümler çerçevesinde değerlendirilmelidir. Ticari faturadaki tutar ile gümrük kıymetinin her durumda aynı olduğu varsayılmamalıdır (Gümrük Kanunu, 1999, md. 23–31).

KOBİ açısından önerilen uygulama, proforma, sipariş teyidi ve ticari fatura arasındaki ilişkinin izlenebilir biçimde kurulmasıdır. Bir belgedeki farklılık giderilirken yalnızca metnin değiştirilmesiyle yetinilmemeli; değişikliğin nedeni, ilgili sevkiyata etkisi ve diğer kayıtlara aktarılıp aktarılmadığı da kontrol edilmelidir.

3.2. Çeki Listesi ve Taşıma Belgeleri

Çeki listesi, sevkiyata konu eşyanın kaplar arasındaki dağılımını ve miktar ile ağırlık bilgilerini ayrıntılandırmaktadır. Bu yönüyle ticari faturadaki bilgiler ile eşyanın fiziksel sevkiyatı arasında bağlantı kurulmasına yardımcı olur. Özellikle farklı ürünlerin aynı sevkiyatta bulunduğu işlemlerde, hangi kapta hangi eşyanın yer aldığının belirlenmesi ve toplam miktarın doğrulanması bakımından önem taşır (Gümrük Yönetmeliği, 2009, md. 117).

Çeki listesinde kap adedi, ürün miktarı, brüt ve net ağırlık gibi bilgilerin birbirinden ayrılması gerekir. Belgeler arasında görülen farklılıklar, doğrudan yazım hatası olarak kabul edilmemelidir. Farklılığın ambalaj ağırlığından, kullanılan ölçü biriminden, sevkiyatın kapsamından veya kayıt hatasından

kaynaklanıp kaynaklanmadığı araştırılmalıdır. Kontrolün amacı, rakamları biçimsel olarak eşitlemekten önce aynı fiziksel sevkiyatın doğru temsil edilmesini sağlamaktır.

Taşıma belgeleri ise kullanılan taşıma türüne ve ilgili hukuki düzenlemeye göre farklılaşmaktadır. Deniz konşimentosu, hava taşıma belgesi ve kara yolu taşıma senedi, taşımanın taraflarını ve eşya hareketini belgelendirmekle birlikte aynı hukuki etkilere sahip değildir. Bu nedenle taşıma belgesinin değerlendirilmesinde bilgi içeriğinin yanında ispat ve teslim işlevleri de dikkate alınmalıdır (Gümrük Yönetmeliği, 2009, md. 118).

Türk Ticaret Kanunu'nun 1228. maddesi kapsamında konşimento; taşıma sözleşmesinin ve eşyanın taşıyan tarafından teslim alınmasının veya gemiye yüklenmesinin belgelendirilmesiyle bağlantılıdır. Ayrıca eşyanın konşimentonun ibrazı karşılığında teslimine ilişkin işlev taşır. Eşyaların Karayolundan Uluslararası Nakliyatı İçin Mukavele Sözleşmesi (CMR Sözleşmesi) kapsamındaki taşıma senedi ise taşıma sözleşmesinin kurulması, koşulları ve eşyanın taşıyıcı tarafından teslim alınması bakımından ispat işlevine sahiptir. Bu açıklamalar, farklı taşıma belgelerinin eşya üzerindeki kontrol bakımından otomatik olarak birbirinin yerine konulamayacağını göstermektedir (CMR Sözleşmesi, 1956, md. 4 ve 9; Türk Ticaret Kanunu, 2011, md. 1228).

Bu ayrım, belgelerin banka aracılığıyla iletildiği ödeme yöntemlerinde ayrıca önem kazanmaktadır. Belgelerin bankada bulunmasının, her taşıma biçiminde eşyanın teslimi üzerinde aynı kontrolü sağladığı varsayılmamalıdır. Kullanılacak taşıma belgesinin niteliği, alıcıya teslim koşulları ve ödeme talimatı birlikte değerlendirilmelidir (Kemer, 2005).

Belgeler arasındaki uyum, bütün kayıtlarda aynı ifadelerin kullanılması anlamına gelmez. Ticari faturanın ürün açıklaması ile taşıma belgesinin ayrıntı düzeyi farklı olabilir. Aranan koşul, bu

farklılıkların eşyanın kimliği, miktarı, tarafları ve sevkiyatı bakımından açıklanamayan çelişkiler yaratmamasıdır. Ürün kodlarının, ağırlıkların veya taraf bilgilerinin farklı görünmesi halinde kayıtlar arasındaki ilişkinin açıklanabilmesi gerekir.

3.3. Menşe İspatı ile Serbest Dolaşımın Ayrılması

Menşe, eşyanın ilgili kurallar çerçevesinde ekonomik bakımdan hangi ülkeye atfedildiğini ifade etmektedir. Sevk ülkesi ise eşyanın gönderildiği ülkeye ilişkin bilgidir. Bu iki bilginin aynı olması zorunlu değildir. Dolayısıyla AB'de yerleşik bir satıcıdan alınan veya AB'den sevk edilen ürünün AB menşeli olduğu sonucuna doğrudan ulaşılamaz. Menşe değerlendirmesi, üretim süreci ve uygulanabilir menşe kuralları üzerinden yapılmalıdır (Gümrük Kanunu, 1999, md. 17–22). İşletmenin tedarikçi adresi veya sevkiyat güzergâhıyla yetinmeden, menşe bilgisinin hangi üretim bilgilerine ve belgelere dayandığını araştırması bu nedenle önem taşımaktadır.

Tercihli olmayan menşe ile tercihli menşe uygulamaları farklı hukuki amaçlara hizmet etmektedir. Menşe şahadetnamesi, ilgili düzenlemelerin gerektirdiği durumlarda tercihli olmayan menşein tevsikinde kullanılır. Tercihli tarife uygulamalarında ise ilgili anlaşmanın kabul ettiği ispat araçları ve usuller esas alınır. EUR.1, EUR-MED veya menşe beyanları bütün işlemler için değişmez bir belge listesi oluşturmaz. Kullanılacak ispat aracı, ilgili anlaşmanın yürürlükteki hükümlerine göre belirlenmelidir. Belgenin kapsamı, düzenlenme koşulları ve ilgili ürünü kapsayıp kapsamadığı araştırılmalı; belge üzerindeki bilgiler ticari fatura ve diğer kayıtlarla ilişkilendirilmelidir. Belgenin mevcut olması, ürünün menşe şartlarını karşılayıp karşılamadığının incelenmesini gereksiz hâle getirmez (Gümrük Kanunu, 1999, md. 22; Ticaret Bakanlığı, 2025).

A.TR Dolaşım Belgesi ise Gümrük Birliği kapsamındaki serbest dolaşım statüsüyle ilişkilidir. Ticaret Bakanlığının

açıklamasında da belirtildiği üzere A.TR, eşyanın menşeini gösteren bir belge değildir. Bu nedenle A.TR'nin bulunması, menşe esaslı ticaret politikası önlemleri yönünden gerekli olabilecek araştırmayı ortadan kaldırmaz. Aynı şekilde belge, ithalatta uygulanabilecek bütün vergilerin ve diğer yükümlülüklerin kaldırıldığı anlamına gelmez (Ticaret Bakanlığı, 2025). İşletmenin A.TR'ye dayanarak ulaştığı sonuç ile ayrıca menşe bilgisi gerektiren değerlendirmeleri işlem dosyasında ayırması, belgenin hukuki işlevinin doğru anlaşılmasını kolaylaştırır.

KOBİ'lerin belge kontrolünde menşe ülkesi, sevk ülkesi ve serbest dolaşım statüsünü ayrı bilgi alanları olarak değerlendirmesi gerekir. Bu bilgilerin birbirinin yerine kullanılması, yanlış belge hazırlanmasına veya tarife avantajından yararlanma koşullarının hatalı yorumlanmasına neden olabilir. Kontrolde yalnızca menşe veya dolaşım belgesinin bulunup bulunmadığına değil, belgenin somut işlemde kanıtlanması gereken olguya uygunluğuna da bakılmalıdır. Bu amaçla belgenin hangi eşya ve sevkiyat için düzenlendiği, hangi uygulamaya dayanak oluşturduğu ve diğer işlem kayıtlarıyla nasıl ilişkilendirildiği açıkça belirlenmelidir.

Menşe ve serbest dolaşım belgeleri arasındaki ayrım, dış ticaret belgelerinin farklı hukuki işlevlerini göstermektedir. Fatura, taşıma belgesi ve izin belgeleri de işlemin farklı yönlerini açıklamakta; birinin sağladığı bilgi, diğerinin işlevini kendiliğinden karşılamamaktadır. Bu nedenle belgelerin hem kendi içerikleri hem de işlem dosyasındaki bağlantıları üzerinden incelenmesi önem taşımaktadır. Tablo 1, ele alınan belgelerin temel işlevlerini ve öncelikli kontrol konularını bir arada sunarak belge türü, kanıtlanan bilgi ve kullanım amacı arasındaki ilişkinin karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmesine yardımcı olmaktadır.

Tablo 1. Dış Ticaret Belgelerinin Başlıca Hukuki İşlevleri

Belge	**Temel işlev ve kontrol konusu**
Proforma fatura	Planlanan işlemin ürün, fiyat, teslim ve ödeme koşullarının açıklanması
Ticari fatura	Satışın tarafları, eşya, miktar, bedel ve ticari koşulların belgelendirilmesi
Çeki listesi	Eşyanın kaplara dağılımı ile miktar ve ağırlık bilgilerinin gösterilmesi
Taşıma belgesi	Taşıma ilişkisi ve eşyanın teslim alınması veya sevki hakkında bilgi ve ispat sağlanması; belge türüne göre farklı hukuki etkiler
Menşe şahadetnamesi	Gereken hallerde tercihli olmayan menşein tevsiki
Tercihli menşe ispat belgesi veya beyanı	İlgili tercihli ticaret düzenlemesindeki menşe koşullarının karşılandığının tevsiki
A.TR Dolaşım Belgesi	Gümrük Birliği kapsamında serbest dolaşım statüsünün belgelendirilmesi
İzin veya uygunluk belgesi	İlgili düzenlemenin gerektirdiği izin veya uygunluk koşullarının karşılandığının gösterilmesi
Gümrük beyannamesi	Eşyanın ilgili rejime tabi tutulmasına yönelik bilgi ve beyanın idareye sunulması

Kaynak: Gümrük Kanunu (1999), Gümrük Yönetmeliği (2009), Türk Ticaret Kanunu (2011), CMR Sözleşmesi (1956), 2006/10895 sayılı Karar (2006) ve Ticaret Bakanlığı (2025) esas alınarak yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 1'deki belgeler, aynı işlem dosyasının birbirini tamamlayan unsurları olarak değerlendirilmelidir. Örneğin ticari fatura satış bilgilerini ortaya koyarken taşıma belgesi sevkiyata, menşe ispatı ise eşyanın ilgili menşe kurallarına göre durumuna ilişkin dayanak sağlar. Bir belgenin dosyada bulunması, diğer

belgelerle kanıtlanması gereken hususların da karşılandığını göstermez.

Bununla birlikte tablo, her dış ticaret işleminde bütün belgelerin aranacağı standart bir liste değildir. Gerekli belgeler; ürünün niteliğine, ilgili ülkeye, ödeme ve taşıma koşullarına, uygulanacak gümrük rejimine ve düzenleyici yükümlülüklere göre belirlenmelidir. KOBİ'ler açısından tablonun işlevi, belge adlarını sıralamaktan çok her belgenin neden istendiğini ve hangi işlem bilgileriyle karşılaştırılması gerektiğini açıklığa kavuşturmaktır.

3.4. Beyan ve Destekleyici Belge İlişkisi

Gümrük beyanı, ticari belgelerdeki bilgilerin bir forma aktarılmasının ötesinde, eşyanın belirli bir gümrük rejimine tabi tutulmasına yönelik hukuki bir işlemdir. Beyanda kullanılan tarife, menşe, kıymet ve rejim bilgileri, farklı dayanakların birlikte değerlendirilmesini gerektirir. Bu nedenle faturada veya başka bir belgede yer alan bilginin beyannamede kullanılması, söz konusu bilginin gümrük mevzuatı bakımından incelenmesi ihtiyacını ortadan kaldırmaz (Gümrük Kanunu, 1999, md. 58–60).

Destekleyici belgeler, beyan edilen bilgilerin dayanaklarını oluşturur. Fatura ticari bedeli ve satış koşullarını, taşıma belgesi sevkiyat bilgilerini, menşe ispatı ise ilgili menşe değerlendirmesini destekler. Bununla birlikte bu belgelerin her biri, beyanın yalnızca belirli yönlerini açıklayabilir. Beyanın doğruluğu, tek bir belgenin varlığıyla değil, gerekli bilgi ve dayanakların birlikte değerlendirilmesiyle ele alınmalıdır.

Gümrük Yönetmeliğinin 114. maddesi, beyannamenin ekinde sunulacak belgeler ile gerektiğinde ibraz edilmek üzere muhafaza edilecek belgeler bakımından temel düzenlemeyi içermektedir. Dolayısıyla mevzuatın gerektirdiği bir belgeye sahip olma yükümlülüğü ile bu belgenin beyanname ekinde sunulması aynı şey değildir. Her belge için ibraz veya muhafaza usulünün ilgili

düzenlemeye göre belirlenmesi gerekir (Gümrük Yönetmeliği, 2009, md. 114).

Elektronik ortamda gerçekleştirilen işlemlerde de beyanın dayanağını oluşturan ticari ve teknik kayıtların izlenebilirliği önemini korumaktadır. İşletmenin hangi fatura, teknik dosya veya menşe bilgisi üzerinden işlem yaptığını gösterebilmesi, sonradan ortaya çıkabilecek soruların açıklanmasını kolaylaştırır. Belgelerin muhafazası bu nedenle yalnızca kopyaların saklanmasıyla sınırlanmamalı; belgelerin ilgili beyan ve sevkiyatla bağlantısı da korunmalıdır (Gümrük Kanunu, 1999, md. 13).

KOBİ açısından önerilen yaklaşım, beyan öncesinde ürün, miktar, taraf, bedel, menşe ve taşıma bilgilerinin karşılaştırılması; farklılıkların nedenlerinin açıklığa kavuşturulması ve gerekli düzeltmelerin ilgili bütün kayıtlara yansıtılmasıdır. Böylece belge kontrolü, birbirinden kopuk evrakların tamamlanması yerine, beyanın güvenilir bilgi ve uygun hukuki dayanaklar üzerine kurulmasını sağlayan bir faaliyet olarak yürütülebilir.

4. Ödeme Koşulları ve Belgeye Bağlı Riskler

Dış ticarette ödeme koşulları, satış bedelinin hangi tarihte ve hangi yöntemle tahsil edileceğinin yanında tarafların üstleneceği riskleri ve finansman ihtiyacını da belirlemektedir. İhracatçı, sevk ettiği eşyanın bedelini zamanında almayı amaçlarken ithalatçı, yaptığı ödemenin karşılığında sözleşmeye uygun ürüne ulaşmayı beklemektedir. Bu beklentilerin farklı zamanlarda yerine getirilmesi, taraflar arasında kredi ve ifa risklerinin doğmasına neden olur. Ödeme yönteminin seçimi, söz konusu risklerin nasıl paylaşılacağını ve belgelerin işlemde hangi işlevi üstleneceğini etkiler.

Bu nedenle ödeme yöntemleri yalnızca güvenli veya güvensiz biçiminde sınıflandırılmamalıdır. Bir yöntemin sağladığı koruma, kimin açısından değerlendirildiğine ve hangi riskin incelendiğine göre değişmektedir. Ayrıca tahsilatın banka

aracılığıyla yürütülmesi, bankanın bağımsız bir ödeme taahhüdü üstlendiği anlamına gelmeyebilir. KOBİ'ler açısından temel gereklilik, ödeme koşullarını ticari sözleşme, taşıma düzeni ve belge hazırlama süreciyle birlikte değerlendirmektir.

4.1. Ödeme Kararının Ticari İlişkiye Etkisi

Ödeme yöntemi, taraflardan hangisinin işlem boyunca diğerini finanse ettiğini etkileyen bir ticari karardır. Bedelin sevkiyattan önce ödenmesi durumunda ithalatçı; sevkiyattan sonra ödenmesi durumunda ise ihracatçı belirli bir süre için finansman yükünü üstlenir. Bu nedenle aynı satış fiyatıyla gerçekleştirilen işlemler, ödeme zamanı ve finansman koşulları farklı olduğunda işletme bakımından aynı ekonomik sonucu doğurmayabilir. Fiyat değerlendirmesine vade, banka giderleri ve tahsilata ilişkin koşulların da dahil edilmesi gerekir (Sümer, 2025).

Ödeme koşullarının açık biçimde belirlenmesi, tarafların işlemden beklentilerinin uyumlaştırılmasına da hizmet eder. Ödenecek tutar ve para biriminin yanında ödemenin hangi olay veya belgeye bağlandığı, vadenin nasıl hesaplanacağı ve masrafların kim tarafından karşılanacağı açıklığa kavuşturulmalıdır. Örneğin sevkiyat tarihinden başlayan bir vade ile fatura tarihinden başlayan bir vade aynı ödeme takvimini doğurmayabilir. Belirsizliğin sözleşme aşamasında giderilmesi, sonraki belge ve banka işlemlerinin tutarlı yürütülmesini destekler.

Teslim koşulları ile ödeme koşulları birbirini etkileyebilmekle birlikte farklı yükümlülükleri düzenlemektedir. Taşıma giderlerinin veya teslimle bağlantılı risklerin paylaşılmış olması, satış bedelinin tahsil edileceğine ilişkin güvence oluşturmaz. Benzer şekilde ödeme için bankacılık kanalının kullanılması, eşyanın sözleşmeye uygunluğunun banka tarafından doğrulandığını göstermez. Her aktörün üstlendiği işlev ve taahhüdün kapsamı ayrı incelenmelidir.

Ödeme yöntemi belirlenirken alıcının ödeme gücü, tedarikçinin güvenilirliği, ticari ilişkinin geçmişi, ülke koşulları ve işletmenin nakit akışı birlikte değerlendirilmelidir. Bu unsurların işlemden işleme değişmesi, bütün dış ticaret ilişkilerinde kullanılabilecek tek bir üstün yöntem bulunmadığını göstermektedir. KOBİ açısından amaç, üstlenilen riski anlayarak ticari hedeflerle uyumlu bir ödeme düzeni kurmaktır.

4.2. Peşin ve Mal Mukabili Ödemede Risk Dağılımı

Peşin ödeme, satış bedelinin sevkiyattan önce ihracatçıya aktarılması esasına dayanır. İhracatçı bedeli önceden tahsil ettiği ölçüde alıcının daha sonra ödeme yapmamasından kaynaklanan riski sınırlar. Buna karşılık ithalatçı, bedelini ödediği ürünün sevk edilmesini ve sözleşmeye uygun biçimde teslimini bekler. Dolayısıyla yöntem, tarafların risklerini ortadan kaldırmaktan çok riskin ağırlığını ithalatçıya yöneltmektedir (International Trade Administration, t.y.-b).

Peşin ödeme yapan ithalatçı bakımından ürünün teknik özellikleri, sevk zamanı, teslim koşulları ve ödeme kapsamının açıklığa kavuşturulması önemlidir. Ödemenin tamamının mı yoksa yalnızca bir bölümünün mü avans olarak verildiği de belirtilmelidir. İşletmenin malı teslim almadan finansman sağlaması, nakit akışının ve tedarikçiye ilişkin değerlendirmenin birlikte ele alınmasını gerektirir.

Mal mukabili ödemede ise eşyanın sevki ve teslimi, kararlaştırılan ödeme tarihinden önce gerçekleşir. İhracatçı, mal bedelini tahsil etmeden ticari edimini yerine getirerek alıcıya vade tanımış olur. Bu yapı ithalatçının finansman ihtiyacını azaltabilirken ihracatçıyı gecikmiş ödeme veya tahsil edilememe riskiyle karşı karşıya bırakır. Satışın yapılmış olması ile bedelin tahsil edilmiş olması bu nedenle ayrı izlenmelidir (Kemer, 2005).

KOBİ'ler açısından mal mukabili satışın değerlendirilmesinde yalnızca sipariş tutarına bakılması yeterli değildir. Vadenin uzunluğu, aynı alıcıdan olan toplam alacak ve gecikmenin işletme sermayesine etkisi de dikkate alınmalıdır. Yeni siparişlerin alınması, önceki satışlardan doğan tahsilat sorununun gözden kaçmasına yol açmamalıdır. Alacak takibi bu bakımdan satış sonrasında başlayan bağımsız bir işlem yerine, ödeme kararının devamı olarak görülmelidir.

Peşin ve mal mukabili yöntemlerde kontrolün önceliği farklılaşmaktadır. Peşin ödeme yapan ithalatçı sevk ve teslim koşullarını; mal mukabili satış yapan ihracatçı ise alıcının ödeme kapasitesini ve vade takibini öne çıkarmaktadır. Ticari ilişkinin sürekliliği ve tarafların pazarlık gücü de seçim üzerinde etkili olabilir. Bu nedenle ödeme yöntemi, yalnızca taraflardan birinin tercihine göre değil, işlemin ekonomik ve operasyonel koşulları değerlendirilerek kararlaştırılmalıdır.

4.3. Vesaik Mukabili İşlemler ve Kabul Kredisi

Vesaik mukabili işlemlerde ihracatçı, belgelerin belirli koşullarla alıcıya sunulması için bankacılık kanalından yararlanır. Bankaların temel işlevi, tahsil talimatı çerçevesinde belgelerin iletilmesine, sunulmasına ve ödeme veya kabul işlemlerine aracılık etmektir. Ayrı bir taahhüt bulunmadıkça bu aracılık, alıcının ödeme yapacağını garanti etmez (International Trade Administration, t.y.-a).

Belgelerin ödeme karşılığında teslimi ile kabul karşılığında teslimi arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Ödeme karşılığı teslimde belgeler, belirlenen ödeme koşulu yerine getirildikten sonra alıcıya verilir. Kabul karşılığı teslimde ise alıcı vadeli poliçeyi kabul ederek ileride ödeme yapma yükümlülüğü üstlenir. İkinci durumda belgelerin teslim edilmiş olması, satış bedelinin tahsil edildiği anlamına gelmez; vade sonundaki ödeme riski devam eder.

Tahsil talimatının açık olması, vesaik mukabili işlemlerde temel önem taşır. Milletlerarası Ticaret Odasının yayımladığı Tahsiller İçin Yeknesak Kurallar'a (URC 522) tabi işlemlerde, belgelerin ödeme karşılığında mı yoksa vadeli poliçenin kabulü karşılığında mı teslim edileceği talimatta açıkça belirtilmelidir. Ödeme veya kabul gerçekleşmediğinde izlenecek yol da açıklığa kavuşturulmalıdır. Bankalar, ticari belgelerden hareketle kendilerine verilmemiş bir talimatı belirlemekle yükümlü değildir. Bu nedenle satış sözleşmesindeki ödeme koşulları ile bankaya verilen tahsil talimatı birbiriyle uyumlu olmalıdır (International Chamber of Commerce, 1995, md. 1 ve 4).

Belgelerin bankada bulunmasının eşya üzerindeki kontrol bakımından sağladığı imkan, taşıma belgesinin niteliğine ve teslim düzenine bağlıdır. Bütün taşıma belgelerinin aynı hukuki etkiye sahip olmadığı dikkate alınmalıdır. İthalatçının belgeleri almaması halinde eşyanın beklemesi, başka alıcıya yönlendirilmesi veya geri gönderilmesi gibi ihtimaller doğabilir. Bunların uygulanabilirliği ve maliyetleri, işlem öncesinde değerlendirilmesi gereken ticari risklerdir (Kemer, 2005).

Kabul kredisi ise mal bedelinin vadeli poliçeye bağlanması üzerinden işleyen bir ödeme ve finansman düzenidir. Mal mukabili, vesaik mukabili veya akreditifli işlemlere eşlik edebildiğinden diğer yöntemlerle birbirini dışlayan bir kategori olarak değerlendirilmemelidir. Kontrolde poliçenin vadesi, kabul eden taraf ve varsa banka kabulü veya avalinin kapsamı belirlenmelidir (Kemer, 2005).

İthalatçının kabulü ile bankanın kabulü ya da avali aynı güvence yapısını oluşturmaz. Bankanın yalnızca belgeleri iletmesi de bu işlemlerden farklıdır. Bu nedenle işlem dosyasında banka adının bulunmasından hareketle bir ödeme güvencesi olduğu sonucuna varılmamalıdır. Ticari vadenin hangi tarafın, hangi hukuki taahhüdüyle desteklendiği açıkça anlaşılmalıdır.

4.4. Akreditifte Uygun İbrazın Önemi

Milletlerarası Ticaret Odası (ICC) tarafından yayımlanan Akreditiflere İlişkin Birörnek Usuller ve Uygulama (UCP 600), akreditif işlemlerinde banka taahhütleri ve uygun belge ibrazının değerlendirilmesine ilişkin kurallar içermektedir. Bu kurallar çerçevesinde akreditif, dayandığı satış sözleşmesinden ayrı bir işlemdir ve bankalar malın kendisi yerine belgeler üzerinden işlem yapmaktadır. Bu nedenle eşyanın fiilen sevk edilmesi veya satıcının sözleşmeyi yerine getirdiğini belirtmesi, tek başına uygun ibrazın gerçekleştiğini göstermez. Ticari yükümlülüğün yerine getirilmesi ile akreditifte aranan belgelerin koşullara uygun sunulması, birbiriyle bağlantılı ancak ayrı değerlendirme alanlarıdır (International Chamber of Commerce, 2007, md. 4–5).

Banka taahhüdünün niteliği ve kapsamı, işlemdeki banka rollerine göre değerlendirilmelidir. Akreditifin ihracatçıya ihbar edilmesi, ihbar bankasının ayrıca ödeme taahhüdü üstlendiği anlamına gelmez. Amir banka ile varsa teyit bankasının yükümlülükleri, ihbar ve belge iletim görevlerinden ayrılmalıdır. Bu ayrım, ihracatçının hangi bankanın hangi koşullarda ödeme yükümlülüğü taşıdığını anlaması bakımından önemlidir. Dolayısıyla işletme, bankanın işlemde yer almasını tek başına yeterli güvence olarak görmeden, üstlenilen taahhüdün kapsamını incelemelidir (International Chamber of Commerce, 2007, md. 7–9).

Belge hazırlığında akreditif tutarı, son sevk tarihi, ibraz süresi, istenen belgeler ve bu belgeleri düzenleyecek taraflar birlikte incelenmelidir. Temin edilemeyecek bir belgenin veya karşılanamayacak bir koşulun sevkiyat sonrasında fark edilmesi, tahsilatı güçleştirebilir. Bu nedenle akreditif şartları sevkiyat öncesinde değerlendirilmeli ve gerekli değişiklikler zamanında gündeme getirilmelidir. İhracatçının belge hazırlama kapasitesi kadar, ithalatçının talep ettiği belgelerin işlemdeki amacı karşılayıp karşılamadığı da dikkate alınmalıdır. Belge koşullarının açık ve

uygulanabilir olması, tarafların hazırlıklarını aynı işlem planına göre yürütmesini kolaylaştırabilir (Meynell, 2024).

Uygun ibraz, belgelerdeki bütün ifadelerin kelimesi kelimesine aynı olmasını gerektirmez. Belgelerdeki bilgiler; akreditif şartları, belgenin işlevi ve diğer belgelerle ilişkisi içinde değerlendirilir. Bilgilerin aynı olması zorunlu olmamakla birlikte birbiriyle çelişmemesi ve belge türüne özgü içerik koşullarının karşılanması gerekir. Bu nedenle belge kontrolü, yalnızca yazım benzerliğine değil, belgelerin aynı işlemi tutarlı biçimde temsil edip etmediğine de odaklanmalıdır (International Chamber of Commerce, 2007, md. 2 ve 14). Bununla birlikte belge incelemesi, eşyanın fiziksel niteliğinin veya sözleşmeye uygunluğunun denetlenmesiyle aynı işlevi taşımamaktadır. Akreditif bu nedenle bütün ticari riskleri ortadan kaldıran bir araç olarak görülmemelidir (Meynell, 2024).

KOBİ'lerde bu kontrollerin yürütülmesi, satış, finans ve lojistik işlerinden sorumlu kişiler arasında düzenli bilgi paylaşımını gerektirir. Çalışmada önerilen uygulama, ürün tanımı, miktar, tutar veya sevkiyat planındaki değişikliklerin ilgili kişilere bildirilmesi ve akreditif koşullarıyla yeniden karşılaştırılmasıdır. Örneğin sevkiyatın ertelenmesi durumunda yalnızca taşıma planının güncellenmesiyle yetinilmemeli; son sevk tarihi ve ibraz süresi üzerindeki etkiler de değerlendirilmelidir. Böylece ticari kararlardaki değişikliklerin belge hazırlığına ve ödeme sürecine etkisi zamanında belirlenebilir.

UCP 600'ün uygulanması, akreditif metninde bu kurallara tabi olunduğunun açıkça belirtilmesine bağlıdır. Bu nedenle ödeme yönteminin adının bilinmesi yeterli değildir; uygulanacak kurallar ve somut akreditif koşulları birlikte okunmalıdır (International Chamber of Commerce, 2007, md. 1). Ödeme yöntemleri arasındaki farklılıklar da tarafların üstlendiği riskler, dayandıkları taahhütler ve belgeler üzerinde kurulabilecek kontrol bakımından değerlendirilmelidir. Tablo 2, ele alınan yöntemlerin başlıca

risklerini ve öncelikli kontrol konularını karşılaştırarak KOBİ'lerin ödeme kararında dikkate alabileceği temel ayrımları göstermektedir.

Tablo 2. Ödeme Yöntemlerinin Risk ve Belge Kontrolüne Yansımaları

Yöntem	**Öncelikli risk ve kontrol konusu**
Peşin ödeme	İthalatçı açısından ödeme sonrasında sevk, teslim ve sözleşmeye uygunluk; avansın kapsamının belirlenmesi
Mal mukabili	İhracatçı açısından alıcının ödeme gücü, vade ve alacakların işletme sermayesine etkisi
Vesaik mukabili	Belgelerin ödeme veya kabul karşılığında teslim koşulları; alıcının belgeleri almaması ihtimali
Kabul kredisi	Poliçenin vadesi, kabul eden taraf ve varsa banka kabulü veya avalinin kapsamı
Akreditif	Bankaların rolleri ve taahhütleri, uygulanacak kurallar, belge koşulları ve uygun ibraz

Kaynak: International Chamber of Commerce (1995, 2007), International Trade Administration (t.y.-a, t.y.-b), Kemer (2005) ve Meynell (2024) temelinde yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 2, ödeme yöntemlerinin farklı riskleri öne çıkardığını göstermektedir. Peşin ödemede ithalatçının sevkiyat ve teslim beklentisi, mal mukabilinde ihracatçının tahsilat riski, vesaik mukabilinde ise belgelerin teslim koşulları önem kazanmaktadır. Akreditifte kontrol, banka taahhüdünün kapsamı ve uygun belge ibrazı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kabul kredisi diğer ödeme yöntemlerine eşlik edebildiğinden, tablodaki başlıklar birbirinden tamamen bağımsız işlem türleri olarak değerlendirilmemelidir.

KOBİ'ler açısından ödeme kararı; taraflar arasındaki güven, finansman ihtiyacı, kabul edilebilir risk düzeyi ve belge hazırlama kapasitesi birlikte ele alınarak verilmelidir. Seçilen yöntemde kimin

hangi yükümlülüğü üstlendiğinin ve belgelerin hangi koşullarla kullanılacağının açıklığa kavuşturulması, sözleşme ile uygulama arasındaki uyumun sağlanmasına yardımcı olabilir.

5. Gümrük Unsurlarının Maliyet ve Hukuki Uyum Üzerindeki Etkisi

Dış ticaret işlemlerinde gümrük yükümlülüklerinin doğru belirlenmesi, eşyanın ticari belgelerde tanımlanmasının yanında gümrük mevzuatı bakımından değerlendirilmesini gerektirir. Tarife sınıflandırması, menşe, gümrük kıymeti ve uygulanacak rejim bu değerlendirmenin temel unsurlarını oluşturmaktadır. Bu unsurlar farklı hukuki sorulara cevap vermekle birlikte aynı işlemin mali ve idari sonuçlarını birlikte etkiler. Dolayısıyla her birinin ayrı araştırılması ve ulaşılan sonuçların işlem bütünlüğü içinde karşılaştırılması gerekir.

Aka ve Ürünal (2018), Türkiye'deki dış ticaret uygulamalarını tarife, menşe ve kıymet sistemleri üzerinden incelemektedir. Bu bölümde söz konusu bağlantı, KOBİ'lerin işlem hazırlığı ve maliyet öngörüsü açısından ele alınmaktadır. Temel değerlendirme, mali yükümlülüklerin yalnızca satın alma fiyatından hareketle belirlenemeyeceğidir. Ürünün teknik niteliği, üretim geçmişi, satış koşulları ve Türkiye'de hangi amaçla kullanılacağı, uygulanacak işlemler üzerinde etkili olabilmektedir.

5.1. Ürün Bilgisi ve Tarife Sınıflandırması

Tarife sınıflandırması, eşyanın gümrük tarifesindeki yerinin ilgili kurallar çerçevesinde belirlenmesidir. Sınıflandırma sonucunda tespit edilen tarife pozisyonu, uygulanacak gümrük vergilerinin ve pozisyona bağlı diğer dış ticaret önlemlerinin araştırılmasına temel oluşturur. Bu nedenle sınıflandırma, yalnızca beyannamenin teknik bir alanının doldurulması olarak değerlendirilmemelidir (Gümrük Kanunu, 1999, md. 15–16).

Türkiye'de kullanılan Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (GTİP), eşyanın tarife sistemindeki ayrıntılı yerini göstermektedir. Ancak kodun belirlenmesi için öncelikle eşyanın yeterli biçimde tanımlanması gerekir. Ticari ad, marka veya model bilgisi her durumda yeterli olmayabilir. Ürünün bileşimi, işlevi, çalışma biçimi, teknik özellikleri ve gerektiğinde kullanım amacı gibi bilgiler sınıflandırma araştırmasına dahil edilmelidir (Ticaret Bakanlığı, 2023b).

Tedarikçinin faturada veya teknik belgede gösterdiği tarife kodu, araştırmaya yardımcı olabilir; fakat Türkiye'de yapılacak beyan bakımından tek başına yeterli dayanak kabul edilmemelidir. Farklı ülkelerin ulusal tarife açılımları aynı olmayabileceği gibi tedarikçinin ürün için kullandığı kodun doğruluğunun da değerlendirilmesi gerekebilir. Bu nedenle kodun, ürünün gerçek özellikleri ve uygulanabilir tarife kurallarıyla birlikte incelenmesi önemlidir.

Sınıflandırma konusunda belirsizlik bulunan işlemlerde Bağlayıcı Tarife Bilgisi mekanizmasının değerlendirilmesi mümkündür. Bağlayıcı Tarife Bilgisi, başvuru üzerine eşyanın tarife cetvelinde sınıflandırılmasına ilişkin verilen bir idari karardır. Bu araçtan yararlanılması, başvurunun doğru ve yeterli ürün bilgisine dayanmasını gerektirir. Ayrıca tarife sınıflandırmasına ilişkin kararın, ürünün bütün izin koşullarını veya toplam vergi yükünü tek başına belirlediği düşünülmemelidir (Gümrük Kanunu, 1999, md. 9; Ticaret Bakanlığı, 2023b).

KOBİ bakımından sınıflandırma kararının dayanağının korunması da önem taşır. Teknik dosya, ürün görseli, katalog veya analiz gibi belgeler hangi ürünün değerlendirildiğini açıklayabilmelidir. Ürünün modeli, bileşimi ya da işlevi değiştiğinde önceki sınıflandırmanın kullanılabilirliği yeniden incelenmelidir. Böylece geçmiş bir işlemin bilgileri, yeni ürün araştırılmadan otomatik olarak tekrar edilmemiş olur.

5.2. Menşe ve Ticaret Politikası Önlemleri

Menşe, eşyanın ekonomik bakımdan hangi ülkeye atfedileceğinin belirlenmesiyle ilgilidir. Eşyanın satın alındığı ülke, sevk edildiği ülke ve menşe ülkesi birbirinden farklı olabilir. Bu ayrım, uygulanacak tarife düzenlemeleri ve menşe esaslı ticaret politikası önlemleri bakımından sonuç doğurur. Dolayısıyla tedarikçinin bulunduğu ülke üzerinden doğrudan menşe varsayımı yapılmamalıdır (Gümrük Kanunu, 1999, md. 17–22).

Tercihli olmayan menşe, eşyanın ilgili ticaret politikası ve diğer düzenlemeler bakımından hangi ülkeye ait sayılacağını belirlemeye hizmet eder. Tercihli menşe ise belirli bir anlaşmanın sağladığı tarife uygulamasından yararlanılmasıyla bağlantılıdır. Aynı eşya hakkında yürütülen bu değerlendirmeler farklı kurallara dayanabileceğinden, bir uygulama için belirlenen menşe sonucunun başka bir uygulamaya doğrudan aktarılması doğru olmayabilir.

Tercihli tarife uygulamasında ürünün anlaşma kapsamında bulunması, gerekli menşe koşullarının karşılanması ve uygun ispat usulünün kullanılması birlikte değerlendirilmelidir. Menşe ispat belgesinin varlığı, ilgili ürünün anlaşmadaki bütün koşulları karşıladığının araştırılmasını gereksiz hale getirmez. Aynı şekilde serbest dolaşım statüsünü gösteren A.TR Dolaşım Belgesi, menşe ispatının yerine geçen genel bir belge olarak kullanılmamalıdır (Gümrük Kanunu, 1999, md. 22; Ticaret Bakanlığı, 2025).

Menşein maliyet üzerindeki etkisi de yalnızca tercihli vergi oranıyla sınırlı değildir. İşlemin niteliğine göre menşe esaslı ticaret politikası önlemleri veya diğer mali yükümlülükler gündeme gelebilir. Bu nedenle ithalat maliyeti hesaplanırken ürünün tarife pozisyonuyla birlikte menşe bilgisinin ve uygulanabilir önlemlerin araştırılması gerekir.

KOBİ'ler açısından kontrolün sürekliliği özellikle düzenli tedarik ilişkilerinde önemlidir. Aynı satıcıdan alınan aynı ticari

model, zaman içinde farklı ülkelerde üretilmiş olabilir. Bu nedenle tedarikçinin değişmemesi, menşe bilgisinin de değişmediğini göstermez. Temin edilen menşe bilgisinin hangi ürün, üretim dönemi veya sevkiyatı kapsadığı izlenmeli; önceki belge yeni partinin otomatik dayanağı sayılmamalıdır.

5.3. Gümrük Kıymeti ve Fatura Bedeli

Gümrük kıymeti, eşyanın gümrük tarifesinin ve belirli tarife dışı düzenlemelerin uygulanması bakımından esas alınacak değerinin mevzuattaki yöntemlerle belirlenmesidir. İthal eşyasında satış bedeli yöntemi temel yöntem olmakla birlikte bu yöntemin kullanılabilmesi, kanuni koşulların karşılanmasına bağlıdır. Satış bedeli esas alınırken gerekli ekleme ve ayrıştırmaların da değerlendirilmesi gerekir (Gümrük Kanunu, 1999, md. 23–31).

Bu nedenle ticari faturadaki tutar ile gümrük kıymeti kavramsal olarak ayrılmalıdır. Fatura, satışın bedeline ilişkin temel dayanaklardan biridir; ancak kıymet araştırmasının tamamını oluşturmaz. Teslim koşulları, taşıma ve sigorta giderleri, satışla bağlantılı diğer ödemeler ve mevzuatta dikkate alınması öngörülen unsurlar araştırılmalıdır. Bunların kıymete etkisi, somut olayın koşullarına ve ilgili hükümlere göre belirlenir.

Gümrük kıymetine ilişkin değerlendirmede bütün ek ödemelerin otomatik olarak kıymete dahil edileceği veya fatura dışında kalan bütün tutarların değerlendirme dışında tutulacağı varsayılmamalıdır. Öncelikle ödemenin niteliği ve satışla ilişkisi ortaya konulmalı; ardından kanundaki koşulların bulunup bulunmadığı incelenmelidir. Bu yaklaşım, kıymetin eksik beyan edilmesinin yanında gereksiz biçimde yüksek hesaplanmasının da araştırılmasına imkan verir (Gümrük Kanunu, 1999, md. 27–28).

Satış bedeli yönteminin uygulanamadığı durumlarda gümrük kıymeti, mevzuatta öngörülen diğer yöntemlerin sırasıyla uygulanması yoluyla belirlenir. Önceki yöntemle kıymet

belirlenebildiği sürece sonraki yönteme geçilemez. Bununla birlikte, beyan sahibinin yazılı talebinin gümrük idaresince uygun bulunması koşuluyla indirgeme yöntemi ile hesaplanmış kıymet yönteminin uygulama sırası değiştirilebilir. Dolayısıyla satış bedeli yönteminin uygulanamaması, mevzuatta öngörülen yöntem ve koşullar dışında alternatif bir kıymetin serbestçe belirlenmesine imkan vermez (Gümrük Yönetmeliği, 2009, md. 44/1; Ticaret Bakanlığı, 2023a).

KOBİ açısından kıymet kontrolü, satın alma ve finans kayıtlarıyla bağlantılı yürütülmelidir. Fatura dışında yapılan ödemelerin, sonradan düzenlenen bedel farklarının veya başka belgelerde gösterilen giderlerin işlemle ilişkisi açıklanabilmelidir. Sözleşme, ödeme kaydı ve gider belgelerinin aynı işlem dosyasında ilişkilendirilmesi, kıymet araştırmasının dayanaklarının korunmasını sağlar.

5.4. Rejim Seçimi ve Mali Yükümlülükler

Eşyanın Türkiye'ye getirilme amacı, uygulanacak gümrük rejiminin belirlenmesinde temel unsurlardan biridir. İç piyasada kullanılacak, depolanacak, başka ülkeye taşınacak veya işlenerek yeniden ihraç edilecek eşya aynı işlem koşullarına tabi olmayabilir. Bu nedenle rejim seçimi, işletmenin eşya üzerinde gerçekleştirmeyi planladığı faaliyetle birlikte değerlendirilmelidir.

Gümrük rejimleri ile gümrükçe onaylanmış işlem veya kullanım kavramları da birbirinden ayrılmalıdır. Bir gümrük rejimine tabi tutma, daha geniş olan gümrükçe onaylanmış işlem veya kullanım seçeneklerinden biridir. Serbest bölgeye giriş, yeniden ihracat, imha veya gümrüğe terk gibi diğer seçenekler aynı kavramsal çerçevede ayrıca yer almaktadır (Gümrük Kanunu, 1999, md. 3).

Rejimin değerlendirilmesinde yalnızca başlangıç işlemleri değil, sonraki yükümlülükler de araştırılmalıdır. İzin, süre, teminat, eşyanın kullanımı ve işlemin kapatılması gibi koşullar işletmenin

ticari planıyla uyumlu olmalıdır. Serbest dolaşıma girişte ise ticaret politikası önlemlerinin uygulanması, ithal için öngörülen diğer işlemlerin tamamlanması ve kanunen ödenmesi gereken vergilerin tahsili birlikte ele alınmaktadır (Gümrük Kanunu, 1999, md. 74).

İthalatın mali boyutu yalnızca gümrük vergisinden oluşmayabilir. Katma değer vergisi, eşyanın kapsamına göre özel tüketim vergisi ve diğer mali yükümlülükler ayrıca değerlendirilir. Özellikle ithalatta KDV matrahının belirlenmesine ilişkin özel hükümler, gümrük kıymeti ile bütün vergilerin matrahının aynı kabul edilemeyeceğini göstermektedir. KDV matrahında kanunun öngördüğü diğer unsurların da dikkate alınması gerekir (Katma Değer Vergisi Kanunu, 1984, md. 21; Özel Tüketim Vergisi Kanunu, 2002).

Vergi yükü, işlem anındaki nakit ihtiyacı ve toplam ithalat maliyeti de birbirinden ayrılmalıdır. Teminata bağlanan bir tutar, doğrudan ödenen vergiyle aynı nakit etkisini doğurmayabilir; ancak işletmenin finansman kapasitesini etkileyebilir. Benzer şekilde taşımaya, depolamaya veya işlem sürecine ilişkin giderler, vergi niteliği taşımadıkları halde toplam maliyetin bir parçası olabilir. Bu nedenle maliyet planlaması, vergilerin hesaplanmasının yanında ödeme zamanlarını ve işlem giderlerini de kapsamalıdır.

Sonuç olarak KOBİ'nin ithalat kararını yalnızca satıcıya ödenecek bedel üzerinden vermesi yeterli değildir. Ürün tanımı, tarife sınıflandırması, menşe, kıymet ve rejim birlikte değerlendirilerek mali yükümlülüklerin dayanakları belirlenmelidir. Bu unsurlardan birinde meydana gelen değişiklik, diğer değerlendirmelerin yeniden yapılmasını gerektirebilir. Bütünleşik kontrol yaklaşımı, maliyet hesabının hukuki dayanaklarıyla birlikte kurulmasını sağlar.

6. İzin ve Ürün Denetimlerinin İşlem Öncesinde Yönetilmesi

Dış ticarete konu eşyanın ticari ve gümrük belgelerinin hazırlanması, ürünün tabi olduğu bütün düzenleyici koşulların karşılandığını tek başına göstermez. Ürünün niteliğine göre ithalat veya ihracat izni, teknik düzenlemelere uygunluk, sağlık, çevre veya güvenlik yönünden farklı yükümlülükler gündeme gelebilir. Bu nedenle işlem hazırlığı, eşyanın hangi gümrük rejimine tabi tutulacağının belirlenmesiyle birlikte ürüne özgü koşulların araştırılmasını da kapsamalıdır.

İzin ve denetim süreçlerinin işlem öncesinde değerlendirilmesi, yalnızca gerekli belgelerin zamanında teminine hizmet etmez. Ürünün ithal edilebilirliğinin, tedarikçinin sağlayabileceği teknik bilgilerin ve işletmenin yerine getirmesi gereken yükümlülüklerin anlaşılmasını da sağlar. Böylece mevzuat araştırması, eşya gümrüğe geldikten sonra başlayan bir faaliyet olmaktan çıkarak satın alma ve sevkiyat kararlarının hazırlanmasına katılabilir.

6.1. Düzenleme Kapsamının Belirlenmesi

İzin ve denetim araştırmasının başlangıç noktası, ürünün yeterli teknik bilgiyle tanımlanmasıdır. Tarife sınıflandırması bu araştırmada önemli olmakla birlikte tek başına her düzenlemenin kapsamını belirlemeye yetmeyebilir. Eşyanın bileşimi, çalışma biçimi, kullanım amacı, kullanıcı grubu veya ilgili düzenlemede belirtilen diğer özellikleri de dikkate alınmalıdır. Aynı ticari adla satılan ürünlerin farklı teknik özellikler taşıması, farklı yükümlülüklere tabi olmalarına neden olabilir.

GTİP listeleri, ürün tanımları, kapsam hükümleri ve istisnalar birlikte değerlendirilmelidir. Bir düzenlemenin ekinde belirli bir tarife pozisyonunun bulunması, ilgili ürünün bütün koşulları araştırılmadan işlemin sonuçlandırılabileceği anlamına gelmez. Benzer şekilde ticari adın farklı olması da ürünün düzenleme dışında kaldığını göstermeyebilir. Kontrolün amacı, fiziksel ürün ile

düzenlemenin tanımladığı ürün kapsamı arasında doğru ilişkiyi kurmaktır.

İthalat denetimlerinde ürün gruplarına göre farklı düzenlemeler uygulanmaktadır. Tarım ve Orman Bakanlığının kontrolüne tabi ürünler 2026/5, çevrenin korunması yönünden kontrol altında tutulan kimyasallar 2026/6, Sağlık Bakanlığınca denetlenen bazı ürünler ise 2026/20 sayılı Ürün Güvenliği ve Denetimi tebliğleri kapsamında ele alınmaktadır. Bu düzenlemeler; görevli kurum, gerekli belgeler ve uygulanacak kontrol usulleri bakımından ayrı değerlendirilmelidir (Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Kimyasalların İthalat Denetimi Tebliği, 2025; Sağlık Bakanlığınca Denetlenen Bazı Ürünlerin İthalat Denetimi Tebliği, 2025; Tarım ve Orman Bakanlığının Kontrolüne Tabi Ürünlerin İthalat Denetimi Tebliği, 2025).

Ürün güvenliğine ilişkin genel çerçeve bakımından 7223 sayılı Kanun da önem taşımaktadır. Kanun, ürünlerin güvenli ve ilgili teknik düzenlemelere uygun olmasına yönelik esaslarla iktisadi işletmecilerin yükümlülüklerini düzenlemektedir. İthalatçı bakımından ürünün uygunluğu, gerekli belgelerin bulunması ve ilgili işaretlerin kontrol edilmesi gibi sorumluluklar öngörülmektedir. Somut ürün değerlendirilirken Kanunun kapsamı, ürüne özgü teknik düzenlemeler ve varsa özel mevzuat birlikte dikkate alınmalıdır (Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu, 2020, md. 1–2 ve 9).

Bu çerçevede KOBİ'nin sipariş öncesinde araştırması gereken husus, yalnızca hangi belgenin gerekli olduğundan ibaret değildir. Belgenin hangi ürün veya modeli kapsayacağı, kim tarafından düzenleneceği, hangi teknik bilgiye dayanacağı ve ne zaman temin edilebileceği de belirlenmelidir. Üreticiye veya başka bir yetkili kuruluşa bağlı hazırlıkların bulunması, bu araştırmanın tedarikçi görüşmeleri sırasında başlatılmasını önemli hale getirir.

Örneğin teknik dosyadaki model ile faturada gösterilen modelin farklı olması, mevcut belgelerin ithal edilecek ürünü kapsayıp kapsamadığı konusunda belirsizlik yaratabilir. Böyle bir durumda yalnızca belge başlığının uygun görülmesi yeterli değildir. Belge ile ürün arasındaki bağlantı açıklığa kavuşturulmalı; farklılığın yazım hatasından mı yoksa ürün değişikliğinden mi kaynaklandığı araştırılmalıdır.

6.2. TAREKS ve Risk Esaslı Yaklaşım

Dış Ticarette Risk Esaslı Kontrol Sistemi (TAREKS), kapsamına giren ithalat ve ihracat denetimlerinin elektronik ortamda ve risk esaslı olarak yürütülmesine imkân sağlayan bir uygulamadır. Sistem, denetim kaynaklarının belirlenen ölçütler doğrultusunda riskli görülen işlemlere yönlendirilmesini amaçlamaktadır. Böylece bütün ürün partilerinin aynı yoğunlukta incelenmesi yerine, denetimin risk değerlendirmesine göre şekillendirilmesi esas alınmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2026).

Risk esaslı yaklaşımın anlaşılabilmesi için ürünün düzenleme kapsamında bulunması ile belirli bir sevkiyatın fiilî denetime yönlendirilmesi birbirinden ayrılmalıdır. İlk konu, ürüne hangi hukuki ve teknik koşulların uygulanacağıyla; ikinci konu ise denetimin somut işlemde nasıl yürütüleceğiyle ilgilidir. Bir partinin fiilî incelemeye alınmamış olması, ürünün teknik yükümlülüklerden muaf olduğunu göstermez. Bu değerlendirme, TAREKS'in risk esaslı işleyişi ile ithalatçının ürünün uygunluğuna ilişkin yükümlülüklerinin birlikte ele alınmasına dayanmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2026; Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu, 2020, md. 9).

KOBİ'ler açısından bu ayrım, önceki işlem sonucunun sonraki sevkiyat için tek başına yeterli dayanak sayılmaması anlamına gelmektedir. Aynı tedarikçiden alınan ve aynı ticari adla tanımlanan ürünlerde dahi model, teknik özellik veya belge kapsamı

değişebilir. Bu nedenle işletmenin, her yeni işlemde mevcut teknik dosyanın ve belgelerin ilgili eşyayı kapsayıp kapsamadığını değerlendirmesi önerilmektedir. Önceki işlem deneyimi hazırlığı kolaylaştırabilir; ancak güncel ürün ve sevkiyat bilgilerinin kontrolünün yerini almamalıdır.

TAREKS üzerinden işlem yapılabilmesi bakımından firma ve kullanıcı yetkilendirmesi de ayrı bir hazırlık alanıdır. 2025/28 sayılı Tebliğ, sistem aracılığıyla yürütülen işlemlere konu firmaların ve bu firmalar adına işlem yapacak kullanıcıların elektronik ortamda tanımlanmasına ve yetkilendirilmesine ilişkin usulleri düzenlemektedir. Bu düzenlemenin amacı, sistemde kimin hangi firma adına işlem yapabileceğinin belirlenmesidir. Dolayısıyla firma kaydı ve kullanıcı yetkisi, ürünün teknik uygunluğunu gösteren bir onay olarak değerlendirilmemelidir (Dış Ticarette Risk Esaslı Kontrol Sistemi Hakkında Tebliğ, 2025, md. 1).

Bu çerçevede işletme içinde üç bağlantılı kontrol alanı önerilmektedir. Birinci alan, firma ve kullanıcı bilgilerinin güncelliği ile işlem yetkisinin uygunluğudur. İkinci alan, ürünün ilgili düzenleme kapsamında değerlendirilmesi ve başvuru koşullarının belirlenmesidir. Üçüncü alan ise başvuruda kullanılan teknik ve ticari belgelerin fiilen ithal edilecek eşya ve sevkiyatla ilişkilendirilmesidir. Bu ayrım, çalışmanın analitik önerisi olup sistemde işlem yapabilme, başvuruyu hazırlama ve ürün bilgilerini doğrulama görevlerinin birlikte yönetilmesini amaçlamaktadır.

Elektronik başvuru, kullanılan bilgilerin doğruluğunu kendiliğinden sağlamaz. Örneğin faturadaki model kodu ile teknik dosyadaki modelin farklı olması durumunda, belgelerin sisteme yüklenmiş bulunması aralarındaki uyumsuzluğu gidermez. Farklılığın yazım hatasından, güncelliğini kaybetmiş bir belgeden veya ürün değişikliğinden kaynaklanıp kaynaklanmadığı araştırılmalıdır. Bu nedenle başvuruyu hazırlayan kişinin güncel teknik dosyaya erişebilmesi ve sipariş ya da sevkiyat bilgilerindeki

değişikliklerden haberdar olması önerilmektedir. Kayıt yönetimini sorumluluklar ve kontrol süreçleriyle birlikte ele alan yaklaşım, bu görev dağılımına genel bir kavramsal dayanak sağlamaktadır (International Organization for Standardization [ISO], 2016).

Başvuru sürecinin işletmenin satın alma ve lojistik planıyla ilişkilendirilmesi de önemlidir. Tedarikçiden temin edilecek teknik belgelerin hangi ürünleri kapsadığı, kim tarafından hazırlanacağı ve ne zaman sağlanacağı önceden açıklığa kavuşturulmalıdır. Başvuruya esas bilgilerde bir değişiklik ortaya çıktığında, bunun ilgili kayıtlar ve yürütülen işlem üzerindeki etkisi değerlendirilmelidir. Çalışmada önerilen uygulama, başvuru hazırlığını yalnızca elektronik veri girişinden ibaret görmeden ürün, belge ve sevkiyat bilgilerinin karşılaştırıldığı bir kontrol aşaması olarak ele almaktır.

İthalat aşamasındaki denetimin tamamlanması ile ürünün piyasaya arzına ilişkin sorumluluklar da birbirinden ayrılmalıdır. 7223 sayılı Kanun'un 9. maddesi, ithalatçı bakımından ürünün uygunluğunun ve gerekli belgelerin kontrol edilmesinin yanında, ürün kendi sorumluluğu altındayken depolama ve taşıma koşullarının uygunluğu tehlikeye düşürmemesine ilişkin yükümlülükler de öngörmektedir. Dolayısıyla gümrük işlemlerinin sonuçlanması, ithalatçının ürünle ilgili bütün sorumluluklarının sona erdiği anlamına gelmez (Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu, 2020, md. 9).

TAREKS'in işletme düzeyinde yönetimi, bu nedenle sistem yetkilerinin, başvuru bilgilerinin ve ürün uygunluğuna ilişkin hazırlıkların birlikte izlenmesini gerektiren bir süreç olarak değerlendirilebilir. KOBİ'ler için önerilen yaklaşım, başvuruda kullanılan belgeleri ilgili ürün ve sevkiyatla bağlantılı tutmak, değişiklikleri sorumlu kişilere aktarmak ve denetim sonucunu sonraki ürün sorumluluklarıyla birlikte değerlendirmektir. Böylece

elektronik işlem kolaylığı, işletme içindeki bilgi ve belge kontrolüyle desteklenebilir.

6.3. Mevzuat Değişiklikleri ve Zamanlama

Dış ticaret işlemlerinde teklifin hazırlanması, siparişin verilmesi, üretimin tamamlanması, eşyanın sevk edilmesi ve gümrük beyannamesinin tescili farklı tarihlerde gerçekleşebilir. Bu aşamalar arasında uygulanacak düzenlemelerin veya belge koşullarının değişmesi mümkündür. Örneğin yıllık ürün denetimi tebliğlerinde önceki düzenlemenin yürürlükten kaldırılmasına, yeni düzenlemenin yürürlüğe girişine ve devam eden işlemlerin durumuna ilişkin hükümler bulunmaktadır. Bu yapı, sipariş aşamasında yapılan araştırmanın sonraki işlem aşamalarında yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir (Sağlık Bakanlığınca Denetlenen Bazı Ürünlerin İthalat Denetimi Tebliği, 2025, md. 12–13 ve geçici md. 1).

Güncellik kontrolünde düzenlemenin yayımlanma tarihi ile yürürlüğe giriş tarihi birbirinden ayrılmalıdır. Ayrıca geçiş hükümleri, belirli koşulları taşıyan işlemler bakımından önceki düzenlemenin uygulanmasına veya daha önce alınmış belgelerin kullanılmasına imkân verebilir. Dolayısıyla işletme, yeni düzenlemeyi belirledikten sonra bunun mevcut siparişine, sevkiyatına ve belgelerine nasıl uygulanacağını da araştırmalıdır. Önceden alınan bir belgenin geçerliliği hakkında yalnızca düzenlenme tarihine bakılarak karar verilmemeli; ilgili geçiş hükmü ve belgenin kullanım koşulları birlikte incelenmelidir (Sağlık Bakanlığınca Denetlenen Bazı Ürünlerin İthalat Denetimi Tebliği, 2025, geçici md. 1).

Somut işlem bakımından hangi tarihin esas alınacağı da ilgili hüküm üzerinden belirlenmelidir. Siparişin mevzuat değişikliğinden önce verilmiş olması, tek başına önceki koşulların uygulanacağını göstermez. Nitekim 2026/20 sayılı Tebliğin geçiş hükmünde, belirli

işlemler için taşıma belgesinin düzenlenmesi veya ürünün gümrük idaresine sunulması gibi ölçütlere yer verilmektedir. Bu nedenle işletmenin işlem takvimindeki tarihler ile düzenlemede aranan tarih koşullarını karşılaştırması gerekir (Sağlık Bakanlığınca Denetlenen Bazı Ürünlerin İthalat Denetimi Tebliği, 2025, geçici md. 1).

Mevzuat değişikliklerinin etkisi, her zaman yeni bir başvuru yapılmasını gerektirmez. Örneğin 2025/28 sayılı Tebliğin geçiş hükmünde, önceki düzenlemeye uygun biçimde TAREKS'e kayıtlı firma ve kullanıcıların yeniden kayıt oluşturmasına gerek bulunmadığı belirtilmektedir. Bununla birlikte gerekli görülen bilgi güncellemeleri ayrıca değerlendirilmektedir. Bu örnek, değişikliğin işletme üzerindeki etkisinin düzenlemenin kendi hükümlerinden hareketle belirlenmesi gerektiğini göstermektedir (Dış Ticarette Risk Esaslı Kontrol Sistemi Hakkında Tebliğ, 2025, geçici md. 1).

Bu çerçevede KOBİ'lerin mevzuat araştırmasını ürün seçimi ve sipariş hazırlığı sırasında başlatması, sevkiyat öncesinde güncellemesi ve beyan hazırlığında işlem bilgileriyle yeniden karşılaştırması önerilmektedir. İlk inceleme, gerekli teknik bilgilerin ve belgelerin belirlenmesine; sevkiyat öncesindeki inceleme, hazırlıkların tamamlanmasına; beyan aşamasındaki karşılaştırma ise fiilen gönderilen eşya ile belgelerin uyumunun değerlendirilmesine hizmet edebilir. Bu aşamalı kontrol, çalışmanın yönetim önerisidir. Uygulamanın kapsamı ve sıklığı, ürünün özelliklerine ve tabi olduğu düzenlemelere göre uyarlanmalıdır.

Mevzuat takibi, tedarikçiyle yürütülen bilgi ve belge paylaşımıyla birlikte planlanmalıdır. Yeni bir gereklilik ortaya çıktığında, ilgili belgenin kim tarafından hazırlanacağı, hangi ürün veya modeli kapsayacağı ve ne kadar sürede temin edilebileceği açıklığa kavuşturulmalıdır. Bu hazırlığın önemi, 7223 sayılı Kanun'da ithalatçının ürünün uygunluğunu ve gerekli belgeleri kontrol etmesine ilişkin yükümlülükler öngörülmesiyle de ilişkilidir. Dolayısıyla gerekli teknik bilgi ve belgelerin temini, satın alma ve

sevkiyat planının bir parçası olarak ele alınmalıdır (Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu, 2020, md. 9).

İşletme içinde mevzuat değişikliğini izleyen kişi ile sipariş veya sevkiyat kararını veren kişi farklı olabilir. Bu nedenle değişikliğin hangi ürünleri, belgeleri ve işlem aşamalarını etkilediğinin ilgili kişilere aktarılması önerilmektedir. Kayıt yönetimini sorumlulukların belirlenmesi, izleme ve kontrol süreçleriyle birlikte ele alan ISO 15489-1:2016, bu öneriye genel bir kavramsal dayanak sağlamaktadır (ISO, 2016).

Yapılan incelemenin dayanakları da işlem dosyasında korunmalıdır. İncelenen düzenlemenin, ilgili hükmün, değerlendirme tarihinin ve esas alınan ürün bilgilerinin kaydedilmesi, sonraki değişikliklerin etkisinin araştırılmasını kolaylaştırabilir. Bu ayrıntıların kaydedilmesi çalışmanın yönetim önerisi olmakla birlikte, beyana dayanak bilgi ve belgelerin muhafazası gümrük mevzuatında ayrıca düzenlenmektedir. İşlem kayıtlarının belgelerle bağlantılı tutulması, sonradan yapılacak kontrollerde alınan kararların açıklanmasına yardımcı olabilir (Gümrük Kanunu, 1999, md. 13; Gümrük Yönetmeliği, 2009, md. 114).

Zamanlama yönetimi, böylece mevzuatın uygulanma koşulları ile işletmenin sipariş, belge hazırlama ve sevkiyat takvimi arasında bağlantı kurulmasını ifade etmektedir. Değişikliklerin işlem üzerindeki etkisinin araştırılması, ilgili kişilere aktarılması ve değerlendirme dayanaklarının korunması, hukuki uyumun günlük ticari kararlarla birlikte yürütülmesini destekleyebilir.

7. KOBİ'ler İçin Bütünleşik Belge Yönetimi Çerçevesi

Ticari belgeler, ödeme koşulları, gümrük işlemleri ve ürün denetimleri, işletmenin dış ticaret sürecinde ürettiği ve kullandığı bilgiler üzerinden birbirine bağlanmaktadır. Bu alanların birlikte yönetilebilmesi, belgeler arasındaki bağlantıların kurulmasını ve

bilgilerin doğruluğunu kontrol edecek kişilerin belirlenmesini gerektirir. Bu bölümde, KOBİ'lerin mevcut işleyişlerine uyarlayabilecekleri bütünleşik bir belge yönetimi çerçevesi önerilmektedir. Çerçeve; kontrol alanlarının ve sorumlulukların belirlenmesi, belge uyumsuzluklarının giderilmesi ve işlem kayıtlarının izlenebilir biçimde korunması olmak üzere üç temel bileşen üzerinden açıklanmaktadır.

7.1. Kontrol Alanları ve İşletme İçi Sorumluluk

Dış ticaret işlemlerinde belgeler, işletmenin farklı birimlerinde üretilen bilgileri aynı işlem dosyasında buluşturur. Satın alma birimindeki sipariş kaydı, finans birimindeki ödeme talimatı ve lojistik birimindeki sevkiyat bilgisi aynı ticari ilişkiye dayanmasına rağmen farklı zamanlarda hazırlanabilir. Bu kayıtların yönetimi, belgelerin oluşturulması ve saklanmasının yanında kayıt sistemleri, sorumluluklar ve kontrol süreçlerinin birlikte değerlendirilmesini gerektirir. ISO 15489-1:2016, kayıt yönetimini bu unsurlar üzerinden ele almaktadır (ISO, 2016). Bu bölümde söz konusu yaklaşım, dış ticaret işlem bilgilerinin farklı birimler arasında tutarlı biçimde izlenmesine uyarlanmaktadır.

Kayıtlar arasında bağlantı kurulmadığında, ticari koşullardaki bir değişiklik ilgili belgelerin tamamına yansımayabilir. Örneğin sipariş miktarının azaltılmasına rağmen ödeme talimatının ilk proformaya göre hazırlanması, güncel sipariş ile ödeme kaydı arasında farklılık yaratabilir. Veri kalitesini doğruluğun yanında kullanım bağlamı, sunum ve erişilebilirlik boyutlarıyla değerlendiren yaklaşım, bilginin kullanılacağı işlem bakımından da incelenmesinin önemini göstermektedir (Wang & Strong, 1996). Bu çalışmada buradan hareketle, belge kontrolünün kayıtların tek tek doğrulanmasının yanında aralarındaki ilişkilerin değerlendirilmesini de kapsaması önerilmektedir.

Önerilen çerçevenin temel amacı, her önemli bilginin kaynağını, kontrol sorumlusunu ve kullanıldığı işlem aşamalarını belirlemektir. Belgeyi hazırlayan kişi ile içerdiği bilgiyi doğrulayabilecek kişi her zaman aynı olmayabilir. Teknik özellikler üretici veya ürün sorumlusundan, ödeme koşulları finans biriminden, sevkiyat ayrıntıları ise taşıma sürecini yürüten kişilerden alınabilir. ISO standardında kayıt yönetimini destekleyen sorumlulukların belirlenmesine ve kontrol süreçlerine yer verilmesi, bu görev ayrımına genel bir kavramsal dayanak sağlamaktadır (ISO, 2016). İşletme düzeyinde önerilen uygulama, belgenin kim tarafından hazırlandığı kadar bilginin hangi dayanakla doğrulandığının da açıklığa kavuşturulmasıdır.

Ürün bilgisi, çerçevenin temel kontrol alanlarından biridir. Tarife sınıflandırması, menşe ve gümrük kıymeti farklı hukuki değerlendirmeler olmakla birlikte aynı eşyanın özellikleri ve işlem koşullarıyla bağlantılıdır (Aka & Ürünal, 2018). Tarife araştırmasında da eşyanın yeterli teknik bilgiyle tanımlanması önem taşımaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2023b). Bu nedenle teknik tanım, model, bileşim ve kullanım amacı gibi bilgilerin hangi ürün veya sevkiyata ait olduğunun belirlenmesi önerilmektedir. Ürün dosyasında bilginin kaynağının, temin tarihinin ve değişiklik geçmişinin izlenmesi, önceki bir dosyanın yeni sipariş bakımından kullanılabilirliğinin değerlendirilmesini kolaylaştırabilir.

Taraf ve ülke bilgileri de ayrı bir kontrol alanı olarak ele alınmalıdır. Alıcı, satıcı, üretici, gönderici ve teslim alıcısı aynı kişi veya işletme olmayabilir. Fatura ve taşıma belgelerinde taraf bilgilerine yer verilmesi, bu rollerin işlem dosyasında doğru tanımlanmasını önemli hâle getirmektedir (Gümrük Yönetmeliği, 2009, md. 115 ve 118). Benzer biçimde eşyanın sevk edildiği ülke ile menşe ülkesi birbirinin yerine kullanılmamalıdır. Menşe ile serbest dolaşım statüsünün farklı olması da ülke ve statü bilgilerinin ayrı izlenmesini gerektirir (Ticaret Bakanlığı, 2025). Çalışmada

önerilen kontrol, farklı belgelerde görülen taraf ve ülke bilgilerinin işlem içindeki rollerinin açıklanabilmesine dayanmaktadır.

Ticari koşulların izlenmesinde ise sipariş, teslim, ödeme, fiyat ve vade bilgileri birlikte değerlendirilmelidir. Gümrük Yönetmeliğinin faturaya ilişkin hükümlerinde ödeme şartları, satış bedeli ve teslim şartı gibi bilgilere yer verilmektedir. Banka aracılığıyla yürütülen tahsil işlemlerinde de talimatların açık ve eksiksiz olması önem taşımaktadır (Gümrük Yönetmeliği, 2009, md. 115; International Chamber of Commerce, 1995, md. 4). Bu düzenlemelerden hareketle, ticari koşullardaki değişikliklerin ilgili sipariş, fatura, banka ve sevkiyat kayıtlarına aktarılması önerilmektedir. Kontrol, değişikliğin kaydedilmesinin yanında hangi sonraki işlemleri etkilediğinin belirlenmesini de kapsamalıdır.

Çerçevenin uygulanması, çalışmada KOBİ'ler için ayrı bir uyum birimi veya standart bir örgüt şeması kurulması koşuluna bağlanmamaktadır. Birden fazla görevin aynı kişi tarafından yürütüldüğü işletmelerde de bilgi kaynakları ve kontrol sorumlulukları belirlenebilir. ISO standardının farklı işletme ve teknolojik ortamlarda kayıt yönetimine yönelik genel ilkeler sunması, uygulamanın işletmenin yapısına göre uyarlanmasına kavramsal destek sağlamaktadır (ISO, 2016). Bu doğrultuda kontrolün kapsamının ürünün teknik karmaşıklığı, işlem koşulları ve düzenleyici gereklilikler dikkate alınarak oluşturulması önerilmektedir. Gümrük müşavirliği veya başka bir dış hizmetten yararlanılması durumunda da işletmenin elindeki güncel ticari ve teknik bilgileri hizmet sağlayıcıyla düzenli biçimde paylaşması, önerilen çerçevenin tamamlayıcı unsurudur.

Tablo 3. Önerilen Kontrol Alanları ve İşlem Dosyasında Aranacak Dayanaklar

Kontrol alanı	**İşlem dosyasında aranacak dayanak**	**Kontrolün amacı**
Ürün bilgisi	Teknik tanım, model, bileşim, kullanım amacı ve ilgili teknik belgeler	İşleme konu eşyanın açık biçimde tanımlanması
Tarife ve menşe	Sınıflandırma dayanağı, üretim bilgileri ve ilgili menşe değerlendirmesi	Tarife ve menşe kararlarının gerekçelendirilebilmesi
Taraf ve ülkeler	Alıcı, satıcı, üretici, gönderici, sevk ülkesi ve menşe ülkesi bilgileri	Taraf rollerinin ve ülke bilgilerinin karıştırılmasının önlenmesi
Ticari koşullar	Sipariş teyidi, sözleşme, teslim, ödeme, fiyat ve vade kayıtları	Kararlaştırılan koşulların ilgili işlem kayıtlarına yansıtılması
Rejim ve mali yük	Rejim koşulları, kıymet unsurları ve vergi değerlendirmesine esas kayıtlar	Beyanın hukuki ve mali dayanaklarının izlenmesi
İzin ve denetim	Güncel düzenleme, kapsam incelemesi, başvuru ve sonuç kayıtları	Ürüne ve işleme özgü koşulların takip edilmesi
Son karşılaştırma	Beyan, fatura, çeki listesi, taşıma belgesi ve diğer destekleyici kayıtlar	Beyan öncesinde açıklanamayan çelişkilerin belirlenmesi
İzleme ve arşiv	Belge sürümleri, düzeltme gerekçeleri, bildirimler ve işlem bağlantıları	İşlemin sonradan yeniden incelenebilmesi

Kaynak: Bölümdeki değerlendirmelerden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur. Tablo, önerilen analitik çerçeveyi göstermekte olup mevzuatta öngörülmüş standart bir kontrol listesi veya ampirik olarak sınanmış bir model niteliğinde değildir.

Tablo 3'teki kontrol alanları birbirinden bağımsız belge grupları olarak değerlendirilmemelidir. Örneğin ürünün modelinde

veya teknik özelliklerinde meydana gelen bir değişiklik, tarife sınıflandırmasının ve izin koşullarının yeniden incelenmesini; miktar ya da fiyat değişikliği ise fatura, ödeme ve kıymet kayıtlarının karşılaştırılmasını gerektirebilir. Bu nedenle tablo, her satırın ayrı ayrı işaretlendiği bir liste yerine, değişen bilginin diğer işlem alanlarına etkisini izlemeye yardımcı olacak şekilde kullanılmalıdır. KOBİ'ler, işlem dosyasında her kontrol alanı için sorumlu kişiyi, inceleme tarihini ve henüz sonuçlandırılmamış konuları belirleyerek çerçeveyi kendi işleyişlerine uyarlayabilir.

7.2. Belge Uyumsuzluklarının Sınıflandırılması ve Giderilmesi

Belge uyumsuzluklarının yalnızca "hatalı belge" başlığı altında değerlendirilmesi, sorunun kaynağının ve uygun düzeltme yönteminin belirlenmesini güçleştirebilir. Bir belgedeki miktarın yanlış yazılması, işlem için gerekli hukuki olguyu kanıtlamayan bir belgenin kullanılması ve güncelliğini kaybetmiş bir kaydın esas alınması farklı sorunlardır. Veri kalitesinin doğruluğun yanında kullanım bağlamı, sunum ve erişilebilirlik açısından da değerlendirilmesi, bu farklılıkların ayrı incelenmesine kavramsal destek sağlamaktadır (Wang & Strong, 1996). Bu bölümde uyumsuzluklar; maddi veri, hukuki işlev ve zaman veya sürüm farklılığı olmak üzere üç başlık altında ele alınmaktadır. Bu sınıflandırma, çalışmanın analitik önerisidir; aynı işlemde birden fazla uyumsuzluk türü birlikte ortaya çıkabilir.

Maddi veri farklılığı, miktar, ağırlık, tutar, ürün kodu veya taraf bilgileri arasında açıklanamayan çelişkilerin bulunmasıdır. Fatura, çeki listesi ve taşıma belgeleri aynı işlemin farklı yönlerini gösterdiğinden bu belgelerdeki bilgilerin birbirleriyle ilişkilendirilebilmesi gerekir. Gümrük Yönetmeliğinde de söz konusu belgelerin içerikleri ayrı ayrı düzenlenmektedir (Gümrük Yönetmeliği, 2009, md. 115, 117 ve 118). Örneğin faturada belirtilen ürün adedi ile çeki listesindeki toplamın farklı olması durumunda,

hangi kaydın fiilen sevk edilen miktarı gösterdiği araştırılmalıdır. İnceleme, sipariş ve sevkiyat kayıtlarıyla desteklenerek farklılığın kaynağı belirlenmelidir.

Bununla birlikte belgeler arasındaki her sayısal farklılık hata anlamına gelmez. Brüt ve net ağırlıkların, farklı ölçü birimlerinin veya sipariş toplamı ile kısmi sevkiyat miktarının karşılaştırılması görünürde çelişki yaratabilir. Örneğin faturada adet, çeki listesinde koli bilgisi kullanılmışsa önce her kolideki ürün sayısı belirlenmelidir. Bu nedenle kontrolün amacı, belgelerdeki rakamları aynılaştırmaktan önce bilgilerin aynı eşya ve sevkiyat kapsamında karşılaştırılıp karşılaştırılmadığını açıklığa kavuşturmaktır.

Hukuki işlev farklılığı, işlemde kanıtlanması gereken olgu ile sunulan belgenin işlevinin örtüşmemesidir. Menşe ispatı gereken bir durumda yalnızca A.TR dolaşım belgesine dayanılması bu kapsamda değerlendirilebilir. A.TR, Gümrük Birliği kapsamında serbest dolaşım statüsünü gösterir; eşyanın menşeini kanıtlamaz (Ticaret Bakanlığı, 2025). Dolayısıyla belge usulüne uygun düzenlenmiş olsa bile somut işlemde aranan ispatı sağlamayabilir. Böyle bir durumda belgedeki bir alanın düzeltilmesi yeterli değildir; uygulanacak düzenleme ve kabul edilen ispat araçları yeniden incelenmelidir.

Hukuki işlev kontrolünde öncelikle işlemin hangi bilgi veya durumu kanıtlamayı gerektirdiği belirlenmelidir. Ardından mevcut belgenin bu amaç için kullanılabilirliği değerlendirilmelidir. Bu yaklaşım, belge sayısını artırmak yerine gerekli olguyu uygun dayanakla açıklamaya yöneliktir. Çalışmada önerilen kontrol sorusu, “Dosyada belge var mı?” ile sınırlı tutulmayıp “Bu belge, ilgili işlemde neyi kanıtlıyor?” biçiminde genişletilmektedir.

Zaman veya sürüm farklılığı, işlem koşulları değişmesine rağmen önceki kaydın kullanılmaya devam edilmesinden kaynaklanır. Sipariş miktarı değiştikten sonra ilk proformanın

ödeme talimatına esas alınması veya teknik özellikleri değişen ürün için eski dosyanın kullanılması bu duruma örnektir. Burada belge başlangıçta doğru hazırlanmış olabilir; ancak sonraki işlemi temsil etme yeterliliğini kaybetmiştir. Kayıt yönetimini kayıtların oluşturulması, sisteme alınması, yönetilmesi ve bunlara ilişkin kontrol süreçleriyle birlikte ele alan ISO standardı, değişikliklerin izlenmesine genel bir kavramsal dayanak sağlamaktadır (ISO, 2016). Bu çalışmada, güncel kaydın açıkça belirlenmesi ve önceki sürümlerle ilişkisinin korunması önerilmektedir.

Uyumsuzluğun giderilmesinde ilk adım, doğru bilginin güvenilir dayanağını belirlemektir. Teknik bir farklılık ürün sorumlusunun veya üreticinin açıklamasını; miktar farklılığı sevkiyat kayıtlarının incelenmesini; ticari koşullardaki farklılık ise tarafların güncel anlaşmasının değerlendirilmesini gerektirebilir. Ardından değişikliğin hangi belge ve işlem aşamalarını etkilediği araştırılmalıdır. Örneğin faturadaki bir tutarın değişmesi, ödeme talimatının ve gümrük kıymeti değerlendirmesinin de yeniden incelenmesini gerektirebilir. Bu nedenle düzeltme, tek belgedeki alanın değiştirilmesiyle tamamlanmış sayılmamalıdır.

İşletme içindeki kaydın güncellenmesi ile dışarıya iletilmiş bilginin düzeltilmesi de ayrı işlemlerdir. Bankaya, taşıyıcıya veya gümrük idaresine sunulan kayıtlar bakımından ilgili bildirim ve düzeltme usulleri değerlendirilmelidir. Özellikle gümrük beyannamesine yansımış bir farklılıkta, ticari belgenin değiştirilmesi beyanın da kendiliğinden düzeldiği anlamına gelmez (Gümrük Kanunu, 1999, md. 63 ve 73). İşletmenin bu aşamada işlemin durumunu belirleyerek düzeltmeyi ilgili taraflarla eşgüdüm içinde yürütmesi önerilmektedir.

Düzeltme sonrasında hangi bilginin değiştiği, değişikliğin nedeni, dayanağı ve etkilenen belgeler işlem dosyasında izlenebilir olmalıdır. Önceki sürümün korunması, güncel belgeyle karıştırılmasını önleyecek bir kayıt düzeniyle birlikte yürütülmelidir.

Kayıt yönetiminde sorumlulukların ve kontrol süreçlerinin belirlenmesine verilen önem, bu düzenin kurulmasını desteklemektedir (ISO, 2016). Böylece işletme, işlemin güncel durumunu gösterebilir ve düzeltmenin hangi gerekçeyle yapıldığını sonradan açıklayabilir.

Uyumsuzluk kayıtları, tekrar eden sorunların değerlendirilmesinde de kullanılabilir. Aynı ürün grubunda sürekli model farklılığı görülmesi, teknik bilgi paylaşımının; miktar çelişkilerinin tekrarlanması, sevkiyat kayıtlarının; eski belgelerin yeniden kullanılması ise sürüm takibinin gözden geçirilmesini gerektirebilir. Çalışmada önerilen yaklaşım, her uyumsuzluğu tekil bir belge hatası olarak kapatmak yerine, sorunun oluştuğu bilgi üretim ve aktarım aşamasını da incelemektir. Bu değerlendirme, sonraki işlemlerde kontrolün hangi noktada güçlendirilmesi gerektiğinin belirlenmesine yardımcı olabilir.

7.3. Kayıtların Korunması ve Sonraki Kontroller

Gümrük işleminin tamamlanması, işleme ilişkin kayıtların işlevini sona erdirmez. Beyana dayanak belgelerin muhafazası ve gerektiğinde sunulabilmesi, gümrük mevzuatındaki yükümlülükler bakımından önemini korur. Eşyanın tesliminden sonra yapılabilecek kontroller de işlem dosyasının yalnızca sevkiyat döneminde kullanılacak geçici bir belge bütünü olarak görülmemesini gerektirir (Gümrük Kanunu, 1999, md. 13 ve 73; Gümrük Yönetmeliği, 2009, md. 114).

Kayıtların korunmasında temel mesele, belgenin bulunabilmesinin yanında işlem içindeki yerinin anlaşılmasıdır. Bir faturanın hangi siparişe, hangi sevkiyata ve hangi beyana ait olduğunun belirlenememesi, dosyanın açıklayıcı değerini sınırlar. Bu nedenle işletme içinde kullanılacak işlem numarası üzerinden sipariş, teknik dosya, fatura, taşıma, ödeme ve beyan kayıtları arasında bağlantı kurulması önerilmektedir. Kısmi sevkiyatlarda

veya tek siparişe ilişkin birden fazla beyannamenin bulunduğu işlemlerde bu bağlantı daha fazla önem kazanır.

Elektronik kayıt düzeninde belgenin içeriğine ek olarak düzenleme tarihi, kaynağı, sürümü ve ilgili işlem bilgisi de korunmalıdır. Kayıtların oluşturulması ve yönetilmesini üstveri ve kayıt sistemleriyle birlikte ele alan yaklaşım, bu bağlantıların kurulmasına kavramsal destek sağlamaktadır (ISO, 2016). İşletme bakımından bunun karşılığı, örneğin aynı faturanın farklı sürümlerinin bulunduğu bir dosyada hangisinin işlemde kullanıldığının anlaşılmasıdır. Düzeltme geçmişinin korunması, önceki sürümün güncel belgeyle karıştırılmasını önleyecek bir düzenle birlikte yürütülmelidir.

Saklama süreleri belirlenirken ilgili kayıt türüne uygulanacak mevzuat, sürenin başlangıcı ve varsa devam eden inceleme veya uyuşmazlıklar birlikte değerlendirilmelidir. Bütün işlem dosyasına tek bir tarih üzerinden yaklaşılması, farklı hukuki yükümlülüklerin gözden kaçmasına neden olabilir. Bölüm kapsamında önerilen arşiv yaklaşımı, belgelerin işlem bağlantıları ve değişiklik geçmişi korunarak erişilebilir tutulmasıdır. Böylece işletme, gerektiğinde yalnızca belgenin kendisini değil, işlem sırasında hangi bilgiye dayanarak hareket ettiğini de açıklayabilir.

8. Temsili İthalat İşleminin Çözümlenmesi

Bütünleşik belge yönetimi çerçevesinin uygulamadaki karşılığı, bir ithalat işleminin karar aşamaları üzerinden açıklanabilir. Bu amaçla oluşturulan temsili örnekte ürün bilgisi, menşe ve serbest dolaşım statüsü, ödeme koşulları ve belge tutarlılığı birlikte değerlendirilmektedir. İnceleme, belirli bir ürün için kesin işlem koşulları belirlemekten ziyade, bilgi eksikliklerinin hangi kararları etkilediğini ve bu eksikliklerin hangi aşamada giderilmesi gerektiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

8.1. İşlemin Varsayımları

Örnekte, Türkiye'de faaliyet gösteren bir KOBİ'nin üretim sürecinde kullanmak üzere Avrupa Birliği'nde yerleşik bir satıcıdan ekipman satın almayı planladığı varsayılmaktadır. Taraflar vadeli vesaik mukabili ödeme üzerinde görüşmekte; ancak ekipmanın ayrıntılı teknik dosyası, üretim bilgileri ve kesin sevkiyat koşulları henüz tamamlanmamış bulunmaktadır. İşletmenin elinde, ürünün genel ticari adını, tahmini miktarını ve teklif bedelini içeren bir proforma fatura olduğu kabul edilmektedir.

Örnek, gerçek bir işletme dosyasına dayanmamaktadır. Ekipmanın GTİP'i, menşei ve düzenleyici kapsamını belirleyecek teknik özellikleri bilinmediğinden belirli bir vergi oranı, izin zorunluluğu veya denetim sonucu öngörülmemektedir. Aynı şekilde teslim koşulu ve taşıma biçimi kesinleşmediği için taşıma maliyetlerinin dağılımı ve taşıma belgelerinin eşyanın teslimindeki işlevi hakkında kesin bir değerlendirme yapılmamaktadır.

İlk kontrol alanı, sipariş kararına esas alınan ürün bilgisidir. Satıcının ekipmanı genel bir ticari adla tanımlaması, tarife sınıflandırması ve ürün düzenlemeleri araştırması için yeterli olmayabilir. Model, teknik işlev, bileşim ve kullanım amacı gibi özelliklerin açıklığa kavuşturulması gerekir. İşletmenin bu aşamadaki görevi, mevcut bilgiyi doğrudan işlem belgelerine aktarmakla sınırlı değildir; hangi bilgilerin eksik olduğunu ve bunların kimden temin edileceğini belirlemeyi de kapsar.

Bu nedenle kesin siparişten önce teknik dosyanın tamamlanması ve teklif edilen ürünle ilişkisinin kurulması önerilmektedir. Gerekli bilgiler elde edildiğinde sınıflandırma, izin ve mali yük araştırmaları daha sağlam bir dayanak üzerinden yürütülebilir. İşletmenin sipariş kararını etkileyen belirsizlikler ise tedarikçiyle yapılacak görüşmelerde ayrıca ele alınabilir.

8.2. Belgeler ve Ödeme Arasındaki Bağlantı

İkinci kontrol alanı, satıcının bulunduğu ülke ile ekipmanın menşei ve serbest dolaşım statüsünün ayrılmasıdır. Satıcının AB'de yerleşik olması, ekipmanın AB menşeli olduğunu göstermez. İşletme; üretim ve menşe bilgilerini, sevk ülkesini ve serbest dolaşım durumunu ayrı ayrı araştırmalıdır. Gümrük Birliği'nin ürün kapsamı ve ilgili koşullar sağlanıyorsa A.TR dolaşım belgesi kullanımı gündeme gelebilir. Bununla birlikte A.TR, eşyanın menşeini kanıtlamadığından menşe esaslı önlemler bakımından ayrıca değerlendirme yapılması gerekebilir (Ticaret Bakanlığı, 2025).

Üçüncü kontrol alanı, vadeli ödeme koşulunun belge teslim talimatına nasıl yansıtılacağıdır. Tarafların yalnızca "vadeli vesaik mukabili" ifadesi üzerinde anlaşması, uygulamanın bütün ayrıntılarını açıklamaz. Örnekte belgelerin vadeli poliçenin kabulü karşılığında teslim edileceği kararlaştırılmışsa poliçeyi kabul edecek taraf, vade ve belge teslim koşulları belirginleştirilmelidir. Bankaların belgelerin iletilmesine ve tahsilata aracılık etmesi, ayrıca üstlenilmiş bir taahhüt bulunmadıkça ödeme garantisi olarak değerlendirilmemelidir (International Trade Administration, t.y.-a).

Belgelere erişim zamanı ile eşyanın varışının da birlikte planlanması gerekir. Bununla birlikte belgelerin bankadan alınabilmesi, eşyanın taşıyıcıdan teslim alınması veya gümrük işlemlerinin tamamlanması için gereken bütün koşulların sağlandığı anlamına gelmez. Kullanılan taşıma belgesinin niteliği, taşıyıcının teslim koşulları ve gümrük işlemlerinde aranacak belgeler ayrıca değerlendirilmelidir. Böylece ödeme süreciyle fiziksel sevkiyatın farklı gereklilikleri aynı işlem planı içinde ilişkilendirilebilir.

Sevkiyat hazırlığında ticari faturadaki model kodunun teknik dosyadaki koddan farklı olduğunun tespit edildiği varsayılsın. Bu durumda ilk adım, belgelerden birini diğerine göre değiştirmek olmamalıdır. Öncelikle satıcıdan farklılığın nedeni ve fiilen gönderilecek ekipmanın kimliği açıklığa kavuşturulmalıdır. Farklılık yalnızca bir yazım hatasından kaynaklanıyorsa ilgili

belgenin usulüne uygun düzeltilmesi gündeme gelebilir. Ürünün değiştiği anlaşılırsa sınıflandırma, izin, kıymet ve diğer işlem değerlendirmelerinin değişiklikten etkilenip etkilenmediği yeniden incelenmelidir.

Bu örnek, 7. bölümde önerilen uyumsuzluk sınıflandırmasının kullanımını da göstermektedir. Model kodundaki farklılık başlangıçta maddi veri çelişkisi olarak görünürken, araştırma sonucunda eski teknik dosyanın kullanılmasından kaynaklanan bir sürüm sorunu olduğu anlaşılabilir. Dolayısıyla uyumsuzluğun sınıflandırılması, nedeninin araştırılmasıyla birlikte yürütülmelidir.

8.3. Kontrolün Karar Sürecine Katkısı

Temsili ithalat işleminde ortaya çıkan bilgi eksiklikleri, işletmenin farklı karar alanlarını etkilemektedir. Teknik tanımın yetersizliği tarife sınıflandırması ve ürün mevzuatı araştırmasını; menşe ile sevk ülkesinin karıştırılması uygulanabilecek önlemlerin değerlendirilmesini; tahsil talimatının belirsizliği ise belgelerin alıcıya teslim koşullarını etkileyebilir. Tarife, menşe ve kıymetin aynı eşyanın hukuki değerlendirmesinde birlikte ele alınması, bu alanlardaki bilgilerin birbirinden kopuk incelenmemesini gerektirmektedir (Aka & Ürünal, 2018). Örnekte önerilen kontrolün işlevi, eksik bilginin hangi kararı etkilediğini ve bu kararın tamamlanabilmesi için hangi dayanağın gerekli olduğunu belirlemektir.

Kontrolün ilk katkısı, kararların sırasını açıklığa kavuşturmasıdır. Ürünün teknik özellikleri yeterince belirlenmeden tarife ve izin araştırmasının sonuçlandırılması, sonraki değerlendirmelerin belirsiz bir ürün tanımına dayanmasına neden olabilir. Benzer şekilde menşe araştırması tamamlanmadan yalnızca satıcının bulunduğu ülkeye göre işlem planlanması, eşyanın menşei ile ticari tarafın yerleşim yerinin karıştırılmasına yol açabilir.

A.TR'nin menşe belgesi olmaması, bu ayrımın uygulamadaki önemini göstermektedir (Ticaret Bakanlığı, 2025). Bu nedenle temsili işlemde önce ürün ve üretim bilgilerinin açıklığa kavuşturulması, ardından bu bilgilere bağlı belge ve işlem koşullarının değerlendirilmesi önerilmektedir.

Kontrolün ikinci katkısı, belirlenen soruna uygun bir işlem seçilmesini desteklemesidir. Her eksiklik siparişin veya sevkiyatın durdurulmasını gerektirmeyebilir. Eksik bir teknik açıklama ek bilgiyle tamamlanabilir; yazım hatasından kaynaklanan model farklılığı ilgili belgenin düzeltilmesiyle giderilebilir. Buna karşılık fiilen gönderilecek ürünün değiştiğinin anlaşılması, sınıflandırma ve izin değerlendirmelerinin yeniden yapılmasını gerektirebilir. Dolayısıyla karar, farklılığın bulunduğunun tespit edilmesinden sonra, farklılığın nedeni ve işlem üzerindeki etkisi araştırılarak verilmelidir.

Ödeme koşullarının açıklığa kavuşturulması da bu karar sürecinin bir parçasıdır. Temsili işlemde belgelerin ödeme karşılığında mı yoksa vadeli poliçenin kabulü karşılığında mı teslim edileceğinin belirlenmesi, tarafların aynı ödeme düzenini esas almasını sağlar. Tahsil talimatının açık olması gereği, sözleşmede kararlaştırılan koşulların banka işlemine doğru aktarılmasını önemli hâle getirmektedir (International Chamber of Commerce, 1995, md. 4). İşletme açısından kontrolün katkısı, bu belirsizliği belgeler bankaya gönderilmeden önce ortaya çıkarmak ve gerekli açıklamaların ilgili taraflarla yapılmasını sağlamaktır.

Kontrol, işletme içindeki sorumlulukların belirlenmesine de yardımcı olabilir. Teknik model farklılığının açıklanması üretici veya ürün sorumlusunun, ödeme koşullarının netleştirilmesi finans biriminin, sevkiyat kayıtlarının doğrulanması ise lojistik sürecini yürüten kişinin katkısını gerektirebilir. Bu görevlerin aynı kişi tarafından üstlenildiği bir KOBİ'de de bilginin kaynağı ve tamamlanması gereken işlem açıkça kaydedilebilir. Kayıt

yönetimini sorumluluklar ve kontrol süreçleriyle birlikte ele alan ISO standardı, bu görev dağılımına genel bir kavramsal dayanak sunmaktadır (ISO, 2016). Böylece dosyadaki bir eksiklik, kimin hangi bilgiyi sağlayacağı belirlenmiş bir takip konusuna dönüştürülebilir.

İşlem dosyasında ulaşılan sonuç kadar sonucun dayanaklarının korunması da önemlidir. Satıcının açıklaması, güncellenen teknik dosya, değiştirilen fatura ve ilgili kişilere yapılan bildirimler birbiriyle ilişkilendirildiğinde kararın gerekçesi sonradan incelenebilir. Örneğin model kodundaki farklılığın yazım hatası olduğu sonucuna ulaşılmışsa bu değerlendirmeyi destekleyen açıklama ile düzeltilmiş belge arasında bağlantı kurulması önerilmektedir. Kayıtların ve bunları açıklayan bilgilerin birlikte yönetilmesi, işlem geçmişinin anlaşılmasına kavramsal destek sağlamaktadır (ISO, 2016).

Bu kayıt düzeni, bir işlemde edinilen bilginin sonraki işlemlerde nasıl kullanılacağını değerlendirmeyi de kolaylaştırabilir. Aynı tedarikçiden gelen sevkiyatlarda benzer model farklılıklarının tekrarlanması, teknik belge paylaşımının gözden geçirilmesini gerektirebilir. Bununla birlikte önceki işlemde çözülen bir sorunun yeni sevkiyat bakımından da aynı sonucu doğuracağı varsayılmamalıdır. Veri kalitesinin kullanım bağlamıyla ilişkili olması, mevcut bilginin yeni işlem açısından yeterliliğinin yeniden değerlendirilmesini desteklemektedir (Wang & Strong, 1996). Bu çerçevede geçmiş kayıtlar, güncel incelemenin yerine geçen kesin sonuçlar olarak değil, yeni değerlendirmeye yardımcı olan dayanaklar olarak kullanılmalıdır.

Temsili örnekten hareketle çerçevenin belirli bir maliyet veya süre tasarrufu sağladığı sonucuna ulaşılamaz. Örnek, gerçek işletme verilerine dayanmamakta ve kontrol öncesi ile sonrası arasında ölçülmüş bir karşılaştırma sunmamaktadır. Burada açıklanan katkı; kararların sıralanması, belirsizliklerin ilgili işlem

aşamalarıyla ilişkilendirilmesi, sorumlulukların belirlenmesi ve karar dayanaklarının izlenebilir tutulmasıdır. Bu uygulamaların hata sıklığına, bekleme sürelerine veya düzeltme giderlerine etkisi, işletme verileriyle yürütülecek araştırmalarda incelenebilir.

Çerçevenin başka işlemlere uygulanması ise ürün grubu, ülke, ödeme yöntemi, taşıma biçimi ve gümrük rejimi dikkate alınarak yeniden değerlendirilmelidir. Kontrol alanları ortaklaşabilse de aranacak belgeler, yetkili kurumlar ve değerlendirme ölçütleri farklılaşabilir. Bu nedenle önerilen yaklaşım, her ithalat için değişmeden kullanılacak bir belge listesi yerine, işletmenin hangi bilgiyi neden araştırması ve hangi karardan önce tamamlaması gerektiğini belirlemesine yardımcı olan bir karar çerçevesi olarak ele alınmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

KOBİ'lerin dış ticaret işlemlerini düzenli biçimde yürütebilmesi, satış, ödeme, taşıma, gümrük ve ürün denetimi süreçlerini birlikte değerlendirmesine bağlıdır. Bu çalışmada hukuki uyum, ürünün tanımlanmasından işlem kayıtlarının saklanmasına kadar devam eden bir faaliyet olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşımın temel sonucu, belge kontrolünün işlem sonunda eksik evrak aramakla sınırlı tutulmaması gerektiğidir. İşlemin dayandığı bilgilerin hangi aşamada üretildiği, kim tarafından doğrulandığı ve diğer kayıtlara nasıl aktarıldığı da kontrolün kapsamına alınmalıdır.

Çalışmada öne çıkan temel ayrım, bir belgenin dosyada bulunması ile işlem için yeterli ve güvenilir bilgi sağlamasının aynı şey olmamasıdır. Belgenin gerekli türde olması, ilgili eşyayı ve ticari koşulları doğru temsil etmesi ve diğer kayıtlarla tutarlı olması birlikte değerlendirilmelidir. Menşe ile serbest dolaşım statüsünün, fatura bedeli ile gümrük kıymetinin ve banka aracılığı ile ödeme taahhüdünün birbirinden ayrılması bu bakımdan önemlidir. Belgeler arasındaki bu işlev farklılıkları dikkate alınmadığında, dosya

tamamlanmış görünse bile işlem eksik bir hukuki değerlendirmeye dayanabilir.

Aynı ürün veya işlem bilgisi, dış ticaretin birden fazla aşamasında kullanılmaktadır. Örneğin teknik ürün tanımı; satışın kapsamını açıklamak, tarife sınıflandırmasını yapmak ve ürün denetiminin koşullarını belirlemek için esas alınabilir. Bu nedenle başlangıçtaki bir bilgi eksikliği, sonraki kararları da etkileyebilir. Ürünün modelinde, miktarında veya ticari koşullarında yapılan bir değişikliğin ilgili belgelere aktarılması, işlem boyunca bilgi tutarlılığının korunması açısından önem taşımaktadır.

Dijitalleşme, bilgilerin daha hızlı iletilmesini sağlarken bu bilgilerin doğruluğunu kendiliğinden güvence altına almamaktadır. OECD'nin ticaretin kolaylaştırılmasına ilişkin değerlendirmesi, otomasyonun yanında düzenlemelerin uygulamaya aktarılmasının ve kurumlar arasındaki iş birliğinin önemine dikkat çekmektedir (OECD, 2025). Bu çalışmada söz konusu değerlendirmeden hareketle, işletmelerin elektronik başvurularını güncel ve doğrulanmış kayıtlarla desteklemesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Hatalı bir bilginin elektronik ortamda iletilmesi, hatanın işlem üzerindeki etkisini ortadan kaldırmaz.

KOBİ'ler için önerilen belge yönetimi çerçevesi; ürün, taraf, ülke, ticari koşul, rejim, mali yük ve izin bilgilerinin ortak bir işlem dosyasında ilişkilendirilmesine dayanmaktadır. Bu düzenin kurulmasına, her bilgi alanı için kaynağın ve kontrol sorumlusunun belirlenmesiyle başlanabilir. İşletmenin büyüklüğüne göre bir kişi birden fazla görevi üstlenebilir. Önemli olan, eksik veya değişen bilginin kim tarafından tamamlanacağının ve hangi kayıtlara aktarılacağının açık olmasıdır. Dışarıdan hizmet alınan işlemlerde de işletmenin elindeki ticari ve teknik bilgilerin ilgili taraflarla zamanında paylaşılması gerekir.

Çalışmada belge uyumsuzlukları; maddi veri, hukuki işlev ve zaman veya sürüm farklılığı olmak üzere üç başlık altında değerlendirilmiştir. Bu ayrım, farklı sorunlara aynı düzeltme yöntemiyle yaklaşılmasını önlemeyi amaçlamaktadır. Miktar çelişkisinde sevkiyat kayıtlarının karşılaştırılması, yanlış işlevdeki belge kullanımında gerekli ispat aracının yeniden belirlenmesi, eski belge kullanımında ise güncel kaydın tespit edilmesi gerekebilir. Her durumda düzeltmenin nedeni, dayanağı ve etkilediği diğer belgeler izlenebilir biçimde kaydedilmelidir.

Mevzuat takibinin de işlem boyunca sürdürülmesi önerilmektedir. Sipariş aşamasında elde edilen bilginin sevkiyat ve beyan sırasında geçerliliğini koruyup korumadığı araştırılmalıdır. Bu incelemede düzenlemenin yürürlük tarihi, geçiş hükümleri ve somut işleme uygulanacak koşullar birlikte değerlendirilmelidir. Böylece işletme, önceki deneyimlerinden yararlanırken güncel işlem koşullarını da doğrulayabilir.

Önerilen çerçeve, KOBİ'lerin mevcut işleyişlerine uyarlanabilecek bir yönetim önerisidir. İşletme verileriyle sınanmadığı için maliyetleri azalttığı, işlemleri hızlandırdığı veya tam uyum sağladığı ileri sürülmemektedir. Temsili ithalat örneği, kontrol alanlarının birbiriyle ilişkisini ve bilgi eksikliklerinin kararlar üzerindeki olası etkilerini açıklamak amacıyla kullanılmıştır. Gelecek araştırmalarda farklı sektörlerdeki işletmelerin belge hataları, düzeltme sıklıkları, bekleme süreleri ve bilgi paylaşımı incelenerek çerçevenin uygulamadaki yararı değerlendirilebilir.

Çalışmanın katkısı, dış ticaret belgelerini işletmenin kararları ve hukuki yükümlülükleriyle birlikte ele almasıdır. Bilgi kaynaklarının ve sorumlulukların belirlenmesi, değişikliklerin ilgili kayıtlara aktarılması ve karar dayanaklarının korunması, KOBİ'lerin işlemlerini izlenebilir biçimde yürütmesini ve gerektiğinde açıklamasını destekleyebilir.

Kaynakça

Aka, A., & Ürünal, A. A. (2018). Türkiye'de dış ticaret uygulamaları: 4458 sayılı Gümrük Kanunu özelinde. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(13), 154–170. https://dergipark.org.tr/tr/pub/bsbd/article/336447

Altay, S. (2024). Trade policy review of Turkey. *The World Economy, 47*(9), 3861–3892. https://doi.org/10.1111/twec.13609

CMR Sözleşmesi [Convention on the Contract for the International Carriage of Goods by Road]. (1956, 19 Mayıs). https://www.unidroit.org/instruments/transport/cmr-1956/

Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Kimyasalların İthalat Denetimi Tebliği (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2026/6). (2025, 31 Aralık). T.C. Resmî Gazete (Sayı 33124, 4. Mükerrer). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2025/12/20251231M4-53.pdf

Dış Ticarette Risk Esaslı Kontrol Sistemi Hakkında Tebliğ (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2025/28). (2025, 8 Ağustos). T.C. Resmî Gazete (Sayı 32980). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2025/08/20250808-5.htm

Gümrük Kanunu, Kanun No. 4458. (1999, 4 Kasım). T.C. Resmî Gazete (Sayı 23866). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4458.pdf

Gümrük Yönetmeliği. (2009, 7 Ekim). T.C. Resmî Gazete (Sayı 27369, Mükerrer). https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatIliski=0&MevzuatKod=7.5.13472

International Chamber of Commerce. (1995). *Uniform rules for collections: 1995 revision* (ICC Publication No. 522). https://library.iccwbo.org/content/tfb/RULES/tfb-urc522-rules.htm

International Chamber of Commerce. (2007). *Uniform customs and practice for documentary credits: 2007 revision* (ICC Publication No. 600). https://library.iccwbo.org/content/tfb/RULES/tfb-ucp600-rules.htm

International Organization for Standardization. (2016). *Information and documentation—Records management—Part 1: Concepts and principles* (ISO Standard No. 15489-1:2016). https://www.iso.org/standard/62542.html

International Trade Administration. (t.y.-a). *Documentary collections*. https://www.trade.gov/documentary-collections

International Trade Administration. (t.y.-b). *Methods of payment*. https://www.trade.gov/methods-payment

Katma Değer Vergisi Kanunu, Kanun No. 3065. (1984, 2 Kasım). T.C. Resmî Gazete (Sayı 18563). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.3065.pdf

Kemer, O. B. (2005). *Dış ticaret teknikleri: Teori-uygulama*. Alfa Aktüel Yayınları.

Meynell, D. (2024, 21 Ekim). *Documentary credits: Rules, guidelines & terminology*. ICC Academy. https://academy.iccwbo.org/international-trade/article/documentary-credits-rules-guidelines-terminology/

OECD. (2025). *OECD trade facilitation indicators: Monitoring policies up to 2025*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/fd6f27dc-en

Özel Tüketim Vergisi Kanunu, Kanun No. 4760. (2002, 12 Haziran). T.C. Resmî Gazete (Sayı 24783). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4760.pdf

Sağlık Bakanlığınca Denetlenen Bazı Ürünlerin İthalat Denetimi Tebliği (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2026/20). (2025, 31 Aralık). T.C. Resmî Gazete (Sayı 33124, 4. Mükerrer). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2025/12/20251231M4-67.pdf

Songur, A. (2023). Turkey's 100th anniversary of export marketing: Strategies, opportunities, challenges and future directions. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 14*(100. Yıl Özel Sayısı), 342–359. https://doi.org/10.21076/vizyoner.1333994

Sümer, G. (2025). *Uluslararası bankacılık, ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar*. Ekin Yayınevi.

Tarım ve Orman Bakanlığının Kontrolüne Tabi Ürünlerin İthalat Denetimi Tebliği (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2026/5). (2025, 31 Aralık). T.C. Resmî Gazete (Sayı 33124, 4. Mükerrer). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2025/12/20251231M4-52.pdf

Ticaret Bakanlığı. (2023a, 25 Ağustos). *Gümrük kıymeti*. https://ticaret.gov.tr/gumruk-islemleri/sikca-sorulan-sorular/ticari/gumruk-kiymeti

Ticaret Bakanlığı. (2023b, 31 Ağustos). *Tarife*. https://ticaret.gov.tr/gumruk-islemleri/sikca-sorulan-sorular/ticari/tarife

Ticaret Bakanlığı. (2025, 20 Ocak). *Menşe*. https://ticaret.gov.tr/gumruk-islemleri/sikca-sorulan-sorular/ticari/mense

Ticaret Bakanlığı. (2026, 5 Ağustos). *TAREKS*. https://ticaret.gov.tr/urun-guvenligi/tareks

Türkiye ile Avrupa Topluluğu Arasında Oluşturulan Gümrük Birliğinin Uygulanmasına İlişkin Esaslar Hakkında Karar, Karar No. 2006/10895. (2006, 28 Eylül). T.C. Resmî Gazete (Sayı 26303). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/09/20060928-2.htm

Türk Ticaret Kanunu, Kanun No. 6102. (2011, 14 Şubat). T.C. Resmî Gazete (Sayı 27846). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6102.pdf

Ürünal, A. A. (2016). *Türkiye'de dış ticaret uygulamalarının hukuki analizi: 4458 sayılı Gümrük Kanunu özelinde* (Tez No. 433775) [Yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Ürünal, A. A. (2026). The economic effects of the Turkey-EU customs union: A theoretical and empirical analysis. E. Altun (Ed.), *Kamu yönetimi alanında bilimsel araştırmalar* içinde (ss. 81–107). YAZ Yayınları. https://doi.org/10.5281/zenodo.19251100

Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu, Kanun No. 7223. (2020, 12 Mart). T.C. Resmî Gazete (Sayı 31066). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.7223.pdf

Wang, R. Y., & Strong, D. M. (1996). Beyond accuracy: What data quality means to data consumers. *Journal of Management Information Systems, 12*(4), 5–33. https://doi.org/10.1080/07421222.1996.11518099

World Trade Organization. (t.y.). *Agreement on trade facilitation*. https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/tfa_e.htm

BÖLÜM 2

KAYIPTAN KAÇINMA: DAVRANIŞSAL KAMU POLİTİKALARI PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME [1]

AVNİ AKIN ÜRÜNAL[2]

Giriş

Kamu politikaları, toplumsal ihtiyaçların karşılanması, kamusal sorunların çözülmesi ve kolektif yaşamın düzenlenmesi amacıyla geliştirilen kararlar, programlar ve müdahaleler bütününü ifade etmektedir. Bu politikaların hazırlanması ve uygulanması sürecinde devletin sahip olduğu hukuki yetkiler, ekonomik kaynaklar ve idari kapasite belirleyici olmakla birlikte, politika sonuçlarının yalnızca bu unsurlarla açıklanması mümkün değildir. Kamu politikalarının hedef kitlesini oluşturan bireylerin bilgiye erişim biçimleri, karar verme süreçleri, risk algıları ve mevcut

[1] Bu kitap bölümü, Avni Akın Ürünal tarafından Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kamu Yönetimi Bilim Dalında 2022 yılında tamamlanan "Kamu Politikalarına Davranışsal Yaklaşım: Davranışsal Kamu Politikası Özelinde Bir Uygulama" başlıklı doktora tezinin ilgili kuramsal çerçevesinden hareketle hazırlanmıştır. Çalışma, doktora tezinde ele alınan kavramsal ve kuramsal tartışmaların güncel ulusal ve uluslararası akademik literatür ışığında yeniden değerlendirilmesi, kapsamının genişletilmesi ve eleştirel bir yaklaşımla geliştirilmesi suretiyle bağımsız bir kitap bölümü olarak yapılandırılmıştır.

[2] Dr., T.C. Ticaret Bakanlığı, Orcid: 0000-0002-3868-5944

koşullara ilişkin değerlendirmeleri, politika araçlarının benimsenmesinde ve beklenen davranış değişikliklerinin ortaya çıkmasında önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle kamu yönetimi çalışmalarında bireyin karar verme davranışının incelenmesi, yalnızca psikoloji veya iktisadın araştırma alanına giren yardımcı bir konu değil, kamu politikalarının etkinliğini anlamaya yönelik temel bir analitik gereklilik olarak değerlendirilebilir. Kamu politikası incelemeleri karar alma, kurumsal süreçler, uygulama ve değerlendirme gibi birbiriyle bağlantılı boyutları kapsamakta; insan davranışları ile kamusal kararlar arasındaki ilişki siyasal psikoloji açısından da önem taşımaktadır (Moran et al., 2006; Segall et al., 1976).

Geleneksel iktisadi yaklaşımda bireylerin karar verirken ulaşılabilir seçenekleri değerlendirdikleri, bu seçeneklerin olası sonuçlarını karşılaştırdıkları ve kendi tercihleri doğrultusunda en yüksek faydayı sağlayacak alternatife yöneldikleri kabul edilmektedir. Ancak gerçek yaşamda kararlar çoğu zaman eksik bilgi, belirsizlik, zaman baskısı ve sınırlı bilişsel kapasite altında alınmaktadır. Bireyler aynı ekonomik sonucu farklı koşullarda farklı biçimlerde değerlendirebilmekte, daha önce sahip oldukları bir hakkı kaybetme olasılığına yeni bir hak elde etme olasılığından daha güçlü tepki gösterebilmekte veya özünde eşdeğer olan seçenekler arasında sunum biçimine bağlı olarak farklı tercihlerde bulunabilmektedir. Sezgisel ve daha fazla zihinsel çaba gerektiren bilişsel süreçler arasındaki etkileşim, bu tür davranışların anlaşılmasında önemlidir; davranışsal bilimlerin bireysel tercihler hakkındaki bulguları da kamu politikalarının geliştirilmesi açısından sistematik biçimde değerlendirilebilir (Kahneman, 2011; Shafir, 2013).

Bu tartışmanın merkezinde yer alan kayıptan kaçınma, bireylerin belirli bir referans noktasına göre değerlendirdikleri kayıplara, aynı büyüklükteki kazançlardan daha fazla ağırlık

verebildiklerini ifade etmektedir. Kavramın önemi yalnızca bireylerin ekonomik tercihlerinde ortaya çıkan asimetrik tepkileri açıklamasından kaynaklanmamaktadır. Kayıptan kaçınma aynı zamanda mevcut hakların korunması, kamusal hizmetlerin yeniden düzenlenmesi, mali teşviklerin tasarlanması, yaptırımların algılanması ve politika değişikliklerinin kamuoyuna sunulması gibi kamu yönetiminin çeşitli alanları bakımından da açıklayıcı bir potansiyel taşımaktadır. Bununla birlikte kayıptan kaçınmanın her karar durumunda aynı güçte ortaya çıktığını veya kayıp vurgusuna dayalı mesajların her koşulda daha etkili olduğunu varsaymak, davranışsal iktisat literatürünün kendi içindeki yöntemsel ve kuramsal tartışmaları göz ardı etmek anlamına gelecektir. Kayıptan kaçınma katsayılarına ilişkin sentezler ile çerçeveleme etkisinin psikolojik süreçlerini inceleyen araştırmalar, bu kavramların daha dikkatli ve bağlama duyarlı biçimde ele alınması gerektiğine işaret etmektedir (Brown et al., 2024; Composto et al., 2025).

Türkiye'deki akademik literatür de kayıptan kaçınma ve ilişkili bilişsel süreçlerin farklı karar alanlarında incelenmesine katkıda bulunmaktadır. Çerçeveleme etkisinin tercihlerin oluşumundaki rolü ve kayıptan kaçınmanın maksimize etme eğilimi gibi bireysel özelliklerle ilişkisi Türkiye'de farklı örneklemler üzerinde incelenmiştir (Demir, 2010; Yiğit, 2020, 2024). Davranışsal eğilimlerin finansal karar verme bağlamındaki görünümü de ayrıca araştırılmıştır (Köroğlu Ünver & Semercioöz, 2026; Özdemir & Sakarya, 2025). Kamu yönetimi bakımından davranışsal kamu politikalarının gelişimi ve dürtme yaklaşımına yöneltilen eleştiriler ayrı bir kuramsal tartışma oluşturmaktadır (Özdemiray & Kodranjeci, 2025). Bu araştırmalar birlikte ele alındığında, Türkiye'de kayıptan kaçınmaya ilişkin çalışmaların farklı disiplinlerde geliştiği, ancak bu bulguların kamu politikalarının tasarımı ve uygulanması açısından ayrıca değerlendirilmesine ihtiyaç bulunduğu görülmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, kayıptan kaçınma olgusunu davranışsal iktisadın kuramsal çerçevesinden hareketle açıklamak, çerçeveleme etkisiyle olan ilişkisini kavramsal olarak ayrıştırmak ve elde edilen bulguların kamu politikalarına aktarılmasının imkanlarını ve sınırlarını tartışmaktır. Bu doğrultuda çalışma, özgün bir saha araştırması veya yeni bir meta-analiz iddiası taşımamakta; mevcut kuramsal eserler, ampirik çalışmalar ve araştırma sentezleri üzerinden yapılandırılmış eleştirel bir literatür değerlendirmesi sunmaktadır. Çalışmanın temel savı, kayıptan kaçınmanın kamu politikalarının anlaşılmasında önemli bir davranışsal açıklama sağladığı, ancak politika müdahalelerinin başarısının yalnızca mesajların kayıp veya kazanç biçiminde çerçevelenmesine indirgenemeyeceğidir.

1. Kayıptan Kaçınmanın Kuramsal Temelleri

Kayıptan kaçınma olgusunun bireysel karar verme süreçlerindeki rolünün anlaşılabilmesi, bu kavramın ortaya çıktığı kuramsal dönüşümün ve dayandığı davranışsal mekanizmaların birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir. Geleneksel iktisadi yaklaşımların rasyonellik ve fayda maksimizasyonu varsayımları, bireylerin tercihlerini açıklamada önemli bir başlangıç noktası oluşturmakla birlikte, kararların referans noktalarına, sonuçların kazanç veya kayıp olarak algılanmasına ve bilginin sunuluş biçimine bağlı olarak farklılaşabilmesi, davranışsal karar verme yaklaşımlarının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda kayıptan kaçınma, yalnızca belirli karar koşullarında gözlenen psikolojik bir eğilim olarak değil, bireylerin sonuçları nasıl değerlendirdiklerini açıklayan daha geniş bir kuramsal çerçevenin bileşeni olarak ele alınmalıdır. Söz konusu çerçevenin kamu politikaları açısından anlamlı biçimde değerlendirilebilmesi ise kavramın beklenti teorisiyle ilişkisinin açıklanmasını, riskten kaçınma ve çerçeveleme etkisi gibi yakın kavramlardan ayrıştırılmasını ve ampirik ölçümlerin sunduğu kanıtların

sınırlarının belirlenmesini gerektirmektedir (Brown et al., 2024; Kahneman, 2011; Tversky & Kahneman, 1981). Bu doğrultuda bölümde öncelikle rasyonel tercih yaklaşımından davranışsal karar verme anlayışına geçiş ele alınmakta, ardından beklenti teorisinin referans noktası ve değer fonksiyonu üzerinden kayıptan kaçınmayı nasıl açıkladığı incelenmekte ve son olarak kayıptan kaçınmanın ölçülmesine ilişkin ampirik bulgular değerlendirilmektedir.

1.1. Rasyonel Tercih Yaklaşımından Davranışsal Karar Verme Anlayışına

Rasyonel tercih yaklaşımı, sosyal bilimlerde bireysel davranışların açıklanmasında uzun süre önemli bir kuramsal çerçeve oluşturmuştur. Bu yaklaşımın temel varsayımlarından biri, bireylerin alternatifler arasından kendi tercihleriyle uyumlu olan ve beklenen faydalarını en üst düzeye çıkaran seçeneği belirlemeye çalışmalarıdır. Bununla birlikte karar verme sürecinin yalnızca sonuçların nesnel özelliklerine bağlı olmadığı, karar vericinin içinde bulunduğu koşulların ve seçenekleri algılama biçiminin de tercihler üzerinde etkili olabildiği anlaşılmıştır. Davranışsal iktisat, bu noktada geleneksel yaklaşımın bütünüyle reddedilmesinden ziyade, insan davranışlarının gözlenen özelliklerinin karar modellerine dahil edilmesini amaçlayan bir araştırma alanı olarak önem kazanmıştır. Bireylerin değerlendirmelerinde sezgisel düşünme süreçleri ve bilişsel kestirme yollar önemli rol oynamakta; bu mekanizmaların kamusal düzenlemelerin sonuçları açısından da incelenmesi gerekmektedir (Kahneman, 2011; Shafir, 2013).

Karar verme süreçlerinde bilişsel ve duygusal bileşenlerin birlikte değerlendirilmesi, davranışsal yaklaşımın açıklama kapasitesini genişletmektedir. Tasarım ve kullanıcı deneyimi literatürü, bireylerin nesnelerle ve çevreleriyle kurdukları ilişkinin yalnızca işlevsel özelliklerden ibaret olmadığını; kullanılabilirlik, anlaşılabilirlik ve etkileşim düzeninin de değerlendirmeleri

etkileyebileceğini göstermektedir (Norman, 2013). Bu yaklaşım, kamu hizmetlerinin sunuluş biçimi açısından da düşündürücüdür. Bir kamu hizmetinin teknik olarak erişilebilir olması, vatandaş tarafından kolay anlaşılacağı veya tercih edileceği anlamına gelmemektedir. Hizmetin sunulduğu ortam, bilginin anlaşılabilirliği ve bireyin hizmete ilişkin önceki deneyimleri, karar sürecinin öznel boyutunu oluşturabilir. Bununla birlikte duygusal tasarıma ilişkin bulguların doğrudan kayıptan kaçınma mekanizmasını kanıtladığı söylenemez; söz konusu literatür, davranışın bilişsel olmayan boyutlarını anlamaya yönelik tamamlayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

Davranışsal yaklaşımın kamu politikaları açısından önemi, bireylerin sistematik biçimde farklılaşan karar süreçlerinin kamu müdahalelerinin sonuçlarını etkileyebilmesidir. Kamu maliyesi alanındaki politika analizleri davranışsal iktisadın bulgularıyla zenginleştirilebilir (Congdon et al., 2011). Bu çerçevede vergi, transfer, tasarruf ve diğer mali kararların yalnızca parasal büyüklükleri üzerinden değil, bireylerin bu büyüklükleri nasıl algıladıkları üzerinden de incelenmesi mümkündür. Düzenleyici politikaların hedef kitlenin gerçek karar verme özelliklerini dikkate alması da önem taşımaktadır (OECD, 2014). Dolayısıyla davranışsal yaklaşım, kamu yönetiminde hukuki ve ekonomik araçların yerine geçen bağımsız bir çözüm modeli olmaktan çok, bu araçların tasarımında ve değerlendirilmesinde kullanılabilecek tamamlayıcı bir analitik perspektif sunmaktadır.

1.2. Beklenti Teorisi, Referans Noktası ve Değer Fonksiyonu

Kayıptan kaçınma olgusunun kuramsal temeli, Kahneman ve Tversky (1979) tarafından geliştirilen beklenti teorisine (prospect theory) dayanmaktadır. Beklenti teorisi, geleneksel beklenen fayda teorisinin risk altındaki bireysel tercihleri açıklamadaki sınırlılıklarına dikkat çekerek karar verme süreçlerine alternatif bir açıklama sunmaktadır. Bu yaklaşımda bireylerin sonuçları yalnızca

nihai servet veya toplam fayda düzeyleri üzerinden değerlendirmedikleri, kazanç ve kayıpları belirli bir referans noktasına göre anlamlandırdıkları ileri sürülmektedir. Teorinin temel bileşenlerinden biri olan değer fonksiyonu, kazançlar alanında genellikle içbükey, kayıplar alanında ise dışbükey bir yapı sergilemekte; kayıplar yönündeki eğimin kazançlara kıyasla daha dik olması, eşit büyüklükteki kayıp ve kazançların psikolojik etkilerinin simetrik olmadığını ifade etmektedir (Kahneman & Tversky, 1979, ss. 277–279).

Beklenti teorisinin önemli özelliklerinden biri, değer fonksiyonunun kazanç ve kayıp alanlarında simetrik olmamasıdır. Kayıp alanındaki değişimlerin psikolojik etkisi, belirli koşullarda kazanç alanındaki eşdeğer değişimlerden daha güçlü olabilmektedir. Bu asimetri, bireylerin mevcut durumlarını korumaya yönelik eğilimlerini ve kayıp ihtimali karşısında verdikleri tepkileri anlamada önemli bir açıklama sağlamaktadır. Ancak kayıptan kaçınmanın riskten kaçınmayla aynı kavram olmadığı özellikle belirtilmelidir. Riskten kaçınma, belirsiz sonuçlar karşısında daha güvenli seçeneklere yönelmeyi ifade ederken kayıptan kaçınma, referans noktasına göre ortaya çıkan kayıpların ve kazançların farklı değerlendirilmesiyle ilgilidir. Bu iki eğilim bazı karar durumlarında birlikte ortaya çıkabilmekte, ancak kavramsal ve ölçümsel olarak birbirinden ayrılmaktadır.

Kayıptan kaçınmanın kamu politikaları açısından taşıdığı önem, vatandaşların mevcut hakları ve gelecekteki kazanımları farklı değerlendirebilme olasılığında somutlaşmaktadır. Örneğin bir kamu hizmetinden halihazırda yararlanan birey, bu hizmetin kapsamının daraltılmasını yeni bir hizmetten yararlanma fırsatının sunulmasından daha güçlü biçimde değerlendirebilir. Bununla birlikte böyle bir sonucun her koşulda ortaya çıkacağını varsaymak doğru değildir. Referans noktasının nasıl oluştuğu, değişikliğin ne kadar belirgin olduğu, bireyin alternatiflerinin bulunup bulunmadığı

ve düzenlemenin adil algılanıp algılanmadığı, kararın değerlendirilmesinde etkili olabilir. Bu nedenle beklenti teorisinin kamu politikalarına uygulanması, davranışsal kavramların kurumsal bağlamdan bağımsız biçimde kullanılmasını değil, bireysel değerlendirmeler ile politika ortamı arasındaki ilişkinin birlikte incelenmesini gerektirmektedir.

1.3. Kayıptan Kaçınmanın Büyüklüğü ve Ölçülmesi

Kayıptan kaçınma ile çerçeveleme etkisinin kuramsal olarak birlikte tartışılması, ampirik ölçümlerin de birbirine karıştırılmamasını gerektirir. Bir araştırmada bireyin eşit büyüklükteki parasal kazanç ve kayıplara verdiği ağırlık ölçülürken başka bir araştırmada eşdeğer politika sonuçlarının olumlu veya olumsuz ifadelerle sunulmasına verdiği tepki incelenebilir. İlk durumda kayıp ve kazançların göreli değerlenmesi, ikinci durumda ise bilginin ifade edilişi ve karar çerçevesinin etkisi ön plandadır. Aynı bireyin her iki araştırmada da benzer davranış sergilemesi mümkün olsa da bu, iki ölçümün aynı psikolojik yapıyı temsil ettiği anlamına gelmez. Dolayısıyla kayıptan kaçınmanın kamu politikaları açısından değerlendirilmesi, davranışsal eğilimlerin ölçüm düzeyinde ayrıştırılmasını ve bunların politika tercihlerine hangi süreçler aracılığıyla yansıdığının açıklanmasını gerektirir (Brown et al., 2024; Composto et al., 2025; Tversky & Kahneman, 1981).

Kayıptan kaçınma literatüründe sıkça başvurulan göstergelerden biri, kayıplara verilen ağırlığın kazançlara verilen ağırlığa oranını ifade eden kayıptan kaçınma katsayısıdır. Bununla birlikte katsayının büyüklüğüne ilişkin değerlendirmeler, kullanılan karar görevine, ölçüm yöntemine ve araştırma koşullarına bağlıdır. Kayıptan kaçınma tahminlerini bir araya getiren kapsamlı meta-analiz, bu tartışmaya önemli bir ampirik dayanak sunmaktadır (Brown et al., 2024). 1992–2017 dönemindeki 150 çalışmadan elde

edilen 607 kayıptan kaçınma tahmini bir araya getirilmiş ve ortalama katsayı 1,955 olarak hesaplanmıştır (Brown et al., 2024). Çalışmada ortalama katsayı için %95 güven aralığı 1,820–2,102 olarak raporlanmıştır (Brown et al., 2024). Bu sonuç, kayıpların eşdeğer kazançlardan daha güçlü değerlendirilebildiği yönündeki genel yaklaşımı desteklemekle birlikte, katsayının her birey, toplum ve karar bağlamı için değişmez bir sabit olarak kabul edilmesine gerekçe oluşturmamaktadır.

Meta-analitik bulguların yorumlanmasında önemli bir husus, farklı araştırmalarda ölçülen kavramların ve kullanılan yöntemlerin tam olarak özdeş olmayabilmesidir. Kayıptan kaçınma kimi çalışmalarda parasal tercihler, kimi çalışmalarda riskli seçenekler, kimi çalışmalarda ise farklı davranışsal görevler üzerinden değerlendirilmektedir. Bu nedenle farklı ölçümlerin bir araya getirilmesi, literatürdeki genel eğilimleri anlamak açısından yararlı olmakla birlikte, belirli bir kamu politikası müdahalesinin sonucunu önceden kesin biçimde tahmin etmeye yetmez. Kamu yönetimi açısından daha anlamlı yaklaşım, kayıptan kaçınma katsayısının belirli bir bağlamda nasıl ortaya çıktığını, hangi referans noktasının kullanıldığını ve davranışsal etkinin hangi karar sonucuyla ilişkili olduğunu açık biçimde tanımlamaktır.

2. Kayıp–Kazanç Çerçevelemesi ve Tercihlerin Oluşumu

Kayıptan kaçınmanın bireysel karar verme süreçlerindeki rolü, yalnızca kazanç ve kayıpların psikolojik açıdan farklı değerlendirilmesiyle sınırlı olmayıp, karar problemlerinin bireylere hangi biçimde sunulduğuyla da yakından ilişkilidir. Beklenti teorisinin ortaya koyduğu referans noktasına bağlı değerlendirme anlayışı, nesnel açıdan eşdeğer sonuçların farklı anlatım çerçeveleri içerisinde sunulmasının tercihlerin oluşumunda belirleyici olabileceğine işaret etmektedir. Bu bağlamda kayıp–kazanç çerçevelemesi, kararların yalnızca sonuçların ekonomik

büyüklükleri üzerinden değil, söz konusu sonuçların nasıl tanımlandığı, hangi yönlerinin ön plana çıkarıldığı ve bireyler tarafından nasıl anlamlandırıldığı üzerinden de incelenmesini gerektirmektedir (Kahneman, 2011; Tversky & Kahneman, 1981). Bununla birlikte çerçeveleme etkisinin kayıptan kaçınmayla özdeşleştirilmemesi; dikkat, bellek ve bilgi işleme süreçleri gibi farklı psikolojik mekanizmaların da tercihlerin oluşumundaki olası rollerinin dikkate alınması önem taşımaktadır (Composto et al., 2025). Özellikle kamu politikaları bağlamında, aynı düzenlemenin veya politika seçeneğinin farklı biçimlerde sunulmasının vatandaşların risk algılarını, değerlendirmelerini ve tercihlerini nasıl etkileyebileceği, davranışsal yaklaşım açısından önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır. Bu doğrultuda bölümde öncelikle çerçeveleme etkisinin kavramsal özellikleri ve kayıptan kaçınmayla ilişkisi açıklanmakta, ardından kazanç ve kayıp çerçevelerinin risk tercihleri üzerindeki etkilerine ilişkin ampirik bulgular değerlendirilmekte ve son olarak çerçeveleme etkisinin altında yatan psikolojik mekanizmalar kamu politikaları açısından ele alınmaktadır.

2.1. Çerçeveleme Etkisinin Kavramsal Çerçevesi

Çerçeveleme etkisi, karar probleminin nesnel sonuçları aynı veya eşdeğer kalmasına rağmen seçeneklerin sunuluş biçiminin bireylerin tercihlerini etkileyebilmesini ifade etmektedir. Bu olgu, karar verme süreçlerinde yalnızca sunulan bilginin içeriğinin değil, bilginin hangi referans noktası ve anlatım çerçevesi içerisinde değerlendirildiğinin de önemli olabileceğini göstermektedir. Tversky ve Kahneman (1981), karar problemlerinin farklı biçimlerde ifade edilmesinin bireylerin risk tercihlerini değiştirebildiğini ortaya koymuştur. Araştırmanın temel katkısı, nesnel açıdan eşdeğer sonuçların farklı çerçevelerde sunulmasının farklı tercihlere yol açabildiğini göstererek geleneksel karar

teorilerinin tercihlerin tutarlılığına ilişkin varsayımlarını sorgulamaya açmasıdır.

Çerçeveleme etkisi ile kayıptan kaçınma arasında yakın bir ilişki bulunmakla birlikte bu kavramların birbirinin yerine kullanılması doğru değildir. Kayıptan kaçınma, kazanç ve kayıpların psikolojik değerlendirilmesindeki asimetriyi ifade ederken çerçeveleme etkisi, karar probleminin sunum biçiminin tercihleri değiştirmesiyle ilgilidir. Bir kayıp çerçevesinin tercihleri etkilemesi, bu etkinin yalnızca kayıptan kaçınmadan kaynaklandığını kanıtlamaz. Çerçeveleme aynı zamanda dikkat, bellek, bilgi işleme ve seçenekler hakkında üretilen gerekçeler üzerinden de etkili olabilir. Bu ayrım, özellikle kamu politikası iletişiminde önem taşımaktadır. Bir kamu kurumunun mesajında kayıp vurgusu kullanması ile vatandaşların gerçek anlamda kayıptan kaçınma eğilimi göstermesi, birbirinden ayrı olarak araştırılması gereken olgulardır.

2.2. Kazanç ve Kayıp Çerçevelerinde Risk Tercihleri

Çerçeveleme araştırmalarında ortaya konulan temel örüntülerden biri, kazanç olarak sunulan seçeneklerde kesin sonuçlara yönelme ile kayıp olarak sunulan seçeneklerde riskli alternatifleri tercih etme eğilimlerinin farklılaşabilmesidir (Tversky & Kahneman, 1981). Bu örüntü, bireylerin aynı karar problemini yalnızca sonuçların matematiksel özelliklerine göre değerlendirmediğini, kararın hangi yönünün ön plana çıkarıldığının da tercih üzerinde etkili olabildiğini göstermektedir. Ancak bu sonuçlar, bütün karar problemlerinde kazanç çerçevesinin riskten kaçınmaya, kayıp çerçevesinin ise risk almaya yol açacağı şeklinde evrenselleştirilmemelidir. Kararın içeriği, sonuçların olasılıkları, katılımcıların özellikleri ve kullanılan araştırma yöntemi, gözlenen etkinin büyüklüğünü ve yönünü değiştirebilir.

Türkiye'deki araştırmalar bu tartışmaya önemli katkılar sunmaktadır. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesinde öğrenim gören 196 öğrenci üzerinde kazanç ve kayıp biçiminde çerçevelenen karar problemleri karşılaştırılmıştır (Demir, 2010). Araştırmada politik meseleler dışındaki durumlarda, kazanç çerçevesinde kesin kazanca yönelme ve kayıp çerçevesinde kesin kayıptan kaçınmak amacıyla riskli seçeneği tercih etme örüntüsü raporlanmıştır. Politik meselelerde aynı örüntünün gözlenmemesi, kamu politikaları açısından özellikle dikkat çekicidir. Çünkü politik kararlar, yalnızca bireysel fayda ve risk değerlendirmeleriyle değil, değerler, kimlikler, ideolojik yaklaşımlar ve kurumsal güven gibi unsurlarla da ilişkili olabilir. Bu bulgu, çerçeveleme etkilerinin siyasal ve yönetsel bağlamlarda ayrıca sınanması gerektiğini düşündürmektedir.

Beş farklı çerçeveleme türünün tercihler üzerindeki etkisini inceleyen araştırma, bilginin sunuluş biçiminin karar davranışıyla ilişkisini daha geniş bir çerçevede değerlendirmeye imkan vermektedir (Yiğit, 2020). Çerçeveleme araştırmalarının farklı sunum türlerini kapsaması, kayıp–kazanç ayrımının tek başına bütün karar değişimlerini açıklamayabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Bu çerçevede kamu politikalarında kullanılan mesajların yalnızca olumlu veya olumsuz sonuçları vurgulamasına değil, hangi bilginin ön plana çıkarıldığına, seçeneklerin nasıl karşılaştırıldığına ve vatandaşın hangi karar problemini çözmeye yönlendirildiğine de dikkat edilmelidir. Böyle bir yaklaşım, davranışsal politika iletişimini yalnızca etkili sloganlar üretme çabasından çıkararak bilgi mimarisi ve karar ortamının tasarımıyla ilişkilendirmektedir.

2.3. Çerçeveleme Etkisinin Psikolojik Mekanizmaları

Çerçeveleme etkilerinin açıklanmasında beklenti teorisi önemli bir kuramsal dayanak sunmakla birlikte, son dönem araştırmalar farklı psikolojik mekanizmaların da değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Sorgulama teorisine ilişkin meta-

analizde tercihlerin oluşumunda dikkat süreçleri, bellekten bilgi çağırma ve gerekçelerin değerlendirilme sırası üzerinde durulmaktadır (Composto et al., 2025). Sorgulama teorisi, bireylerin karar verirken mevcut seçenekleri pasif biçimde karşılaştırmak yerine, bu seçenekleri destekleyen veya onlara karşı çıkan gerekçeleri belirli bir sırayla üretebildiklerini ileri sürmektedir. Dolayısıyla karar probleminin nasıl sunulduğu, yalnızca sonucun kazanç veya kayıp olarak algılanmasını değil, hangi gerekçelerin önce düşünüldüğünü de etkileyebilir.

Bu yaklaşım, kamu politikası iletişiminde önemli bir analitik imkan sağlamaktadır. Örneğin bir kamu programına katılımı teşvik eden mesajın önce bireysel yararları, ardından katılımın gerektirdiği yükümlülükleri sunması ile aynı bilgileri ters sırada vermesi, vatandaşın dikkatini ve değerlendirme sürecini farklılaştırabilir. Bununla birlikte bu örnek, doğrudan deneysel olarak doğrulanmış bir kamu politikası sonucu değil, sorgulama teorisinden hareketle geliştirilebilecek bir araştırma hipotezidir. Kamu yönetimi alanında bu tür hipotezlerin geçerli biçimde sınanabilmesi için mesajların bilgi içeriğinin eşdeğer tutulması, farklı sunumların karşılaştırılması ve tercihlerin yanında gerçek davranış sonuçlarının da ölçülmesi gerekir.

3. Kayıptan Kaçınmaya İlişkin Ampirik Bulguların Değerlendirilmesi

Kayıptan kaçınma ve kayıp–kazanç çerçevelemesine ilişkin kuramsal açıklamaların kamu politikaları açısından taşıdığı önemin ortaya konulabilmesi, söz konusu davranışsal eğilimlerin ampirik araştırmalarda nasıl incelendiğinin ve elde edilen bulguların hangi koşullarda geçerlilik gösterdiğinin değerlendirilmesini gerektirmektedir. Davranışsal karar verme literatürü, bireylerin kazanç ve kayıplara yönelik tepkilerinin yalnızca karar probleminin özelliklerine değil, bireysel farklılıklara, kararın gerçekleştiği

bağlama ve kullanılan ölçüm yöntemlerine bağlı olarak değişebileceğine işaret etmektedir. Bu nedenle kayıptan kaçınmanın genel bir davranışsal eğilim olarak tanımlanması ile farklı bireylerde ve karar ortamlarında ne ölçüde gözlendiğinin belirlenmesi birbirinden ayrılmalıdır. Özellikle finansal karar verme araştırmaları, davranışsal eğilimlerin ölçülmesi ve diğer bilişsel süreçlerle ilişkilendirilmesi bakımından önemli bulgular sunarken meta-analitik çalışmalar, farklı araştırmalardan elde edilen sonuçların birlikte değerlendirilmesine ve bulgular arasındaki değişkenliğin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır (Brown et al., 2024; Hu et al., 2025; Yiğit, 2024). Bununla birlikte bu araştırmalardan elde edilen sonuçların kamu politikalarına doğrudan aktarılması, örneklem özellikleri, kurumsal koşullar ve incelenen davranışların farklılığı nedeniyle dikkatli bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bu doğrultuda bölümde öncelikle kayıptan kaçınmanın bireysel farklılıklar ve karar verme eğilimleriyle ilişkisi ele alınmakta, ardından finansal karar verme araştırmalarından elde edilen bulgular incelenmekte ve son olarak meta-analizlerin sunduğu kanıtlar ile bu kanıtların kamu politikalarına aktarılmasındaki yöntemsel sınırlılıklar değerlendirilmektedir.

3.1. Bireysel Farklılıklar ve Karar Verme Eğilimleri

Kayıptan kaçınma araştırmalarında önemli bir tartışma alanı, davranışsal eğilimlerin bireyler arasında ne ölçüde farklılaştığıdır. Beklenti teorisinin genel açıklama kapasitesi, bütün bireylerin aynı koşullarda aynı kararları vereceği anlamına gelmemektedir. Karar vericilerin deneyimleri, beklentileri, belirsizliğe yönelik tutumları, bilişsel değerlendirme biçimleri ve içinde bulundukları sosyal ortam, kazanç ve kayıplara verdikleri tepkilerin farklılaşmasına yol açabilir. Bu nedenle kayıptan kaçınmayı yalnızca tek bir katsayı veya genel bir insan davranışı özelliği üzerinden değerlendirmek yerine, diğer karar verme eğilimleriyle ilişkisini de incelemek gerekmektedir. Özellikle maksimize etme eğilimi, riskten kaçınma ve bilişsel

önyargılar arasındaki ilişkiler, bireylerin seçenekleri nasıl karşılaştırdıklarını anlamak bakımından önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

Maksimize etme eğilimi ile kayıptan kaçınma, riskten kaçınma, mutluluk ve bilişsel önyargıya düşme eğilimi arasındaki ilişkiler, 272 katılımcı üzerinden cinsiyet bağlamında incelenmiştir (Yiğit, 2024). Çalışmanın önemi, kayıptan kaçınmayı tek başına ele almak yerine, bireysel karar verme özellikleriyle birlikte değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşım, kamu politikalarında vatandaşların homojen bir karar verici kitlesi olarak kabul edilmesinin sınırlılıklarını ortaya koymak açısından yararlıdır. Bununla birlikte bir örneklemde gözlenen cinsiyete dayalı farklılıkların bütün topluma veya bütün politika alanlarına genellenmesi uygun değildir. Araştırmanın örneklem özellikleri, kullanılan ölçüm araçları ve istatistiksel bulguları dikkate alınmadan davranışsal farklılıkların nedenleri hakkında kesin sonuçlara ulaşılması mümkün değildir. Bu nedenle söz konusu çalışma, kayıptan kaçınmanın bireysel farklılıklarla ilişkisini tartışan yerli literatür kapsamında değerlendirilmelidir.

Bireysel farklılıkların kamu politikaları açısından önemi, davranışsal müdahalelerin herkeste aynı sonucu doğurmayabileceği gerçeğinde ortaya çıkmaktadır. Bir kamu kurumunun sunduğu bilgi, bazı vatandaşlar için karar vermeyi kolaylaştırırken diğerleri için belirsizliği artırabilir; bir politika değişikliğinin kayıp olarak algılanması, mevcut durumdan duyulan memnuniyete ve değişikliğin olası sonuçlarına bağlı olarak farklılaşabilir. Bu nedenle davranışsal kamu politikalarının geliştirilmesinde yalnızca ortalama etkiye odaklanmak yeterli değildir. Müdahalenin farklı toplumsal gruplar üzerindeki etkilerinin, olası eşitsizliklerin ve karar ortamının bireyler arasında nasıl değiştiğinin incelenmesi de önem taşımaktadır. Böylece davranışsal yaklaşım, tek tip müdahaleler

geliştirmek yerine hedef kitlenin özelliklerini dikkate alan daha duyarlı bir politika tasarımına katkı sağlayabilir.

3.2. Finansal Karar Verme Araştırmalarından Elde Edilen Bulgular

Davranışsal finans literatürü, kayıptan kaçınmanın ampirik olarak incelendiği önemli alanlardan biridir. Finansal kararlar, parasal sonuçların görece belirgin olması, risk ve belirsizlik içermesi ve bireylerin kazanç ile kayıpları karşılaştırmalarını gerektirmesi nedeniyle davranışsal araştırmalar için elverişli bir bağlam sunmaktadır. Bununla birlikte finansal karar verme süreçlerinde gözlenen eğilimlerin doğrudan kamu politikası davranışlarıyla özdeşleştirilmemesi gerekir. Finansal yatırım kararları ile kamu hizmetlerine katılım, vergi uyumu veya kamusal düzenlemelerin kabulü arasında kurumsal, hukuki ve toplumsal açıdan önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle finansal araştırmaların kamu yönetimi açısından değeri, doğrudan politika başarısını kanıtlamalarından ziyade, davranışsal mekanizmaların farklı karar ortamlarında nasıl incelenebileceğine ilişkin yöntemsel ve kavramsal katkılarında aranmalıdır.

Sağlık profesyonellerinin finansal karar verme süreçlerinde bilişsel ve duygusal eğilimlerin rolü davranışsal finans perspektifinden incelenmiştir (Özdemir & Sakarya, 2025). Çalışmanın sağlık profesyonelleri gibi belirli bir mesleki grup üzerinde gerçekleştirilmesi, karar verme eğilimlerinin mesleki ve toplumsal bağlamlar içerisinde araştırılabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Kayıptan kaçınma, pişmanlıktan kaçınma ve diğer davranışsal eğilimlerin birlikte değerlendirilmesi, finansal tercihlerin yalnızca ekonomik bilgi düzeyi veya gelir beklentisiyle açıklanamayabileceğine işaret etmektedir. Ancak bu araştırmanın bulguları, sağlık profesyonellerinin kamu sağlık politikalarına yönelik tutumları hakkında doğrudan bir kanıt olarak kullanılamaz.

Çalışma, farklı mesleki gruplarda karar verme davranışlarının incelenmesine ilişkin ampirik bir örnek olarak değerlendirilmelidir.

Küçük ve orta ölçekli işletmelerde yatırım kararlarını etkileyen davranışsal ön yargıların ölçülmesine odaklanan bir çalışmada, 33 maddelik ve dokuz faktörlü ölçek geliştirilmiştir (Köroğlu Ünver & Semercioöz, 2026). Bu araştırmanın özellikle önemli yönü, davranışsal eğilimlerin kavramsal düzeyde tanımlanmasının ötesine geçerek ölçülebilir boyutlar halinde ele alınmasına katkı sağlamasıdır. Kayıptan kaçınma gibi kavramların ampirik araştırmalarda kullanılabilmesi, yalnızca teorik tanımlarının açık olmasına değil, bu kavramları temsil eden ölçüm araçlarının geçerlik ve güvenirliğine de bağlıdır. Kamu yönetimi araştırmaları açısından bu tür ölçek geliştirme çalışmalarından yararlanmak mümkündür; ancak işletme yöneticileri için geliştirilen bir ölçme aracının kamu görevlilerine veya vatandaşlara doğrudan uygulanması, yeni örneklem ve bağlamda geçerlik incelemesi yapılmadan uygun olmayabilir.

Türkiye'deki bu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, kayıptan kaçınmanın finansal karar verme alanında farklı değişkenlerle ilişkilendirilerek incelendiği görülmektedir. Bununla birlikte kamu politikası araştırmalarının amacı yalnızca davranışsal eğilimlerin varlığını tespit etmek olmamalıdır. Daha önemli soru, belirli bir davranışsal eğilimin kamu hizmetlerinden yararlanma, düzenlemelere uyum, politika tercihleri veya kamusal kararların kabulü üzerinde hangi koşullarda etkili olduğudur. Bu nedenle finansal araştırmalardan elde edilen ölçüm ve analiz yaklaşımlarının kamu yönetimi alanına aktarılması, yeni araştırma sorularının geliştirilmesi ve bağlama özgü ampirik sınamalar yapılmasıyla anlam kazanacaktır.

3.3. Meta-Analizlerin Sağladığı Kanıtlar ve Sınırlılıklar

Meta-analizler, farklı araştırmalardan elde edilen bulguların bir araya getirilerek davranışsal etkilerin genel örüntülerinin ve çalışmalar arasındaki değişkenliğin değerlendirilmesine imkan sağlamaktadır. Bununla birlikte bu yöntemle hesaplanan ortalama etkilerin yorumlanması, araştırmaların örneklem özelliklerinin, kullanılan ölçüm araçlarının, yöntemsel farklılıkların ve olası yayın yanlılığının dikkate alınmasını gerektirmektedir. Özellikle kayıptan kaçınma katsayıları, çerçeveleme etkisinin psikolojik mekanizmaları ve dürtme müdahalelerinin etki büyüklükleri farklı araştırma sorularına karşılık gelmektedir. Bu nedenle söz konusu bulguların tek bir davranışsal etkililik göstergesi olarak değerlendirilmesi yerine, her bir araştırmanın hangi mekanizmayı veya sonucu açıkladığının belirlenmesi daha uygun olacaktır (Brown et al., 2024; Composto et al., 2025; Hu et al., 2025).

Kayıptan kaçınma katsayısına ilişkin meta-analiz (Brown et al., 2024), kavramın ampirik literatürdeki genel görünümünü değerlendirmeye yardımcı olmaktadır. Buna karşılık sorgulama teorisine yönelik meta-analiz (Composto et al., 2025), çerçeveleme etkisinin ortaya çıkış süreçlerine odaklanmaktadır. Bu iki araştırmanın birlikte değerlendirilmesi, davranışsal karar verme çalışmalarında hem sonuçların büyüklüğünün hem de bu sonuçları ortaya çıkaran psikolojik mekanizmaların incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Bir başka ifadeyle belirli bir davranışsal etkinin varlığını göstermek ile bu etkinin neden ve nasıl ortaya çıktığını açıklamak, birbirini tamamlayan fakat farklı araştırma sorularıdır.

Kamu politikalarında davranışsal müdahalelerin etkinliği bakımından ikinci düzey meta-analiz özellikle önem taşımaktadır (Hu et al., 2025). Araştırma, dürtme müdahalelerine ilişkin önceki meta-analizleri bir araya getirerek etki büyüklüklerinin nasıl değiştiğini ve yöntemsel düzeltmelerin sonuçlar üzerindeki rolünü değerlendirmektedir. Çalışmada yayın yanlılığına ilişkin düzeltmelerin, bildirilen ortalama etki büyüklüklerini önemli ölçüde

değiştirebildiği gösterilmektedir. Bu bulgu, davranışsal müdahalelerin etkisiz olduğu yönünde genel bir hüküm vermekten ziyade, politika tasarımında kullanılan ampirik kanıtların niteliğine dikkat edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Özellikle uygulama maliyeti düşük olduğu için cazip görülen müdahalelerin, yalnızca önceki araştırmalarda olumlu sonuçlar bildirilmiş olmasına dayanılarak yaygınlaştırılması yeterli değildir.

Say ve diğerleri (2026) tarafından gerçekleştirilen deneysel araştırma, davranışsal müdahalelerin etkilerinin farklı katılımcı gruplarında değişebileceğini gösteren güncel bir örnek sunmaktadır. İşletme öğrencilerinin tahmin performansını geliştirmeyi amaçlayan çalışmada, katılımcıları kanıta dayalı kaynaklara ve alternatif senaryolara dikkat etmeye yönlendiren bir dürtme müdahalesi incelenmiştir. Araştırmada müdahale ve kontrol grupları arasında genel düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamış; buna karşılık keşfedici analizler, başlangıç performansı düşük olan öğrencilerin müdahaleden daha fazla yararlanmış olabileceğine işaret etmiştir. Bu sonuç, ortalama etkinin bulunmamasının bütün katılımcılar bakımından etkisizlik anlamına gelmeyebileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte keşfedici alt grup bulgularının yeni araştırmalarla doğrulanması gerekir. Kamu politikaları açısından çıkarılabilecek temel ders, davranışsal müdahalelerin farklı hedef grupları üzerindeki etkilerinin ayrıca değerlendirilmesinin önemidir.

4. Kayıptan Kaçınmanın Kamu Politikalarına Yansımaları

Kayıptan kaçınmaya ilişkin kuramsal açıklamalar ve ampirik bulgular, bireylerin karar verme süreçlerinde kazanç ve kayıpları değerlendirme biçimlerinin kamu politikalarının tasarımı, uygulanması ve değerlendirilmesi açısından önemli sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte bireysel düzeyde gözlenen davranışsal eğilimlerin kamusal karar süreçlerine

aktarılması, yalnızca psikolojik mekanizmaların tanımlanmasını değil, bu mekanizmaların kurumsal yapılar, hukuki düzenlemeler ve kamusal değerlerle olan ilişkisinin de incelenmesini gerektirmektedir. Bu çerçevede kayıptan kaçınma, vatandaşların kamu politikalarına yönelik tutumlarını, mevcut hak ve hizmetlerdeki değişiklikleri değerlendirme biçimlerini ve ekonomik teşvikler ile yaptırımlara verdikleri tepkileri anlamada tamamlayıcı bir analitik perspektif sunmaktadır (Congdon et al., 2011; Shafir, 2013). Ancak davranışsal eğilimlerden hareketle geliştirilen politika müdahalelerinin etkili ve meşru kabul edilebilmesi, hedeflenen davranış değişikliklerinin ötesinde bireysel özerklik, eşitlik, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin de gözetilmesine bağlıdır. Bu nedenle davranışsal kamu politikalarının, geleneksel politika araçlarının yerine geçen bağımsız bir müdahale modeli olarak değil, karar ortamlarının ve uygulama süreçlerinin iyileştirilmesine katkı sağlayan tamamlayıcı bir yaklaşım olarak değerlendirilmesi önem taşımaktadır (OECD, 2014; Thaler & Sunstein, 2008). Bu doğrultuda bölümde öncelikle davranışsal kamu politikalarının gelişimi ve kuramsal dayanakları ele alınmakta, ardından kamu politikalarının kazanç ve kayıp çerçeveleri içerisinde sunulmasının olası sonuçları incelenmekte; kamu maliyesi, teşvikler ve yaptırımlar bağlamında kayıptan kaçınmanın işlevi tartışılmakta ve son olarak kamu yönetiminde bilgi kullanımı ile karar mimarisinin önemi değerlendirilmektedir.

4.1. Davranışsal Kamu Politikalarının Gelişimi

Türkiye'de davranışsal kamu politikalarının kuramsal çerçevesini değerlendiren çalışmalar, bu yaklaşımın kamu yönetimi disiplininin yerleşik sorunlarıyla ilişkilendirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Kamu politikalarının davranışsal bir perspektiften incelenmesi, karar verme süreçlerinin bireysel düzeydeki psikolojik açıklamaları ile politika tasarımının kurumsal ve normatif boyutları arasında bağlantı kurulmasını gerektirir. Bu

bağlantı, kamu politikalarının yalnızca belirli bir davranışı artırma veya azaltma hedefiyle sınırlı olmadığını; kamusal sorunların tanımlanması, uygun araçların seçilmesi, uygulamanın değerlendirilmesi ve meşruiyetin korunması gibi süreçleri de içerdiğini göstermektedir. Davranışsal kamu politikalarına ilişkin Türkiye merkezli kuramsal değerlendirmeler bu geniş çerçevenin kurulmasında kullanılabilir; ancak mevcut bölümde bunların özgün deneysel sonuçlar sunduğu varsayılmamaktadır (Ürünal, 2026a, 2026b).

Davranışsal kamu politikaları, bireylerin karar verme süreçlerine ilişkin psikoloji ve davranışsal iktisat bulgularının kamusal sorunların çözümünde kullanılmasını amaçlayan bir yaklaşım olarak gelişmiştir. Bu yaklaşımın temel çıkış noktalarından biri, kamu politikalarının hedef kitlesinin her zaman eksiksiz bilgiye sahip, tutarlı tercihler oluşturan ve seçenekleri aynı biçimde değerlendiren bireylerden oluşmadığının kabul edilmesidir. Bu nedenle davranışsal kamu politikaları, mevcut politika araçlarının etkilerini artırmak amacıyla karar ortamının, bilgi sunumunun ve uygulama süreçlerinin bireylerin gerçek davranış özellikleri dikkate alınarak tasarlanmasını önermektedir. Ancak bu yaklaşımın kamu yönetimindeki yeri, yalnızca bireysel davranışları değiştirmeye yönelik teknik müdahalelerle sınırlandırılmamalıdır. Kamu politikaları, aynı zamanda kamusal değerler, kurumsal sorumluluk, eşitlik ve demokratik meşruiyet gibi boyutlar içermektedir.

Seçim mimarisi yaklaşımı, bireylerin seçeneklerle karşılaşma biçiminin kararlarını etkileyebileceğini öne çıkarmaktadır (Thaler & Sunstein, 2008). Dürtme yaklaşımı, genel olarak seçenekleri ortadan kaldırmadan ve ekonomik teşvikleri önemli ölçüde değiştirmeden karar ortamında yapılan düzenlemeler aracılığıyla davranışları etkilemeyi amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, kamu politikalarında bilgilendirme yöntemlerinin, varsayılan seçeneklerin, hatırlatmaların ve işlem süreçlerinin yeniden

tasarlanması gibi uygulamaların önem kazanmasına katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte kayıptan kaçınma ve dürtme aynı kavram değildir. Kayıptan kaçınma bir davranışsal mekanizmayı ifade ederken dürtme, farklı psikolojik mekanizmalardan yararlanabilen bir müdahale yaklaşımıdır. Bu ayrım, kamu politikalarında kullanılan araçların hangi davranışsal varsayımlara dayandığının açıklanması bakımından önem taşımaktadır.

Davranışsal içgörülerin kamu politikalarında etkili biçimde kullanılabilmesi, kuramsal yaklaşımların uygulama deneyimleri ve ampirik değerlendirme sonuçlarıyla birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda davranışsal kamu politikaları literatürü, müdahalelerin yalnızca teorik varsayımlardan hareketle tasarlanmasının yeterli olmadığını; uygulama sonuçlarının sistematik biçimde gözlenmesi, ölçülmesi ve uygun yöntemlerle sınanmasının önem taşıdığını ortaya koymaktadır (Shafir, 2013; Ürünal, 2026b). Dürtme yaklaşımının farklı kamu politikası ve piyasa bağlamlarında incelenmesi, davranışsal tasarımın çeşitli alanlarda uygulanabilme potansiyelini göstermektedir (Abdukadirov, 2016). Bununla birlikte davranışsal müdahalelerin etkileri, uygulandıkları kurumsal koşullardan ve düzenleyici çerçeveden bağımsız olarak değerlendirilmemelidir. Bu doğrultuda davranışsal kamu politikaları, hukuki düzenlemelerin ve geleneksel politika araçlarının yerine geçen bağımsız bir müdahale modeli olarak değil, söz konusu araçların tasarımını, uygulanmasını ve değerlendirilmesini iyileştirmeye katkı sağlayabilecek tamamlayıcı bir yaklaşım olarak ele alınmalıdır (Congdon et al., 2011; OECD, 2014).

Türkiye'deki güncel literatürde davranışsal kamu politikalarının gelişimi, dört mevsim metaforu üzerinden de incelenmiştir (Özdemiray & Kodranjeci, 2025). Çalışmada davranışsal kamu politikalarının ortaya çıkışı, yaygınlaşması, eleştirilmesi ve yeniden değerlendirilmesi, yaklaşımın tarihsel

gelişimini anlamaya yönelik bir çerçeve içerisinde ele alınmaktadır. Bu değerlendirme, davranışsal kamu politikalarının ilk dönemlerdeki uygulama iyimserliğinin zaman içerisinde yöntemsel ve normatif tartışmalarla karşılaştığını göstermesi bakımından önemlidir. Özellikle bireysel davranış değişikliğine odaklanan müdahalelerin, toplumsal sorunların yapısal nedenlerini geri plana itme ihtimali, davranışsal yaklaşımın sınırlarını tartışmayı gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla kayıptan kaçınmanın kamu politikalarına uygulanması, yalnızca vatandaşların belirli bir tercihe yönlendirilmesi olarak değil, politika araçlarının hangi koşullarda meşru, etkili ve adil sonuçlar doğurabileceğinin incelenmesi olarak değerlendirilmelidir.

4.2. Kamu Politikalarının Kazanç ve Kayıp Olarak Sunulması

Kamu politikaları çoğu zaman bireylerin mevcut koşullarında değişiklik yaratmayı amaçlamaktadır. Yeni bir düzenleme, belirli bir hizmetin kapsamını genişletebilir, bir mali yükümlülüğü değiştirebilir, yeni bir teşvik sunabilir veya mevcut bir uygulamanın yeniden yapılandırılmasını gerektirebilir. Bu değişikliklerin kamuoyuna nasıl anlatıldığı, vatandaşların düzenlemeleri değerlendirme biçimlerini etkileyebilir. Bir politika değişikliğinin sağlayacağı yeni imkanların vurgulanması ile değişikliğin uygulanmaması durumunda karşılaşılabilecek kayıpların öne çıkarılması, aynı politika hakkında farklı değerlendirme süreçlerini harekete geçirebilir. Bununla birlikte kamu politikası iletişiminde kayıp vurgusunun her zaman daha güçlü veya daha başarılı sonuçlar yaratacağını ileri sürmek doğru değildir. Mesajın güvenilirliği, düzenlemenin niteliği, hedef kitlenin beklentileri ve kararın siyasal boyutu, çerçeveleme etkilerinin ortaya çıkışında belirleyici olabilir.

Demir'in (2010) çerçeveleme etkisine ilişkin araştırmasında, politik meselelerde gözlenen tercih örüntülerinin diğer karar

problemlerinden farklılaştığı belirlenmiştir. Bu bulgu, kamu politikaları açısından özellikle dikkate değerdir. Kamu politikalarına ilişkin kararlar, bireylerin yalnızca kişisel kazanç ve kayıplarını değerlendirdikleri teknik tercihlerden ibaret değildir. Bu kararlar aynı zamanda kamusal yarar, hak, adalet, temsil ve güven gibi değerlerle ilişkilidir. Dolayısıyla bir düzenlemenin ekonomik açıdan kayıp veya kazanç olarak sunulması, vatandaşların politikaya ilişkin değerlendirmelerini açıklamak için tek başına yeterli olmayabilir. Bu noktada kamu yönetimi araştırmalarının davranışsal iktisat bulgularını siyasal ve kurumsal bağlamla birlikte ele alması gerekmektedir.

Kamu politikalarının iletişiminde kayıp ve kazanç çerçevelerinin kullanılması, etik bir sorumluluğu da beraberinde getirmektedir. Kamu kurumlarının bilgi sunumunu vatandaşların kararlarını kolaylaştırmak amacıyla düzenlemesi ile bilgi içeriğini yanıltıcı biçimde kullanarak belirli bir tercihi dayatması arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Kayıptan kaçınma eğiliminden yararlanılması, vatandaşların gerçek riskler hakkında eksik bilgilendirilmesini veya olası zararların olduğundan büyük gösterilmesini haklı çıkarmaz. Davranışsal politika iletişiminin meşruiyeti, sunulan bilginin doğruluğuna, seçeneklerin anlaşılabilirliğine ve vatandaşların karar verme özerkliğinin korunmasına bağlıdır. Bu nedenle kamu politikalarında çerçeveleme uygulamaları, etkili iletişim arayışı ile kamusal hesap verebilirlik ilkeleri arasında dengeli bir yaklaşım gerektirmektedir.

4.3. Kamu Maliyesi, Teşvikler ve Yaptırımlar

Kayıptan kaçınmanın kamu politikalarıyla ilişkilendirilebileceği alanlardan biri kamu maliyesidir. Vergiler, harçlar, teşvikler, transferler ve yaptırımlar, bireylerin ekonomik durumları üzerinde doğrudan veya dolaylı sonuçlar doğurabilmektedir. Geleneksel kamu maliyesi analizlerinde bu

araçların davranış üzerindeki etkileri ağırlıklı olarak ekonomik teşvikler ve bütçe kısıtları üzerinden değerlendirilirken davranışsal yaklaşım, bireylerin mali sonuçları nasıl algıladıklarını da dikkate almaktadır. Kamu maliyesi analizinde davranışsal iktisadın bulgularından yararlanılması, politika araçlarının etkilerinin daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayabilir (Congdon et al., 2011). Bu çerçevede aynı parasal büyüklüğün farklı referans noktaları veya sunum biçimleri altında farklı değerlendirilme olasılığı, kamu maliyesi araştırmaları açısından önem kazanmaktadır.

Ekonomik açıdan eşdeğer sonuçlar doğuran bir teşvikin yeni bir kazanç olarak veya mevcut bir avantajın kaybedilmesini önleyen bir düzenleme olarak sunulması, bireylerin söz konusu teşvike ilişkin algılarını farklılaştırabilir. Benzer biçimde, bir yükümlülüğe uyulmaması hâlinde ortaya çıkabilecek yaptırımın vurgulanması, belirli koşullarda davranış üzerinde etkili olabilir. Ancak kayıptan kaçınma mekanizmasının varlığı, yaptırımların ödüllerden her durumda daha etkili olduğu anlamına gelmemektedir. Teşvik ve yaptırımların etkileri; uygulamanın güvenilirliği, yaptırımın uygulanma olasılığı, bireyin ödeme gücü, düzenlemenin adil algılanması ve alternatif davranışların maliyetleri gibi unsurlarla birlikte değerlendirilmelidir. Dolayısıyla kamu maliyesinde davranışsal yaklaşım, ekonomik araçların etkilerini tek bir psikolojik mekanizmaya indirgemek yerine, bireylerin bu araçları değerlendirme biçimlerinin anlaşılmasına katkı sağlamalıdır.

Kayıptan kaçınmanın mali teşvik ve yaptırımların algılanmasındaki olası rolü, vergi uyumu ve kamusal yükümlülüklerin yerine getirilmesi gibi alanlarda yeni araştırma sorularının geliştirilmesine imkân tanımaktadır. Örneğin aynı mali yükümlülüğe ilişkin bilgilendirmenin kazanç, kayıp veya tarafsız çerçeveler altında sunulması, bireylerin beyan ettikleri niyetler ile fiilî uyum davranışlarının karşılaştırılmasına yönelik araştırmalarda

kullanılabilir. Bununla birlikte böyle bir araştırmada mesajın sunuluş biçimi ile yaptırımın gerçek hukuki niteliği birbirinden ayrılmalıdır. Ayrıca vatandaşların yalnızca beyan ettikleri tercihlerin değil, mümkün olduğunda gözlenen davranışlarının da değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu tür araştırmalar, davranışsal kamu maliyesi alanında kuramsal varsayımlardan hareketle geliştirilen hipotezlerin ampirik olarak sınanmasına katkı sağlayabilir.

4.4. Kamu Yönetiminde Bilgi Kullanımı ve Karar Mimarisinin Önemi

Kamu yönetiminde bilgi kullanımı, davranışsal yaklaşımın kurumsal düzeyde incelenebileceği önemli alanlardan biridir. Kamu görevlileri ve vatandaşlar, kararlarını çoğu zaman farklı kaynaklardan gelen bilgileri değerlendirerek oluşturmaktadır. Bununla birlikte bilginin varlığı, onun karar sürecinde tarafsız ve eksiksiz biçimde kullanılacağı anlamına gelmemektedir. Bilginin sunuluş biçimi, karmaşıklığı, karşılaştırılabilirliği ve karar vericinin özellikleri, bilginin nasıl değerlendirileceğini etkileyebilir. Bu nedenle davranışsal kamu politikaları yalnızca vatandaş davranışlarını değiştirmeye yönelik müdahaleleri değil, kamu kurumlarının bilgi üretme, sunma ve kullanma süreçlerini de kapsayan daha geniş bir araştırma alanı olarak ele alınabilir.

Kamu yönetimi ve politika kararlarında bilgi kullanımına ilişkin 162 araştırmanın sentezi, bu alandaki literatürün önemli özelliklerini ortaya koymaktadır (Cantarelli et al., 2023). Çalışmada bilgi mimarisinin nesnel özellikleri, bilgi kullanımındaki öznel mekanizmalar ve bilgi kullanıcılarının özellikleri arasında ayrım yapılmaktadır. Araştırma ayrıca karar ortamının ve bağlamın dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, kayıptan kaçınma ve çerçeveleme etkilerinin kamu yönetiminde nasıl incelenebileceğine ilişkin güçlü bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Bir kamu görevlisinin performans verisini değerlendirmesi, bir

vatandaşın hizmet seçeneklerini karşılaştırması veya bir politika yapıcının alternatif müdahaleler arasında seçim yapması, farklı bilgi mimarileri ve karar koşulları içerisinde gerçekleşmektedir.

Kamu yönetiminde davranışsal müdahalelerin tasarlanması bakımından önemli olan, karar verme süreçlerindeki bütün sorunların bireysel bilişsel önyargılardan kaynaklanmadığının kabul edilmesidir. Bilginin eksikliği, idari süreçlerin karmaşıklığı, mevzuatın anlaşılmasının güçlüğü ve kurumsal koordinasyon sorunları, bireysel karar davranışından bağımsız olarak da politika sonuçlarını etkileyebilir. Bu nedenle karar mimarisinin iyileştirilmesi, yalnızca bireyin dikkatini belirli bir seçeneğe yönlendirmeyi değil, kamu hizmetlerinin anlaşılabilirliğini, erişilebilirliğini ve öngörülebilirliğini artırmayı da içermelidir. Böylece davranışsal yaklaşım, kurumsal kapasitenin ve idari süreçlerin geliştirilmesine yönelik daha geniş bir kamu yönetimi perspektifiyle bütünleştirilebilir.

5. Kayıptan Kaçınmanın Kamu Politikalarında Kullanılmasına Yönelik Eleştirel Değerlendirme

Kayıptan kaçınmanın kamu politikalarının tasarımında ve uygulanmasında sunduğu açıklayıcı imkanlar, davranışsal yaklaşımların bilimsel geçerliliği, uygulama etkinliği ve normatif sınırlarının eleştirel biçimde değerlendirilmesi gerekliliğini ortadan kaldırmamaktadır. Önceki bölümlerde ele alınan kuramsal yaklaşımlar ve ampirik bulgular, bireylerin kazanç ve kayıpları değerlendirme biçimlerinin karar süreçleri üzerinde etkili olabileceğini ortaya koymakla birlikte, söz konusu etkilerin farklı bireyler, toplumsal gruplar ve kurumsal bağlamlar arasında aynı düzeyde gerçekleşeceği varsayılamaz. Nitekim kayıptan kaçınma ve davranışsal müdahalelere ilişkin meta-analitik araştırmalar, elde edilen bulguların yorumlanmasında ölçüm yöntemlerinin, araştırma koşullarının ve çalışmalar arasındaki farklılıkların dikkate alınması

gerektiğine işaret etmektedir (Brown et al., 2024; Hu et al., 2025). Bunun yanı sıra davranışsal mekanizmaların kamu politikası araçlarına dönüştürülmesi, yalnızca müdahalelerin davranış değişikliği oluşturma kapasitesiyle değil, vatandaşların karar verme özerkliği, kamusal şeffaflık, eşitlik ve demokratik meşruiyet üzerindeki olası sonuçlarıyla birlikte değerlendirilmelidir (Michaelsen, 2024; Thaler & Sunstein, 2008). Özellikle bireysel karar verme süreçlerine odaklanan müdahalelerin, kamusal sorunların yapısal ve kurumsal nedenlerini geri plana itme ihtimali, davranışsal kamu politikalarının sınırlarının belirlenmesini gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda bölümde öncelikle davranışsal etkilerin bağlamsallığı ve ampirik bulguların genellenebilirliği, ardından dürtme müdahalelerinin etkinliği ve kanıt kalitesi değerlendirilmektedir. Daha sonra davranışsal müdahalelerin etik sınırları, vatandaş özerkliği ve kamusal meşruiyet üzerindeki etkileri tartışılmakta; son olarak bireysel davranışlara odaklanan yaklaşımların yapısal politika sorunlarını açıklama ve bu sorunlara müdahale etme kapasitesi ele alınmaktadır.

5.1. Davranışsal Etkilerin Bağlamsallığı ve Genellenebilirlik Sorunu

Kayıptan kaçınmanın davranışsal iktisat literatüründe önemli bir yere sahip olması, bu mekanizmanın her birey ve karar ortamında aynı biçimde ortaya çıktığı anlamına gelmemektedir. Özellikle deneysel araştırmalarda elde edilen bulguların farklı toplumsal, kültürel ve kurumsal ortamlara aktarılması, sosyal bilimlerde genellenebilirlik sorununun önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bireylerin kayıp ve kazançları değerlendirme biçimleri, karar probleminin özelliklerinden ve referans noktasından etkilenebildiği gibi içinde bulundukları sosyal ilişkiler, önceki deneyimler ve kararın sonuçlarına ilişkin beklentilerle de bağlantılı olabilir. Bu

nedenle davranışsal kamu politikalarında bir müdahalenin farklı ülkelerde, kamu kurumlarında veya vatandaş gruplarında aynı sonuçları vereceğinin varsayılması, ampirik kanıtların kapsamını aşan bir değerlendirme olacaktır.

Kayıptan kaçınmaya ilişkin meta-analiz (Brown et al., 2024), kayıptan kaçınmanın farklı araştırmalarda ölçüldüğünü ve bu ölçümlerin bir araya getirilerek genel bir değerlendirme yapılabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte ortalama katsayının varlığı, davranışsal etkinin bağlamdan bağımsız olduğunu ortaya koymaz. Benzer biçimde çerçeveleme etkilerinin psikolojik süreçlerine ilişkin bulgular, tercihlerde gözlenen değişimlerin tek bir mekanizmayla açıklanmasının sınırlılıklarına dikkat çekmektedir (Composto et al., 2025). Türkiye'de gerçekleştirilen araştırmalar, davranışsal karar verme eğilimlerinin çeşitli toplumsal gruplar ve karar verme bağlamları üzerinden incelenmesine katkı sağlamaktadır (Demir, 2010; Köroğlu Ünver & Semercioöz, 2026; Özdemir & Sakarya, 2025; Yiğit, 2020, 2024). Bununla birlikte söz konusu çalışmaların örneklem özellikleri, ölçüm yöntemleri ve araştırma amaçları bakımından farklılaşması, elde edilen bulguların doğrudan karşılaştırılmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle araştırma sonuçlarının tek ve genellenebilir bir toplumsal davranış örüntüsünün kanıtı olarak değerlendirilmesinden kaçınılmalıdır.

Kamu yönetimi araştırmaları açısından bu sınırlılık, davranışsal müdahalelerin uygulanmadan önce hedef kitlenin özelliklerine göre değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle kamu politikalarında müdahalelerin sonuçları yalnızca bireysel tercihlerle sınırlı kalmayabilir; kamu kaynaklarının dağılımı, hizmetlere erişim ve toplumsal eşitlik gibi daha geniş sonuçlar ortaya çıkabilir. Bu nedenle davranışsal bir müdahalenin etkili olup olmadığı sorusuna yanıt aranırken yalnızca ortalama davranış değişikliğinin değil, müdahalenin farklı gruplar üzerindeki sonuçlarının ve kurumsal uygulanabilirliğinin de incelenmesi

gerekmektedir. Bu yaklaşım, davranışsal kamu politikalarının bilimsel kanıta dayalı ve bağlama duyarlı biçimde geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

5.2. Dürtme Müdahalelerinin Etkinliği ve Kanıt Kalitesi

Davranışsal kamu politikalarına yönelik önemli eleştirilerden biri, dürtme müdahalelerinin etki büyüklüklerinin ve bu etkilerin sürekliliğinin her zaman yeterince açık olmamasıdır. Bir müdahalenin belirli bir deneysel ortamda istatistiksel olarak anlamlı sonuç vermesi, gerçek kamu yönetimi koşullarında aynı etkiyi oluşturacağını veya uzun dönemde kalıcı davranış değişikliğine yol açacağını garanti etmez. Ayrıca müdahalenin başarısının yalnızca uygulama maliyetinin düşük olmasıyla değerlendirilmesi de yeterli değildir. Kamu politikaları bakımından önemli olan, müdahalenin amaçlanan toplumsal sonuca ne ölçüde katkıda bulunduğu, bu katkının güvenilir biçimde ölçülüp ölçülmediği ve uygulamanın farklı gruplar üzerinde hangi sonuçları doğurduğudur.

Davranışsal müdahalelerin etkinliğine ilişkin ampirik bulgular, kamu politikalarının tasarımında kanıtların niteliğinin ve hedef kitle özelliklerinin birlikte değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Hu ve diğerlerinin (2025) ikinci düzey meta-analizi, müdahale etkilerine ilişkin değerlendirmelerin kullanılan yöntemlerden ve yayın yanlılığından etkilenebileceğini ortaya koyarken Say ve diğerlerinin (2026) deneysel araştırması, ortalama müdahale etkilerinin farklı katılımcı gruplarında gözlenebilecek değişkenliği her zaman yansıtmayabileceğini düşündürmektedir. Bu bulguların kamu yönetimi açısından önemi, davranışsal müdahalelerin yalnızca genel etki büyüklüklerine dayanılarak yaygınlaştırılmaması; hedef kitlenin özellikleri, uygulama koşulları ve beklenen politika sonuçları dikkate alınarak değerlendirilmesidir.

Kamu politikaları açısından bu durum, davranışsal müdahalelerin mümkün olduğunda pilot uygulamalarla sınanmasını,

uygun karşılaştırma gruplarının oluşturulmasını ve sonuçlarının sistematik biçimde değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bununla birlikte deneysel yöntemler tek başına yeterli değildir. Müdahalenin neden etkili olduğu, hangi kurumsal koşullarda uygulanabileceği ve vatandaşlar tarafından nasıl değerlendirildiği gibi soruların da araştırılması gerekmektedir. Bu nedenle nicel etki değerlendirmelerinin nitel araştırmalar ve kurumsal analizlerle desteklenmesi, davranışsal kamu politikalarının açıklama kapasitesini artırabilir.

5.3. Etik Sınırlar, Vatandaş Özerkliği ve Kamusal Meşruiyet

Davranışsal müdahalelerin şeffaflığına ilişkin tartışmalar, bu alandaki etik değerlendirmelerin yalnızca vatandaşın seçeneklerinin hukuken açık tutulup tutulmadığına indirgenemeyeceğini göstermektedir. Müdahalenin amacının, işleyişinin ve olası etkilerinin ne ölçüde anlaşılabilir olduğu; vatandaşların kamu kurumlarına duyduğu güven ve müdahalenin meşruiyeti açısından ayrıca ele alınmalıdır. Şeffaflığın davranışsal müdahalenin etkisini zorunlu olarak ortadan kaldırdığı veya hiçbir biçimde etkilemediği yönünde genel hükümler vermek yerine, şeffaflığın nasıl tanımlandığına ve ampirik olarak nasıl ölçüldüğüne odaklanmak gerekir. Bu nedenle müdahale tasarımında kullanılan bilgi sunumu tekniklerinin görünürlüğü, hedef kitlenin müdahaleyi fark etme olasılığı ve açıklama biçiminin deneysel karşılaştırmalara uygunluğu değerlendirilmelidir. Şeffaflık ve dürtme ilişkisini inceleyen ampirik literatüre yönelik yöntemsel eleştiriler, etik ilke ile ölçülebilir uygulama özelliğinin birbirinden ayrılmasının önemini göstermektedir (Michaelsen, 2024; Thaler & Sunstein, 2008).

Davranışsal kamu politikalarının değerlendirilmesinde etik sorunlar önemli bir yer tutmaktadır. Bireylerin karar ortamlarının düzenlenmesi, kamu hizmetlerinin daha anlaşılabilir hale getirilmesi

ve vatandaşların yararına olabilecek seçeneklerin erişilebilirliğinin artırılması bakımından olumlu sonuçlar doğurabilir. Ancak aynı yöntemlerin bireylerin farkında olmadıkları psikolojik eğilimlerden yararlanarak belirli tercihlere yönlendirilmesi amacıyla kullanılması, özerklik ve meşruiyet tartışmalarını beraberinde getirmektedir. Özellikle kayıp vurgusunun kullanıldığı politika iletişiminde, vatandaşların gerçek riskler hakkında doğru bilgilendirilmesi ile korku veya kaygı yaratılarak davranışlarının etkilenmesi arasında önemli bir etik sınır bulunmaktadır.

Seçim mimarisine ilişkin yaklaşım (Thaler & Sunstein, 2008), bireylerin seçeneklerinin korunması ve karar ortamlarının iyileştirilmesi üzerinde durmaktadır. Bununla birlikte davranışsal kamu politikalarına ilişkin eleştirel değerlendirmeler (Abdukadirov, 2016; Özdemiray & Kodranjeci, 2025), davranışsal müdahalelerin meşruiyetinin ve sınırlarının ayrıca tartışılması gerektiğini göstermektedir. Kamu yönetiminde bu tartışma, özel sektördeki tüketici tercihlerinden daha geniş bir anlam taşımaktadır. Çünkü kamu kurumları, hukuki yetki kullanmakta, toplumsal kaynakların dağılımında rol oynamakta ve vatandaşların hak ve yükümlülüklerini etkileyebilmektedir. Dolayısıyla davranışsal müdahalelerin etkili olması, tek başına bunların kamusal açıdan meşru olduğunu göstermemektedir.

Bu bağlamda kayıptan kaçınmaya dayalı politika tasarımlarının üç temel ilkeye dayanması gerektiği ileri sürülebilir. İlk olarak kullanılan bilgi doğru, anlaşılabilir ve doğrulanabilir olmalıdır. İkinci olarak müdahale, vatandaşların karar verme kapasitesini zayıflatmak yerine bilinçli tercih oluşturmalarını desteklemelidir. Üçüncü olarak müdahalenin sonuçları, yalnızca davranış değişikliği bakımından değil, adalet, eşitlik ve kamusal yarar açısından da değerlendirilmelidir. Bu ilkeler, davranışsal kamu politikalarının teknik etkinlik arayışını demokratik kamu

yönetiminin normatif gerekleriyle bütünleştirmeye yönelik bir çerçeve sunmaktadır.

5.4. Bireysel Davranıştan Yapısal Politika Sorunlarına

Davranışsal kamu politikalarının sınırlarına ilişkin temel tartışmalardan biri, kamusal sorunların nedenlerinin bireysel karar verme süreçlerine aşırı ölçüde indirgenmesi riskidir. Bireylerin bilgi eksikliği, dikkat sınırlılıkları ve bilişsel önyargıları, belirli politika sorunlarının ortaya çıkmasında veya devam etmesinde etkili olabilmektedir. Bununla birlikte yoksulluk, kamu hizmetlerine erişimde eşitsizlik, kurumsal kapasite yetersizliği ve idari düzenlemelerin karmaşıklığı gibi sorunların yalnızca bireysel tercihlerle açıklanması mümkün değildir. Bu sorunlar, ekonomik koşullar, hukuki düzenlemeler, kurumsal yapılar ve toplumsal eşitsizliklerle de yakından ilişkilidir. Dolayısıyla davranışsal müdahalelerin geliştirilmesi, kamusal sorunların yapısal ve kurumsal nedenlerinin göz ardı edilmesine yol açmamalı; bireysel davranışlara yönelik düzenlemeler daha kapsamlı politika araçlarıyla birlikte değerlendirilmelidir.

Özdemiray ve Kodranjeci'nin (2025) davranışsal kamu politikalarının gelişimine ilişkin çalışması, birey odaklı müdahalelerin sınırlarının ve daha kapsamlı politika yaklaşımlarına duyulan ihtiyacın tartışılması bakımından önem taşımaktadır. Moran ve diğerlerinin (2006) kamu politikalarının farklı boyutlarını ele alan kapsamlı derlemesi ile Cantarelli ve diğerlerinin (2023) kamu yönetiminde bilgi kullanımına ilişkin araştırma sentezi birlikte değerlendirildiğinde, kamusal karar ve uygulama süreçlerinin yalnızca bireysel bilişsel mekanizmalar üzerinden açıklanamayacağı anlaşılmaktadır. Kamu politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında bireysel karar verme süreçlerinin yanı sıra kurumsal düzenlemelerin, bilgi kullanım biçimlerinin ve karar ortamlarının da dikkate alınması gerekmektedir. Bu çerçevede

davranışsal içgörülerin kamu politikası analizine katkısı, yapısal ve kurumsal açıklamaların yerine geçmelerinden değil, söz konusu açıklamaları tamamlayarak politika sorunlarının daha bütüncül biçimde değerlendirilmesine imkan sağlamalarından kaynaklanmaktadır.

Bu doğrultuda kayıptan kaçınma, vatandaşların ve kamu görevlilerinin belirli kararlar karşısındaki tutum ve davranışlarını anlamada yararlı bir analitik mekanizma olmakla birlikte, kamu politikalarının başarısını tek başına açıklayan veya belirleyen bir unsur olarak değerlendirilmemelidir. Davranışsal politika tasarımının bilimsel ve uygulamalı açıdan güçlendirilmesi, bireysel karar verme süreçlerinin hukuki düzenlemeler, ekonomik koşullar, idari kapasite ve toplumsal değerlerle etkileşim içerisinde incelenmesini gerektirmektedir. Böyle bir yaklaşım, davranışsal müdahalelerin hangi politika sorunlarında etkili olabileceğinin ve hangi durumlarda yapısal düzenlemelerle desteklenmesi gerektiğinin belirlenmesine katkı sağlayabilir. Sonuç olarak davranışsal kamu politikaları, yalnızca bireyleri belirli tercihlere yönlendirmeyi amaçlayan müdahaleler bütünü olarak değil, insan davranışlarının gerçek özelliklerini kurumsal ve toplumsal koşullarla birlikte dikkate alarak kamu hizmetlerinin ve politika araçlarının geliştirilmesine katkı sunan tamamlayıcı bir yaklaşım olarak ele alınmalıdır.

Sonuç ve Değerlendirme

Kayıptan kaçınma, davranışsal iktisadın karar verme süreçlerine ilişkin önemli katkılarından birini oluşturmaktadır. Bireylerin kazanç ve kayıpları aynı psikolojik ağırlıkla değerlendirmeyebilmeleri, geleneksel rasyonel tercih varsayımlarının belirli karar koşullarında yetersiz kalabileceğini göstermektedir. Beklenti teorisi ve çerçeveleme araştırmaları, bireysel tercihlerin yalnızca sonuçların nesnel özelliklerine bağlı

olmadığını; referans noktalarının, bilginin sunuluş biçiminin ve karar sürecindeki bilişsel mekanizmaların da önemli olabileceğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte kayıptan kaçınma ve çerçeveleme etkisinin birbirinden ayrılması, bu kavramların kamu politikalarına aktarılmasında kuramsal açıklığın korunması bakımından gereklidir. Kayıptan kaçınma, kazanç ve kayıpların değerlendirilmesindeki asimetriyi açıklarken çerçeveleme etkisi, karar probleminin sunuluş biçiminin tercihler üzerindeki sonuçlarıyla ilgilidir. Bu iki olgu arasındaki ilişkinin dikkatli biçimde değerlendirilmesi, davranışsal kamu politikalarının bilimsel temellerinin güçlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Uluslararası meta-analizler ve Türkiye'deki ampirik çalışmalar, kayıptan kaçınmanın farklı karar bağlamlarında araştırıldığını ve bireysel karar verme süreçlerinin çok boyutlu biçimde incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Kayıptan kaçınma katsayılarına ilişkin sentezler kavramın ampirik dayanaklarını ortaya koyarken çerçeveleme etkilerinin psikolojik mekanizmalarına ilişkin meta-analizler kuramsal tartışmayı derinleştirmektedir (Brown et al., 2024; Composto et al., 2025). Türkiye'de gerçekleştirilen araştırmalar ise davranışsal karar verme eğilimlerinin çeşitli toplumsal gruplar ve karar verme bağlamlarında incelenmesine katkı sağlamaktadır (Demir, 2010; Köroğlu Ünver & Semercioöz, 2026; Özdemir & Sakarya, 2025; Yiğit, 2020, 2024). Bununla birlikte, söz konusu araştırmaların finansal tercihler ve bireysel karar verme süreçleri gibi belirli bağlamlarda yürütülmüş olması, elde edilen bulguların farklı kamu politikası alanlarına genellenmesinde dikkatli olunmasını gerektirmektedir.

Kamu politikaları açısından kayıptan kaçınmanın temel katkısı, vatandaşların ve kamu görevlilerinin kararlarını yalnızca ekonomik ve hukuki sonuçlar üzerinden değil, bu sonuçların nasıl algılandığı üzerinden de değerlendirmeye imkan tanımasıdır. Politika araçlarının kazanç ve kayıp olarak sunulması, teşvik ve

yaptırımların algılanması, kamu hizmetlerine ilişkin bilgilendirme süreçleri ve karar ortamlarının tasarlanması, davranışsal yaklaşımın katkı sunabileceği alanlar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte davranışsal müdahalelerin etkinliği konusunda güncel araştırmalarda ortaya çıkan yöntemsel tartışmalar, bu araçların sonuçlarının her zaman öngörülebilir olmadığını göstermektedir. Dürtme müdahalelerine ilişkin bir meta-analiz ile deneysel araştırma, davranışsal müdahalelerin etkilerinin kanıt kalitesi ve hedef kitlenin özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmesinin önemini ortaya koymaktadır (Hu et al., 2025; Say et al., 2026).

Bu çalışma kapsamında ulaşılan temel değerlendirme, kayıptan kaçınmanın kamu politikalarının tasarımı ve uygulanması açısından önemli bir analitik araç olduğu, ancak tek başına evrensel bir politika çözümü sunmadığıdır. Davranışsal içgörülerin kamu yönetiminde etkili biçimde kullanılabilmesi, müdahalelerin hedef kitlenin özelliklerine göre tasarlanmasını, uygun yöntemlerle sınanmasını, etik ilkelerle uyumlu olmasını ve yapısal politika araçlarıyla birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle gelecekteki araştırmalarda kayıp–kazanç çerçevelemesinin vatandaşların kamu politikalarına yönelik tutumları ve gerçek davranışları üzerindeki etkilerinin farklı politika alanlarında karşılaştırmalı biçimde incelenmesi önem taşımaktadır. Özellikle vergi uyumu, kamu hizmetlerinden yararlanma, düzenlemelere uyum ve politika değişikliklerinin kabulü gibi alanlarda gerçekleştirilecek araştırmalar, davranışsal kamu politikalarının Türkiye bağlamındaki açıklama kapasitesini geliştirebilir. Sonuç olarak davranışsal kamu politikalarının bilimsel değeri, insan davranışlarının karmaşıklığını tek bir psikolojik mekanizmayla açıklamasında değil, kamu politikalarının daha gerçekçi, kanıta dayalı ve insan odaklı biçimde tasarlanmasına katkıda bulunmasında aranmalıdır.

Kaynakça

Abdukadirov, S. (Ed.). (2016). Nudge theory in action: Behavioral design in policy and markets. Palgrave Macmillan.

Brown, A. L., Imai, T., Vieider, F. M., & Camerer, C. F. (2024). Meta-analysis of empirical estimates of loss aversion. Journal of Economic Literature, 62(2), 485–516. https://doi.org/10.1257/jel.20221698

Cantarelli, P., Belle, N., & Hall, J. L. (2023). Information use in public administration and policy decision-making: A research synthesis. Public Administration Review, 83(6), 1667–1686. https://doi.org/10.1111/puar.13735

Composto, J. W., Duncan, S. M., Johnson, E. J., & Weber, E. U. (2025). A meta-analysis of query theory, a psychological process account of framing effects. Journal of Risk and Uncertainty, 71(1), 53–71. https://doi.org/10.1007/s11166-025-09458-6

Congdon, W. J., Kling, J. R., & Mullainathan, S. (2011). Policy and choice: Public finance through the lens of behavioral economics. Brookings Institution Press.

Demir, Z. G. (2010). Çerçevelemenin karar verme sürecine etkisi. Akdeniz İletişim Dergisi, (13), 161–180. https://izlik.org/JA36XN56JA

Hu, B., Xia, Z., Guo, Q., Lu, C., Constantino, S. M., & Ju, X. (2025). Assessing nudge impact: A comprehensive second-order meta-analysis. Journal of Behavioral Decision Making, 38(5), Article e70053. https://doi.org/10.1002/bdm.70053

Kahneman, D. (2011). Thinking, fast and slow. Farrar, Straus and Giroux.

Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis

of decision under risk. *Econometrica, 47*(2), 263–292. https://doi.org/10.2307/1914185

Köroğlu Ünver, D., & Semercioöz, F. (2026). Davranışsal ön yargıların KOBİ yatırım kararlarına etkisi: Bir ölçek geliştirme çalışması. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 33(3), 547–568. https://doi.org/10.18657/yonveek.1709495

Michaelsen, P. (2024). Transparency and nudging: An overview and methodological critique of empirical investigations. Behavioural Public Policy, 8(4), 807–817. https://doi.org/10.1017/bpp.2024.7

Moran, M., Rein, M., & Goodin, R. E. (Eds.). (2006). The Oxford handbook of public policy. Oxford University Press.

Norman, D. A. (2013). The design of everyday things (Revised and expanded ed.). Basic Books.

OECD. (2014). Regulatory policy and behavioural economics. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264207851-en

Özdemir, A. Y., & Sakarya, Ş. (2025). Bilişsel ve duygusal eğilimlerin finansal karar verme süreçlerine etkisinin davranışsal finans açısından değerlendirilmesi: Sağlık profesyonelleri üzerine bir uygulama. International Review of Economics and Management, 13(2), 26–57. https://doi.org/10.18825/iremjournal.1766418

Özdemiray, S. M., & Kodranjeci, E. (2025). Davranışsal kamu politikalarının dört mevsimi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 7(1), 125–150. https://izlik.org/JA33YP29KC

Say, N., Vrbová, L., & Houdek, P. (2026). Improving forecasting abilities of business students: The effectiveness of nudges and performance heterogeneity. The International Journal of Management Education, 24, Article 101410. https://doi.org/10.1016/j.ijme.2026.101410

Segall, M. H., Goldstein, A. P., & Krenser, L. (1976). Human behavior and public policy: A political psychology. Pergamon Press.

Shafir, E. (Ed.). (2013). The behavioral foundations of public policy. Princeton University Press.

Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2008). Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness. Yale University Press.

Tversky, A., & Kahneman, D. (1981). The framing of decisions and the psychology of choice. Science, 211(4481), 453–458. https://doi.org/10.1126/science.7455683

Ürünal, A. A. (2026a). Behavioral public policy: Theoretical foundations and applications in policy design. İçinde M. B. Coşkun (Ed.), Kamu yönetiminde güncel tartışmalar III (ss. 1–25). Bidge Yayınları. https://doi.org/10.70269/10.70269/7362474452

Ürünal, A. A. (2026b). Kamu politikalarına davranışsal yaklaşım. Holistence Publications. https://doi.org/10.55094/holistence.578

Yiğit, A. G. (2020). Bilişsel önyargılar seçimlerimizi nasıl şekillendiriyor: Beş farklı çerçeveleme türünün tercihler üzerindeki etkisi. Eurasian Business & Economics Journal, 21, 1–14. https://doi.org/10.17740/eas.econ.2020.V21-01

Yiğit, A. G. (2024). Maksimize etme eğilimi ile kayıptan kaçınma, riskten kaçınma, mutluluk ve bilişsel önyargıya düşme eğilimi arasındaki ilişkinin cinsiyete göre analizi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26(2), 676–698. https://doi.org/10.16953/deusosbil.1383131

BÖLÜM 3

AFETLER VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA: TOPLUM TEMELLİ YAKLAŞIM

BİLGE BATAR[1]

Giriş

İnsanlar ve doğa sıkı bağlarla birbirine bağlanmış iç içe yaşamaktadırlar. Zamanla karşılıklı olarak etkileşime girerler ve süreklilik arz eden bir değişimle birbirlerini etkilerler. İnsanın kaynakları aşırı kullanmasının da etkisiyle giderek uyumsuzlaşan bu ilişki, aşırı doğa olaylarının meydana gelmesine ve bunların etkilerinin daha ciddi ve kalıcı olmasına katkıda bulunmaktadır (Buergelt vd., 2017). Hükümetler ve özel sektör tarafından yürütülen kalkınma hamlelerinin önemli bir kısmı; yerel kırılganlıklar, zemin yapısı, sismik riskler ve yapı kalitesi göz ardı edilerek planlanmaktadır. Benzer biçimde sulak alanlar, dere yatakları veya ormanlık sahaların ranta ya da kontrolsüz yerleşime açılması, nüfusu doğrudan tehlike saçan alanlara çekmektedir. Bu durum, bizzat kalkınma pratiklerinin yeni risk alanları üretmesine yol açtığından, afet risk yönetimi ile sürdürülebilir kalkınma politikalarının birbirine entegre edilmesi zorunludur (Aydın & Genç, 2023).

[1] Arş. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Acil Yardım ve Afet Yönetimi Bölümü, Orcid: 0000-0002-6571-8078

Toplulukların altyapısını anlamak, acil müdahale ekiplerinin riskleri yönetmek için daha hedefli stratejiler formüle etmelerine yardımcı olabilir. Bunun sonucunda toplumun genel dayanıklılığı artar; bu durum da Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi (SKH) 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar kapsamında, özellikle afetlerin olumsuz etkilerinin ve kırılgan/savunmasız nüfusun uğrayabileceği zararların azaltılmasına doğrudan katkı sağlar. BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Sendai Eylem Çerçevesi 2015-2030, topluluk temelli stratejiler aracılığıyla afet riskini azaltma planlamasına yerli toplulukları dahil etmeye büyük önem vermektedir. Ayrıca Hyogo Eylem Çerçevesi 2005-2015, sürdürülebilir toplum risk azaltma kapasitelerinin (dayanıklılık ve uyarlanabilir kapasite) geliştirilmesini kolaylaştırmak için afet risk azaltma stratejilerine ihtiyaç olduğunu belirlemiştir (Buergelt & Paton, 2014).

Afet; toplumlar, insanlar ve varlıklar üzerinde fiziksel, ekonomik ve sosyal zararlara neden olan, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun olayla baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğal, teknolojik ve insan kökenli olaylardır (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), 2014; Meral vd., 2023; Özçelik vd., 2023). Afet, gerçekleşen olayın kendisi değil, doğurduğu sonuçlardır (AFAD, 2014). Olayın kendisinden ziyade, birey ve sistemler üzerinde bıraktığı yıkıcı etkiler afet boyutunu belirler.

Sürdürülebilirlik; “Sosyal, ekonomik ve ekolojik sistemlerin gereksinim duyduğu unsurların korunması” olarak ifade edilirken başka bir tanımda “yenilenebilir kaynakların tutumlu, tekrar tekrar, yeniden türetilebilecek biçimde kullanılması” olarak tanımlanmaktadır (Akdoğan, 2007). Bu doğrultuda sürdürülebilir kalkınma; bugünün gereksinimlerini karşılarken gelecek nesillerin yaşam hakkını ve kaynak erişimini ipotek altına almayan (Brundtland, 1985; Yılmaz, 2019), aynı zamanda afet risklerini

önceden bertaraf ederek toplumsal refahı kalıcı kılmayı amaçlayan bütüncül bir yaklaşımdır (AFAD, 2014; Aydın & Genç, 2023).

Kalkınma; durağan bir yapıdan ziyade ileriye dönük dönüşümü hedefleyerek (Oakley & Garforth, 1985), salt, parasal ve üretimsel büyümenin ötesinde sosyoekonomik mekanizmaların köklü değişimini kapsar (Savaş, 1979; Tolunay & Akyol, 2009). Bir toplumun yapısal özelliklerinde gözlenen bu pozitif değişimler (Geray, 1991), en somut karşılığını insan refahının kalıcı olarak artmasında bulmaktadır (Yılmaz, 2019).

Sürdürülebilir Kalkınma; bugünün gereksinimlerini temin ederken gelecek nesillerin yaşam olanaklarını ve kaynak erişimini tehlikeye atmayan, kuşaklararası adaleti gözeten bir ilerleme modelidir (Yılmaz, 2019; Aydın & Genç, 2023). Bu yaklaşım, salt ekonomik büyümeyi hedeflemek yerine iktisadi, toplumsal ve çevresel öncelikler arasında uyumlu bir denge kurarak kalıcı bir toplumsal refah inşa etmeyi amaçlar. Afetler açısından bakıldığında ise; şimdi ve gelecekte toplumsal eşitsizliğe, birtakım çevre ve afet sorunlarına yol açmadan ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi ve yaşam kalitesinin artırılması süreci olarak ifade edilebilir (AFAD, 2014). Sürdürülebilir kalkınma, Birleşmiş Milletler tarafından Brundtland Raporu'nda, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini tehlikeye atmadan bugünün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma olarak tanımlanmıştır (Brundtland, 1985). Sürdürülebilir kalkınma, küresel ve nitelikli bir ekonomik büyüme ve gelişmeyi kapsamaktadır.

Toplum Tabanlı Afet Yönetimi

Toplum tabanlı afet risklerinin azaltılması katılım gerektiren bir süreçtir. Toplumlar, çeşitli risk ve güvenlik açıklarının tespit edilmesi, değerlendirilmesi ve planlanmasında aktif rol almaktadır (Seddiky vd., 2020). Afet yönetim sürecinin kurumsallaşması ve yerel ölçekte karşılık bulabilmesi, bireylerin hazırlık döngüsüne

etkin biçimde dahil edilmesine bağlıdır (Jahangiri vd., 2011). Toplum temelli uygulamaların benimsenmesinde dikkat çeken noktalardan biri de toplulukların çevrelerinde meydana gelen veya gelebilecek olan afetler hakkında bilgi sahibi olmaları hatta bazı durumlarda onları önceden tahmin edebilmeleridir. Bu süreçte yerel halkın geçmiş deneyimleri, çevreye dair gözlemleri ve geleneksel bilgisi, bilimsel veriler kadar kıymetli birer rehber niteliğindedir (Turan, 2021). Yerel kapasitelerin, sosyal sermayenin ve yerinde karar alma reflekslerinin güçlendirilmesi; kırılganlığı minimize ederken toplumun afetler karşısındaki adaptasyon gücünü en üst düzeye çıkarır (Yodmani, 2001; Allen, 2006). Bu anlamda toplum temelli afete hazırlık yaklaşımları, kırılganlığı azaltmada yerel halkın bilgi ve kapasitelerine değer veren ve sosyal sermaye de dâhil olmak üzere yerel kaynaklara dayanan bir politika eğilimi ile ilişkilendirilmektedir. (Allen, 2006).

Afetler ve Sürdürülebilir Kalkınma İlişkisi

Afetler, meydana geldikleri ülkeler ve iklim şartları gibi etkenler sebebiyle farklı hasar ve kayıplara yol açarak toplumda derin iz bırakmaktadırlar (Eflanili, 2021). Ülkemiz gibi, iklimi ve coğrafi konumu nedeniyle depremler başta olmak üzere sel, heyelan, kaya düşmesi, erozyon, kuraklık ve çığ gibi doğal afet tehlike ve riski yüksek olan coğrafyalarda, doğal tehlike ve riskleri azaltacak etkili politika ve stratejiler uygulamak gerekmektedir. Hızlı nüfus artışı, yoğun göç, plansız ve denetimsiz yerleşme ve sanayileşme devam ettiği sürece, doğal afetlerin neden olabilecekleri fiziksel, sosyal, ekonomik ve çevresel zararları da azaltmak mümkün olmayacaktır (Ergünay, 2009).

Afetler; doğrudan yol açtıkları can kayıpları ve kalıcı sağlık sorunlarının yanında, müdahale ve yeniden inşa aşamalarında milyarlarca kamu harcaması gerektirmektedir. Kritik kamu binalarına verdikleri fiziki hasar ve sosyal altyapıyı zarara uğratarak,

eğitim ile temel sağlık hizmetlerine erişimi kesintiye uğratmaktadırlar. Üretim mekanizmalarının ve geçim imkânlarının durma noktasına gelmesi, milli gelir kayıpları ve bütçe açıkları gibi ciddi ikincil sosyoekonomik sarsıntılar doğurur. Bu zincirleme hasar mekanizması, toplumların uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma kazanımlarını doğrudan sekteye uğratmaktadır.

Ülkelerin afetlere karşı zarar görebilirliği ile sürdürülebilir kalkınma arasında olumlu ve olumsuz anlamda ilişkiler vardır. Küresel çaptaki afet zararlarının, bilhassa gelişen piyasaların kalkınma yatırımlarını tehdit eder boyuta ulaşması, afet risk azaltımı yaklaşımının kalkınma planlamasının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmesini sağlamıştır (UNISDR, 2017).

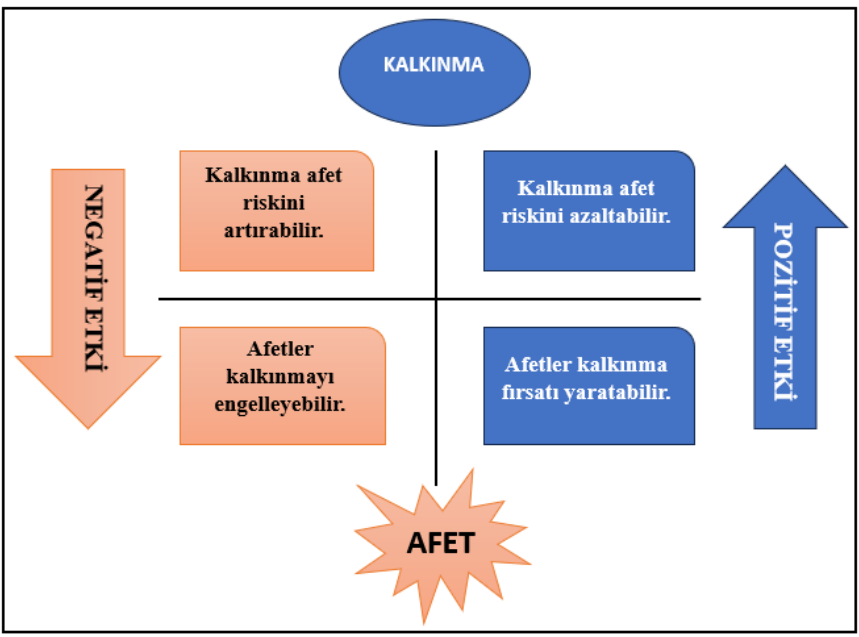
Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, 17 sürdürülebilir kalkınma hedefi ile insanlar, dünyanın refahı ve barışı için bir vizyon çizmektedir. Afetler yıllarca süren kalkınma çabalarını geriye atabileceği için, risk ve dirençlilik sürdürülebilir kalkınma hedeflerini başarmak için geliştirilen politika ve stratejilerin merkezinde yer alır (Brundtland, 1985; UNISDR, 2017). Sürdürebilir kalkınma hedeflerinin çoğunluğu, risk faktörlerinin altındaki sebeplere odaklanır. Örneğin yoksulluk ve eşitsizlik, iklim değişikliği, iç ve dış karışıklıklar, yönetimsel zayıflıklardır. Bu hedeflere ulaşmak, riskin azalmasına da yardımcı olur. Aynı zamanda düzensiz ve plansız kentleşme ve zayıf altyapı diğer risk faktörlerindendir. Riski anlamak için bütünsel yaklaşım kullanmak ve bunu kalkınma planları ve yatırımlarında uygulamak, toplumların uzun dönem dirençliliğini sağlayacaktır (UNISDR, 2017).

Afetlere maruz kalabilecek alanlardaki çeşitli duyarlılık haritalaması, güncel kararlar alma, proaktif risk yönetimi ve afetlere etkili yanıtlar sağlayarak nihayetinde insan hayatlarını, mülkleri ve çevreyi koruduğu için sürdürülebilir kalkınma için önemlidir. Afet yönetiminde başarılı olunması için esnek olmayan hiyerarşik yapılanmalardan uzaklaşılarak toplumu sürecin içine alan, toplumun

ihtiyaçlarına karşılıklı diyaloglar ile cevap verebilen bir yapı oluşturulmalıdır (Eflanili, 2021). Ayrıca afet yönetiminde etkin olan sivil toplum kuruluşlarının varlığının olması halkın afet yönetiminde rol üstlenmesini sağlarken farkındalığı da artırmaktadır (Eflanili, 2021).

Afetler ile kalkınma süreçleri çift yönlü ve çok boyutlu bir etkileşim içerisindedir. Şekil 1'de de görüldüğü gibi Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve ilgili literatür (UNDP, 2004; Ergünay, 2009) doğrultusunda bu ilişki dört ana eksende temellendirilebilir:

Şekil 1. *Afetler ve Kalkınma İlişkisi*

Kaynak: UNDP (2004) ve Ergünay'dan (2009) esinlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Afetler kalkınmayı engelleyebilir: Büyük ölçekli yıkımlar; konut, ulaştırma, sağlık ve sanayi altyapısını tahrip ederek üretim kapasitesini felce uğratır. Yıllar içinde inşa edilen sosyoekonomik

kazanımların bir anda kaybolması, kamu bütçelerinin acil harcamalara kaymasına ve makroekonomik hedeflerin ötelenmesine neden olur (Ergünay, 2009).

Kalkınma afet riskini artırabilir: Jeolojik ve morfolojik koşullar gözetilmeden yapılan yer seçimleri, denetimsiz kentleşme, yetersiz mühendislik hizmetleri ve niteliksiz yapı stoğu, kalkınma adına yapılan yatırımları bizzat risk odağı haline getirir. Yoğun nüfus ve ekonomik faaliyetlerin tehlike bölgelerinde kümelenmesi olası zarar görebilirliği çarpan etkisiyle artırır (Ergünay, 2009).

Kalkınma afet riskini azaltabilir: Bilimsel risk analizlerine dayalı nazım imar ve arazi kullanım planlarının uygulanması, yapı standartlarının tavizsiz denetlenmesi ve toplumsal afet bilincinin yaygınlaştırılması sayesinde kalkınma yatırımları afet risklerini ve afetlerin olumsuz sonuçlarını en aza indirebilir (Ergünay, 2009).

Afetler kalkınma fırsatı yaratabilir: Afetten etkilenen bölgenin ekonomik ve sosyal hayatın etkisinden daha iyi konuma getirilmesi için kaynakların bu bölgeye aktarılması bölge için önemli bir fırsat olarak görülebilir. İyileştirme ve yeniden inşa süreçlerinde daha iyisini inşa etme ilkesi ile; mevcut kurumsal ve yapısal eksikliklerin giderilmesi, daha dirençli altyapıların kurulması ve bölgeye aktarılan yenilikçi yatırımlarla modernleşme adına bir ivmeye dönüştürülebilir (Ergünay, 2009).

Tayvan'ın etnik gruplarından olan Hakka halkı, tepelerde, uzak dağlarda ve zorlu şartlar altında yaşar. Hakka ruhu, çalışkanlık, tutumluluk, öz güven ve sorumluluk alma gibi sosyal sermayeye katkı sağlayan mekanizmaların hepsinden oluşan kültürlerinin özüdür. Bu öz etnik grubun afetlere karşı dayanıklılığını desteklemede büyük bir öneme sahiptir. Hakka ruhunun yönleri arasında başkalarına hizmet etme kapasitesi, sağlam kurulmuş sosyal destek ağları ve maneviyat yer alır. Bu faktörler, afetler meydana gelmeden önce risk azaltma, afet meydana geldiğinde ise daha etkili

başa çıkma kapasitesini kolaylaştırır ve zaman zaman karşılaşabilecekleri ana akım kültüre göre sosyal dışlanmayı hafifletir. Bu nedenle, afet yönetim planları geliştirirken ve uygularken, hem hükümet hem de özel sektör aktörleri, yerel halkın hayatlarına anlam katan ve başa çıkma kapasitelerini destekleyen kültürel ve sosyal zarflara uyum sağlamalıdır (James & Paton, 2015).

Klein ve arkadaşları (2019) çalışmalarında ortaya çıkan ekosistem tabanlı afet riski azaltımı (Eko-DRR) alanının toplum temelli afet risk azaltımı (CB-DRR) ile bütünleştirilmesinin dağ insanlarının ve ekosistemlerinin artan kırılganlıklarını ele almaktadır. Makale dağlarda afet risk azaltımı için zorluklar yaratan paradoksları sunmakta ve bu paradoksları 2015 Nepal depremlerinden alınan örneklerle incelemektedir. Bu zorlukları ele alan bütünleşik CB ve Eko-DRR için dört ilke önermektedir: (1) yerel ihtiyaçlara uyan yönetişim ve kurumsal düzenlemeler; (2) toplum dayanıklılığını güçlendirmek için güçlendirme ve kapasite oluşturma; (3) yerel ve bilimsel bilgiyi birleştiren yapıcı uygulamaların keşfi ve paylaşımı ve (4) refah ve eşitliğe odaklanan yaklaşımlar. Koordineli topluluk ve ekosistem tabanlı eylemler, dünya çapındaki savunmasız ekosistemler ve topluluklar için DRR, iklim adaptasyonu, sürdürülebilir kalkınma ve biyolojik çeşitliliğin korunmasını başarmak için potansiyel bir yol sunmaktadır (Klein vd., 2019).

Tanwattana (2018) çalışmasında bazı insanların güvenliklerini sağlamak için durumu örgütleme ve yönetme konusunda başa çıkma becerisi geliştirdikleri görülmüştür. Hükümetin desteğini beklemek ve tamamen ona güvenmek yerine, selin oluşturduğu riski azaltmak için kendi çözümlerini geliştirmişlerdir. Ayrıca sel felaketlerinin uzun geçmişinden ve deneyimlerinden öğrenilen önemli dersler, mülke ve cana verilen zararı azaltmak için daha iyi çözümlere ihtiyaç olduğunu

göstermektedir. Ancak, toplum ve genel olarak hükümet tarafından afet riskinin azaltılmasında sınırlamalar olduğundan toplumsal afet yönetiminin örgütlenmesinde ilerleme yavaştır.

Tablo 1. *Sürdürülebilir kalkınma ve toplum tabanlı afet yönetimine dair literatür*

No	Yazar ve Yıl	Yöntem	Çalışmanın Amacı
1	Norris vd., (2008)	Literatür Araştırması	Stres, uyum, sağlık ve kaynak dinamikleri hakkındaki çağdaş anlayışları kapsayan bir dayanıklılık teorisi sunmak.
2	Boon vd., (2012)	Literatür Araştırması	Dayanıklılığı çeşitli ölçeklerde analiz etmek için bir çerçeve olarak Bronfenbrenner'in biyoekolojik teorisinin kullanılmasını savunmak.
3	Zahari & Ariffin (2013)	Nitel ve Nicel Araştırma	Kuala Lumpur'daki selden etkilenen toplulukların, savunmasızlıklarıyla başa çıkmak için toplum tabanlı örgütlerini (CBO) nasıl kullandıklarını araştırmaktır.
4	Rumbach & Foley (2014)	Nitel Araştırma	Samoa'nın yerli kurumlarının veya Samoa kültürünün bir kriz zamanında nasıl işlediğini açıklamak ve daha dayanıklı topluluklar yaratmaya yardımcı olmak için yerli kurumların daha iyi nasıl kullanılabileceği konusunda bazı önerilerde bulunmak.
5	Buergelt & Paton (2014)	Sistematik Literatür Araştırması	Bireysel düzeyde ve çevre/toplum düzeyinde faktörleri sinerji haline getiren ve entegre eden tüm tehlikeleri kapsayan ve disiplinler arası bir literatür incelemesi yürütmek ve incelemeye dayanarak bir sosyal-ekolojik model geliştirmek.
6	Haider & Ahmed (2014)	Nitel Araştırma	Siklon barınaklarının uygun bakımını ve yönetimini sağlamak için istikrarlı bir finansal plan geliştirmeyi amaçlayarak bir siklon barınağı etrafındaki ürünleri/hizmetleri ve pazarları belirlemeye çalışmak.
7	James & Paton (2015)	Literatür Araştırması	Savunmasız nüfus gruplarının farklı risk yönetim çerçevelerine yanıt verdiği belirli afet olayları için Myanmar ve Tayvan'daki kültürel bağlamların afet kurtarma ve yeniden inşa planları üzerindeki etkisini araştırmak. Büyük ölçekli Asya

			afetleri bağlamında dayanıklılık ve iyileşme arasındaki ilişkiyi anlamak için kültürler arası, tüm tehlikeleri kapsayan bir yaklaşım geliştirmek için bir temel önermek.
8	Phibbs vd., (2015)	Nitel Araştırma-Yarı Yapılandırılmış Görüşme	70 Māori toplum üyesinin anlatılarında ilişkili olan marjinalleşme ve katılım hakkındaki anlayış kümelerini ve katılımcıların deneyimlerini araştırmak.
9	Seidler vd., (2018)	Vaka Çalışması	İklim Değişikliğine Uyum (CCA) ve Afet Riskini Azaltma (DRR)'nın uygulanmasını iyileştirmek için ilerlemeyi, araştırma ihtiyaçlarını ve potansiyel mekanizmaları incelemek üzere Güney Asya'nın üç ülkesinde verilen altı araştırma projesi grubunu raporluyoruz.
10	Tanwattana (2018)	Vaka Çalışması	Tayland'da organik bir Toplum Tabanlı Afet Risk Yönetimi (CBDRM) ve Toplum Afet Risk Yönetimi Örgütü'nün (CDRMO) sistemi olarak tanımlanabilecek topluluk çözümlerinin nasıl elde edildiğini açıklamak.
11	Shah vd., (2019)	Çok Kriterli Karar Analizi (MCDA) ve Veri Zarflama Analizi (DEA)	Güney Asya ülkelerinin enerji güvenliğini ve çevresel sürdürülebilirliğini ölçmek için bu çalışma, enerji ve çevresel göstergeleri birleştiren yeni bir endeks, yani Enerji Güvenliği ve Çevresel Sürdürülebilirlik Endeksi (ESESI) geliştirmektedir.
12	Islam vd., (2020)	Nicel Araştırma	Bu çalışma, nicel analizler kullanarak, hükümet ve hükümet dışı kuruluş programlarında afet kurtarmada toplum katılımını düzenleyen faktörleri belirlemeyi amaçlamak, sürdürülebilirlik için bir afet kurtarma programına aşağıdan yukarıya katılım için yerel ve ulusal stratejileri güçlendirmek için öneriler sunmak.

13	Ali vd., (2021)	Vaka Çalışması	Uzak bir Pakistan yerli topluluğunda DRR'yi etkileyen bireysel ve bağlamsal faktörlerin karmaşık etkileşimlerini keşfetmek için sistem teorisini ve sembolik etkileşimciliği birleştirmek.
14	Puzyreva & Veries (2021)	Vaka Çalışması	İngiltere'de yerel sel geçmişlerinin sel riski yönetimindeki toplum katılımı ve zaman içinde sürdürülebilirliği üzerindeki etkisini araştırmak.
15	Hishan vd., (2021)	Literatür Araştırması	Amphan süper siklonu gibi tehlikelerin risklerini anlamak için riski yönlendiren faktörleri belirlemek, sürdürülebilir kalkınmayı etkileyebilecek toplumun her kesimini, hükümeti, özel sektör de dahil olmak üzere sivil toplum kuruluşlarını içeren afet risklerini anlama yollarını ve dayanıklılık oluşturma yollarını açıklamak.
16	Kimuli vd., (2021)	Nicel Araştırma	Çok kaynaklı küresel verilere dayanarak, 1990 ile 2018 yılları arasında Doğu ve Kuzeydoğu Asya (ENEA), Kuzey ve Orta Asya (NCA), Güneydoğu Asya (SEA), Güney ve Güneybatı Asya (SSWA) ve Pasifik ve Okyanusya (Pasifik) olmak üzere Asya ve Pasifiğin (APAC) beş alt bölgesindeki sellerin eğilimlerini, doğasını ve etkilerini analiz etmek.
17	Al-Jayyousi vd., (2022)	Sistematik Literatür Taraması	Sürdürülebilirlik için yeni bir söylemi bilgilendirmek üzere İslami sürdürülebilir kalkınma için farklı modeller, uygulamalar ve itici güçler hakkında fikir edinmek.
18	Mbah & East (2022)	Nitel ve Nicel Araştırma	BM 2015-2030 yıllarını kapsayan 15 yıllık gündemin uygulanmasının altı yılı içerisinde, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) niceliksel veri kümeleri kullanılarak ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde kapsamlı izleme ve araştırmaya tabi tutmak.

19	Shubandrio vd., (2022)	Literatür Araştırması ve Nitel Araştırma	Nitel ankete dayalı işlevsellik derecelendirme yöntemi uygulayarak yapı ve altyapı hasarını değerlendirmek ve araştırılan kritik altyapılar (CI'lar) arasında bağımlılık oranlarını atamak.
20	Zhou vd., (2022)	Çok Kriterli Karar Verme (MCDM)	Ekonomik ve fiziksel çevrenin iyileştirilmesine odaklanıp vatandaşların tercihlerini mevcut literatürde inceleyerek ihtiyaçlarını dikkate alan sürdürülebilir bir kurtarma çerçevesi oluşturmak.
21	Adewunmi vd., (2023)	Nitel ve Nicel Araştırma	İşletme geliştirme fırsatlarını, kamu hizmetlerinin üretimi ve yönetimine katılma isteğini ve Windhoek'teki seçili yerleşim yerlerindeki kamu hizmetlerinin mevcut durumunu incelemek.
22	Lin & Lee (2023)	Nitel Araştırma	Deprem olayını örnek olarak kullanarak, toplum dayanıklılığını ve sermayeyi entegre eden toplum temelli afet yönetimi (CBDM) için bir uyarlanabilirlik değerlendirme çerçevesi önermek.
23	García (2024)	Vaka Çalışması	Hükümet kuruluşları, acil durum yöneticileri, sivil toplum kuruluşları (STK'lar) ve toplum temelli kuruluşlardan (CBO'lar) toplum liderleri de dahil olmak üzere çeşitli sektörlerden kurtarma sürecine dahil olan 18 profesyonel ile yapılan görüşmeler yoluyla Maria Kasırgası'nın Porto Riko üzerindeki etkisini inceleyerek kırsal afet dayanıklılığını ve kurtarmayı daha iyi anlamak.
24	Baldev vd., (2024)	Saha Taraması	Yaygın yerel yapı sistemleri olan Kath-Kunni, Thathara, Taq, Dhajji-Dewari, Ikra ve Rammed-earth'teki yerel sismik kültürü araştırmak için Hindistan Himalayalarında ayrıntılı saha araştırmaları yürütülmektedir. Saha gözlemlerine dayanarak, bu yapı sistemleri depreme dayanıklılık ve inşaat sürdürülebilirliği özellikleri

			açısından göreceli avantajlarını/dezavantajlarını anlamak için derecelendirilir.
25	Lucatello & Ayala (2024)	Vaka Çalışması	Çeşitli tehlikelere oldukça maruz kalan Latin Amerika ve Karayipler (LAC) bölgesinde Doğa temelli çözümler (NbS) uygulanmasını ve etkinliğini araştırmak.

Kaynak: İlgili literatür taranarak yazar tarafından derlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Afetler ve sürdürülebilir kalkınma birbirlerini çok yönlü etkileyen dolayısıyla topluma dokunan süreçlerdir. Afet tehlike ve risklerinin, bireysel olarak kalkınma girişimlerine ve planlarına daha etkili bir şekilde entegre edilmesi toplumların afet direncini güçlendirmesinin yanında sürdürülebilir kalkınmaya büyük ölçüde katkıda bulunacaktır. Afetlerin uzun geçmişinden ve deneyimlerinden öğrenilen önemli dersler, altyapılara verilen zararı azaltmak için daha iyi çözümlere ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Ancak, bazı toplumlarda, toplumsal afet yönetiminin örgütlenmesinde, hükümet tarafından afet riskinin azaltılmasında sınırlamalar olduğundan ilerleme yavaştır.

İyi düzenlenmiş hazırlıklar ve planlamalar, incinirliği azaltacak ve afet potansiyellerinin harekete geçmesinin, bir afet dinamiği oluşturmasına izin vermeyecektir. Engellenemeyen veya öngörülemeyen afet risklerinin gündelik hayatın bir gerçeği olarak algılanması gerekmektedir. Toplumlarda afetlerle yaşama ve afetlere karşı mücadele etme kültürü geliştirilmelidir. Ortak bir dil ve algı düzeyinin geliştirilmesi afetlerle mücadeleye dolayısıyla

sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamada büyük bir adım olacaktır. Aynı mücadele içinde yarar sağlayan insan ve toplumlar güçlerini sinerjik bir tarzda birleştirecektir. Ülkemizdeki tüm kurum ve kuruluşlar kendi hizmetleri ile ilgili olarak kurumsal plan ve senaryolarını hazırlarken aynı zamanda toplumun afetlere karşı hazırlanması ve örgütlenmesi için de öncülük etmelidir. Afetlerle mücadele ederken afete karşı koyabilme kapasitesini artırıcı güç birliği sağlamak gerekmektedir.

Afet yönetimi ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri birbirinden bağımsız düşünülemeyecek derecede iç içedir. Afet duyarlılığının bölgesel ve ulusal kalkınma stratejilerine entegrasyonu, özellikle sosyoekonomik açıdan hassas ve marjinal bölgelerin direncini yükseltmek için vazgeçilmezdir. Geçmişteki denetimsiz sanayileşme, hızlı kıyı yapılaşması ve kırdan kente kontrolsüz göç hareketlerinin getirdiği kırılganlıklar, iklim kriziyle birleşerek ekosistemler üzerindeki baskıyı artırmıştır. Bu kısır döngüyü kırmak adına; afetlerin önlenemez bir kader değil, yönetilebilir bir risk olduğu bilinci topluma kazandırılmalıdır. Tüm paydaşların, yerel yönetimlerin ve sivil toplum unsurlarının ortak bir dirençlilik vizyonunda buluşması; geleceğe yönelik riskleri minimize ederken sürdürülebilir bir toplumsal refahın da güvencesi olacaktır.

Kaynakça

Adewunmi, Y. A., Chigbu, U. E., Kahireke, U., Simbanegavi, P., Mwando, S., Issa, A. A. ve Hayford, S. (2023). A multi-faceted approach to improving public services in low-income housing in Windhoek, Namibia. *Sustainability*, *15*(6), https://doi.org/10.3390/su15064885

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, (2014). *Açıklamalı afet yönetimi terimleri sözlüğü*. https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu

Akdoğan, A. ve Güleç, S. (2007). Sürdürülebilir katı atık yönetimi ve belediyelerde yöneticilerin katı atık yönetimiyle ilgili tutum ve düşüncelerinin analizine yönelik bir araştırma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *25*(1), 39–69. https://dergipark.org.tr/tr/pub/huniibf/issue/8617/107293

Ali, T., Paton, D., Buergelt, P. T., Smith, J. A., Jehan, N. ve Siddique, A. (2021). Integrating Indigenous perspectives and community-based disaster risk reduction: A pathway for sustainable Indigenous development in Northern Pakistan. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *59*, 102263. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2021.102263

Al-Jayyousi, O., Tok, E., Saniff, S. M., Hasan, W. N. W., Janahi, N. A. ve Yesuf, A. J. (2022). Re-thinking sustainable development within Islamic worldviews: A systematic literature review. *Sustainability*, *14*(12), 7300. https://doi.org/10.3390/su14127300

Allen, K. M. (2006). Community-based disaster preparedness and climate adaptation: Local capacity-building in the Philippines. *Disasters*, *30*(1), 81–101. https://doi.org/10.1111/j.1467-7717.2006.00308.x

Aydın, G. ve Genç, F. N. (2023). İklim değişikliğine bağlı afetler ve sürdürülebilir kalkınma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *13*(2), 563–590. https://doi.org/10.18074/ckuiibfd.1176640

Baldev, D., Modgil, T., Surana, M., Haldar, P., Singh, Y. ve Pathak, J. (2024). Sustainable local seismic culture in vernacular buildings of the Indian Himalayas: Field observations, knowledge dissemination, and recommendations. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *111*, 104689. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2024.104689

Boon, H. J., Cottrell, A., King, D., Stevenson, R. B. ve Millar, J. (2012). Bronfenbrenner's bioecological theory for modelling community resilience to natural disasters. *Natural Hazards*, *60*(2), 381–408. https://doi.org/10.1007/s11069-011-0021-4

Brundtland, G. H. (1985). World commission on environment and development. *Environmental Policy and Law*, *14*(1), 26–30. https://doi.org/10.1016/S0378-777X(85)80040-8

Buergelt, P., Paton, D., Sithole, B., Sangha, K. K., Prasadarao, P. S. D. V., Campion, O. B. ve Campion, J. (2017). Living in harmony with our environment: A paradigm shift. D. Paton ve D. Johnston (Ed.), *Disaster resilience: An integrated approach* içinde (2. bs., ss. 289–307). Charles C Thomas Publisher.

Buergelt, P. T. ve Paton, D. (2014). An ecological risk management and capacity building model. *Human Ecology*, *42*(4), 591–603. https://doi.org/10.1007/s10745-014-9676-2

Eflanili, B. (2021). *Türkiye'de afet yönetimi: Depremler* (Tez No. 673238) [Yüksek lisans tezi, Kastamonu Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=qY6l4r-Qp5X9xQZ8K9Vf6A

Ergünay, O. (2009, 11–12 Kasım). *Doğal afetler ve sürdürülebilir kalkınma* [Bildiri sunumu]. Deprem Sempozyumu, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, Türkiye.

García, I. (2024). Beyond urban-centered responses: Overcoming challenges to build disaster resilience and long-term sustainability in rural areas. *Sustainability*, *16*(11), 4373. https://doi.org/10.3390/su16114373

Geray, U. (1991). *Ekonomi* (İ.Ü. Yayın No. 3633, Orman Fakültesi Yayın No. 408). İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları.

Haider, M. Z. ve Ahmed, M. F. (2014). Multipurpose uses of cyclone shelters: Quest for shelter sustainability and community development. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *9*, 1–11. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2014.03.007

Hishan, S. S., Ramakrishnan, S., Mansor, N. N. B. A., Rahim, R., Chuan, L. T., Mahmood, A. ve Beri, N. (2021). Understanding disaster risk and development of resilience as one of the fundamental drivers of sustainable development in India with special reference to supercyclone Amphan. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *62*, 102339. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2021.102339

Islam, E., Wahab, H. A. ve Benson, O. G. (2020). Structural and operational factors as determinant of meaningful community participation in sustainable disaster recovery programs: The case of Bangladesh. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *50*, 101710. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2020.101710

James, H. ve Paton, D. (2015). Social capital and the cultural contexts of disaster recovery outcomes in Myanmar and Taiwan. *Global Change, Peace & Security*, *27*(2), 207–228. https://doi.org/10.1080/14781158.2015.1030380

Jahangiri, K., Izadkhah, Y. O. ve Tabibi, S. J. (2011). A comparative study on community-based disaster management in selected countries and designing a model for Iran. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, *20*(1), 82–94. https://doi.org/10.1108/09653561111111108

Klein, J. A., Tucker, C. M., Steger, C. E., Nolin, A., Reid, R., Hopping, K. A., Yeh, E. T., Pradhan, M. S., Taber, A., Molden, D., Ghate, G., Choudhury, D., Ayala, A. I., Lavorel, S., Müller, B., Regamey, A. G., Boone, R. B., Bourgeron, P., Castellanos, E., . . . Yager, K. (2019). An integrated community and ecosystem-based approach to disaster risk reduction in mountain systems. *Environmental Science & Policy*, *94*, 143–152. https://doi.org/10.1016/j.envsci.2018.12.034

Lucatello, S. ve Ayala, I. A. (2024). Sustainable synergy: Strengthening disaster risk reduction in Latin America and the Caribbean through nature-based solutions. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *113*, 104860. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2024.104860

Mbah, M. F. ve East, L. A. (2022). How can “community voices” from qualitative research illuminate our understanding of the implementation of the SDGs? A scoping review. *Sustainability*, *14*(4), 2136. https://doi.org/10.3390/su14042136

Meral, A., Kayalı, R., Kabay, Y. ve Avcı, Y. E. (2023). Bingöl kenti açık yeşil alanlarının doğal afetlere hazırlık durumları ve leke senaryoları. *Bozok Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, *2*(1), 58–72. https://dergipark.org.tr/tr/pub/bozoktnd/issue/78720/1258607

Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F. ve Pfefferbaum, R. L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*, *41*(1–2), 127–150. https://doi.org/10.1007/s10464-007-9156-6

Oakley, P. ve Garforth, C. (1985). *Guide to extension training* (FAO Training Series No. 11). Food and Agriculture Organization of the United Nations. https://www.fao.org/4/t0060e/T0060E00.htm

Özçelik, A. E., Çorbacı, Ö. L., Yüksek, T. ve Kurdoğlu, O. (2023). Korunan alanların deprem sonrası risk yönetimi sürecinde kullanılabilirliğinin değerlendirilmesi: Kahramanmaraş merkezli deprem bölgesi örneği. *Düzce Üniversitesi Orman Fakültesi Ormancılık Dergisi*, *19*(2), 200–225. https://doi.org/10.17568/ogmoff.1332766

Phibbs, S., Kenney, C. ve Solomon, M. (2015). Ngā Mōwaho: An analysis of Māori responses to the Christchurch earthquakes. *Kōtuitui: New Zealand Journal of Social Sciences Online*,

10(2), 72–82. https://doi.org/10.1080/1177083X.2015.1066401

Puzyreva, K. ve de Vries, D. H. (2021). 'A low and watery place': A case study of flood history and sustainable community engagement in flood risk management in the County of Berkshire, England. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *52*, 101980. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2020.101980

Rumbach, A. ve Foley, D. (2014). Indigenous institutions and their role in disaster risk reduction and resilience: Evidence from the 2009 tsunami in American Samoa. *Ecology and Society*, *19*(1), 19. https://doi.org/10.5751/ES-06189-190119

Savaş, F. V. (1979). *Kalkınma ekonomisi* (2. bs., Yayın No. 315/547). İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Nihad Sayar Yardım Vakfı Yayınları.

Seddiky, M. A., Giggins, H. ve Gajendran, T. (2020). International principles of disaster risk reduction informing NGOs strategies for community based DRR mainstreaming: The Bangladesh context. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *48*, 101580. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2020.101580

Seidler, R., Dietrich, K., Schweizer, S., Bawa, K. S., Chopde, S., Zaman, F., Sharma, A., Bhattacharya, S., Devkota, L. P. ve Khaling, S. (2018). Progress on integrating climate change

adaptation and disaster risk reduction for sustainable development pathways in South Asia: Evidence from six research projects. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *31*, 92–101. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2018.04.023

Shah, S. A. A., Zhou, P., Walasai, G. D. ve Mohsin, M. (2019). Energy security and environmental sustainability index of South Asian countries: A composite index approach. *Ecological Indicators*, *106*, 105507. https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2019.105507

Shubandrio, F. D., El-Maissi, A. M., Kassem, M. M., Masrilayanti, M., Rahmat, S. R. ve Nazri, F. M. (2022). Evaluating the interdependencies of infrastructure critical systems during earthquake event: A case study for Padang City. *Sustainability*, *14*(23), 15926. https://doi.org/10.3390/su142315926

Tanwattana, P. (2018). Systematizing community-based disaster risk management (CBDRM): Case of urban flood-prone community in Thailand upstream area. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *28*, 798–812. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2018.02.010

Tolunay, A. ve Akyol, A. (2009). Kalkınma ve kırsal kalkınma: Temel kavramlar ve tanımlar. *Turkish Journal of Forestry*, *7*(2), 116–127. https://doi.org/10.18182/tjf.14685

Turan, M. (2021). Toplum tabanlı afet yönetimi uygulanabilirlik kapsamı. E. Kaplan ve M. Turan (Ed.), *Afet yönetiminde disiplinlerarası çalışmalar* içinde (ss. 162–167). Gazi Kitabevi.

United Nations Development Programme, (2004). *Reducing disaster risk: A challenge for development*. UNDP Bureau for Crisis Prevention and Recovery. https://www.undp.org/publications/reducing-disaster-risk-challenge-development

United Nations Office for Disaster Risk Reduction. (2017). *Words into action guidelines: National disaster risk assessment—Governance system, methodologies and use of results*. https://www.undrr.org/publication/words-action-guidelines-national-disaster-risk-assessment

Yılmaz, V. (2019). Sürdürülebilir kalkınma ve döngüsel ekonominin bibliyometriği. *Enderun Dergisi*, *3*(2), 60–72. https://doi.org/10.46338/enderun.582845

Yodmani, S. (2001, 5–9 Şubat). *Disaster risk management and vulnerability reduction: Protecting the poor* [Bildiri sunumu]. Asia and Pacific Forum on Poverty, Manila, Filipinler. https://www.adpc.net/v2007/IKM/ONLINE%20DOCUMENTS/downloads/poverty.pdf

Zhou, B., Zhang, H. ve Evans, R. (2022). Build back better: A framework for sustainable recovery assessment. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *76*, 102998. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2022.102998

BÖLÜM 4

LOJİSTİK GÜVENLİK VE AFET YÖNETİMİNDE İNOVASYON: TCDD YANGIN SÖNDÜRME VE KURTARMA TRENİ

Emre Safa TENGİLİMOĞLU[1]
Sedat BARUTCU[2]

Giriş

Demiryolu ağları, yüksek hacimli yolcu taşımacılığının yanı sıra endüstriyel hammaddeler ve tehlikeli kimyasallar gibi yüksek riskli yüklerin lojistiğinde küresel ekonominin temel omurgalarından birini oluşturmaktadır. Demiryolu altyapılarının gelişmesi, hat uzunluklarının artması ve tünel segmentlerinin yaygınlaşması, karşılaşılabilecek acil durumların karmaşıklığını da beraberinde getirmektedir. Demiryolu hatlarında meydana gelebilecek kaza, deray (raydan çıkma) veya tünel yangınları; konvansiyonel karayolu itfaiye araçlarının fiziki olarak ulaşamayacağı coğrafi olarak izole ve dar alanlarda özel müdahale konseptlerini zorunlu kılmaktadır. Orman alanlarına ulaşım açısından söndürme trenleri son derece

[1] Öğretim Görevlisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Teknik Bilimler MYO Sivil Savunma ve İtfaiyecilik Programı, Kütahya / Türkiye 0000-0003-4051-8499
[2] Öğretim Görevlisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Sivil Savunma ve İtfaiyecilik Programı, Çankırı / Türkiye ORCID: 0000-0001-5160-2085

önemlidir.

Resim 1: *BNSF Demiryolu Şirketi Tarafından Arazi ve Örtü Yangınlarına Müdahalede Kullanılan Modüler Yangın Treni Sistemleri: Döner Su-Köpük Monitörleri, Su Tanker Vagonları ve Saha Müdahale Operasyonları*

Kaynak: Wildfire Today / Gabbert, 2018

Tarihsel süreç incelendiğinde, yangın trenlerinin 100 yılı aşkın bir geçmişe sahip olduğu ve ilk örneklerinin buharlı lokomotifler tarafından çekildiği görülmektedir (Gabbert, 2018). Genel olarak bu araçlar; yüksek hacimli su tankları, güçlü yangın pompaları, köpük sistemleri ve personel taşıma vagonlarından oluşmaktadır. Temel amaç, demiryolu altyapısını korumak, hat açıklığını sürdürülebilir kılmak ve erişimi kısıtlı bölgelerde yangın kesme hattı (firebreak) oluşturarak yangının yayılımını engellemektir (Gabbert, 2018).

Dünya genelinde geliştirilen modern yangın ve kurtarma trenleri ,örneğin Windhoff / Luetze LRZ sistemleri veya Dräger kurtarma konseptleri, sadece yangın söndürme değil; aynı zamanda tünellerde mahsur kalan yolcuların tahliyesi, acil tıbbi müdahale ve duman tahliyesi gibi çok yönlü operasyonları yürütecek teknolojilerle donatılmıştır (Dräger, 2023; Luetze Transportation, 2021).

Resim 2: *TURASAS Yangın Söndürme ve Kurtarma Treni*

Kaynak: TÜRASAŞ, 2024

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD) ağındaki bu kritik operasyonel ihtiyacı karşılamak amacıyla Türkiye Raylı Sistem Araçları Sanayii A.Ş. (TÜRASAŞ) Eskişehir Bölge Müdürlüğü, tamamen yerli mühendislik imkânlarıyla "Yangın Söndürme ve Kurtarma Treni" projesini hayata geçirmiştir. Bu çalışmada, TCDD bünyesinde hizmet veren bu özel raylı sistemin teknik donanımı, lojistik kapasitesi, uluslararası alandaki benzer uygulamalarla olan kıyaslaması ve afet yönetimindeki stratejik rolü analiz edilmiştir.

2. Araştırma ve Bulgular

2.1. TCDD Yangın Söndürme Treninin Teknik ve Operasyonel Bulguları

Yangın ve Kurtarma Trenleri, çok çeşitli uygulama alanlarına sahiptir. Yangın önleme, kurtarma veya yangın söndürme olsun, Kurtarma Treni her zaman doğru kaynaklara sahip olmanızı sağlar. Geniş çalışma aralığı ve muazzam taşıma kapasitesi, treni son derece etkili bir kurtarma sistemi haline getirir. (Dräger, 2023).

Demiryolu köprülerinde, dağlarda veya tünellerde operasyonlarla karşılaşıldığında, geleneksel kurtarma araçlarının sınırlamaları kısa sürede ortaya çıkar. İşte burada Kurtarma Treni konsepti devreye giriyor. Kurtarma Treni'nin yangın, mürettebat ve ekipman vagonları, kurtarma personelini ve ekipmanlarını doğrudan olay yerine taşır. Kurtarma personeli tehlikelerle mücadele ederken, yolcular ve mürettebat korunaklı kurtarma vagonuna tahliye edilebilir. Bu vagon daha sonra kurtarma ekipleri tarafından tekrar kullanılabilir. Dizayn edilerek kurtarma ekipmanlarının çeşitlendirilmesi ve farklı kurtarma senaryolarına uyarlanması önemli bir avantaj olup, tren yolunun geçtiği tüm alanlarda gerçekleşen her türlü operasyonda işlevsel hale gelerek hayat kurtarabilir.

Resim 3: *Dräger Tarafından Tasarlanan Yangın Söndürme ve Kurtarma Tren Seti: Ekipman Platformu, Havalandırma Fanı/Söndürme Robotu Taşıma Alanı ve Bağımsız Solunum Havası Destekli Personel Tahliye Vagonu İç Görünümü*

Kaynak: Dräger, 2023

Mühendislik ve acil durum yönetimi açısından demiryolu köprüleri, dağlık güzergâhlar veya kapalı tünel yapılarındaki olaylarda geleneksel karayolu kurtarma araçlarının müdahale kapasitesi sınırlı kalmaktadır (Dräger, 2023). TÜRASAŞ tarafından 1435 mm standart ray açıklığına uygun olarak tasarlanan ve iki adet 80’ Sggrss tipi konteyner platform vagonu üzerine inşa edilen yerli Yangın Söndürme ve Kurtarma Treni, sadece bir söndürme aracı değil, aynı zamanda lojistik bir seyyar acil durum üssü niteliğindedir (TÜRASAŞ, 2024).

Sistemin öne çıkan temel teknik ve operasyonel bulguları şu şekildedir:

- **Söndürme Ajanı Kapasitesi:** Platform bünyesinde 92 ton su ve endüstriyel yangınlara müdahale amacıyla 4 m³ köpük konsantresi rezervi yer almaktadır. Bu kapasite, lojistik açıdan yaklaşık 42 adet standart karayolu itfaiye arazözünün söndürme gücünün tek bir raylı platformda birleştirildiğini göstermektedir (TÜRASAŞ, 2024).
- **Müdahale Menzili:** Tren üzerine entegre edilmiş uzaktan kumandalı akıllı söndürme monitörleri (yangın kuleleri), tehlikeli bölgeye yaklaşmaksızın 150 metre mesafeye kadar pulverize veya jet akış modunda müdahale edebilmektedir.
- **Tünel İçi Operasyon ve Havalandırma:** Kapalı alanlarda görüşü sağlamak ve toksik gaz birikimini önlemek amacıyla dakikada 35 m³ duman tahliye edebilme kapasitesine sahip yüksek debili havalandırma/aspiratör altyapısı mevcuttur.
- **Enerji ve Lojistik Bağımsızlık:** Entegre 70 kVA gücündeki jeneratör sistemi, tam yük altında harici bir güç kaynağına ihtiyaç duymadan 8,5 gün boyunca kesintisiz enerji üretebilmektedir. Üretilen bu enerji, afet anında kurulabilecek 4 adet mobil sahra hastanesinin tüm elektrik ihtiyacını karşılayabilecek düzeydedir.
- **Kaza-Kırım ve Arama-Kurtarma Donanımı:** Hat blokajlarına neden olan vagon veya enkazın kaldırılması amacıyla 550 ton kaldırma kapasiteli demiryolu kaza-kırım ekipmanları, 2000 °C sıcaklığa dayanıklı koruyucu elbiseler ve KBRN (Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik, Nükleer) tehditlerine karşı koruyucu donanımlar sistem içeriğinde yer almaktadır.

2.2. Uluslararası Uygulamalar ve Karşılaştırmalı Analiz

Dünyada demiryolu tünel uzunluğu fazla olan veya ağır kış şartları altında tehlikeli madde lojistiği yürüten ülkeler de benzer Yangın ve Kurtarma Treni LRZ - Lösch- und Rettungszug konseptlerini kullanmaktadır:

- **İsviçre Federal Demiryolları (SBB):** Dünyanın en uzun taban tüneli olan *Gotthard Base Tüneli* (57 km) güvenliği için SBB, özel "LRZ" trenleri konuşlandırmıştır. İsviçre'deki bu trenler, tıpkı TCDD örneğinde olduğu gibi yüksek tonajlı su depolarına, tünel içi duman tahliye fanlarına ve vagon içinde aşırı basınca sahip (dumandan arındırılmış) personel kurtarma odalarına sahiptir.

Resim 4: *İsviçre Federal Demiryolları (SBB) Bünyesinde Görev Yapan Lösch- und Rettungszug (LRZ) Yangın Söndürme ve Kurtarma Tren Seti*

Kaynak: Luetze Transportation, 2021

- **Avusturya Federal Demiryolları (ÖBB):** Alp Dağları altındaki yoğun tünel trafiğini yöneten ÖBB, tünel yangınlarına müdahale için dizel-hidrolik tahrikli kurtarma

trenleri kullanmaktadır. Bu trenler harici katener hattından elektrik almadan, tamamen kendi enerjisiyle tünel içine girip operasyon yürütebilmektedir.

- **Rusya Demiryolları (RZD):** Sibirya gibi aşırı soğuk ve uzak coğrafyalarda petrol taşımacılığı yapan RZD, bünyesinde 300'den fazla yangın söndürme treni barındırır. Bu trenler kışın donmayan su sistemleri ve devasa köpük tanklarıyla kimyasal kazalara müdahale eder.

- **Spokane itfaiye treni:** Her biri yaklaşık 3.250 galon su taşıyan üç ila dört modüler tank taşımak üzere dönüştürülmüş bölmeli düz vagonlar kullanıyor. Trenin orta vagonunun her iki ucundaki yükseltilmiş platformlara döner su/köpük topları monte edilmiş olup, bu vagon ayrıca 500 galonluk sulu yangın söndürme köpüğü tankı da taşıyor. BNSF, "Yaklaşık 300 fit yüksekliğe kadar ulaşabiliyoruz" diyor. Tren ayrıca, gece yangın söndürme için ışıkları çalıştırmak üzere bir jeneratör barındıran ve sığınak ve komuta merkezi olarak hizmet veren bir vagon da içeriyor.

- BNSF, 2008 yılında Washington eyaletinin Vancouver şehrinde farklı bir tasarım yaklaşımıyla ikinci bir yangın söndürme treni inşa etti. Washington eyaletinin Wishram kentinde, Columbia Nehri kıyısında konuşlandırılan bu tren, altlarında jeneratör ve pompa sistemleri bulunan ve üstlerine döner toplar monte edilmiş, oldukça modifiye edilmiş tank vagonları ve tren hareket halindeyken ahşap traversleri veya köprüleri ıslatabilen bir püskürtme çubuğuyla donatılmış bir komuta merkezi vagonu kullanıyor. Yangın söndürme treni ekipleri genellikle yerel müdahale ekipleriyle birlikte çalıştığı için, BNSF vagonlarındaki hortumlar ve bağlantı elemanları itfaiye araçları ve diğer ekipmanlarla uyumlu hale getirilmiştir. Vagonlarda ayrıca, güzergah yakınındaki depolama tanklarından veya doğal su kaynaklarından

yeniden doldurulmalarına olanak tanıyan sifonlar da bulunmaktadır.

3. Sonuç ve Öneriler

TCDD bünyesindeki yerli Yangın Söndürme ve Kurtarma Treni, demiryolu işletmeciliğinde can ve mal güvenliğini teminat altına alan stratejik bir lojistik yatırımdır. Bu platformun operasyonel başarısı, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrasında yaşanan **İskenderun Limanı yangınında** somut olarak kanıtlanmıştır. Kara araçlarının yıkıntı ve lojistik engeller nedeniyle giremediği liman sahasına raylar üzerinden yaklaşan tren, yangının kontrol altına alınmasında kritik bir dönüm noktası oluşturmuştur. Hem endüstriyel kazalara müdahale hızı hem de tünel içi güvenlik standartları açısından bu yerli teknoloji, Türkiye'nin afet yönetim kapasitesini uluslararası standartlara (EN 45545 vb.) taşımaktadır.

Tüm vagonlar gaz geçirmezdir ve pozitif basıncı koruyan bağımsız bir solunum havası besleme sistemine sahiptir. Bu, kurtarma ekiplerinin ve kurtarılan kişilerin koruyucu maske takmadan saatlerce vagonda güvenli bir şekilde kalmalarını sağlar. Ayrıca, ciddi yaralanmaları olan kişilere olay yerinde ilk müdahale ve stabilizasyon sağlanması da mümkündür. Pozitif basınç teknolojisi, duman tahliye sistemli personel hava kilitleri ve çok seviyeli duman tutma sistemleri, insanların vagonlara girerken dumanın içeri sızma riskini önemli ölçüde azaltır. Hava depolarının geniş kapasitesi, solunum cihazlarını doldurmak için de kullanılabilir.

Termal görüntüleme kamerası, aşırı dumanlı ortamlarda bile net görüş sağlar. İç ve dış kısımdaki gaz ve sıcaklık sensörleri, potansiyel riskler konusunda zamanında uyarıda bulunur. En önemli veriler entegre monitörlerde gösterilir, böylece görevin koordinasyonu kolaylaşır. Bu özellikler, Kurtarma Trenini tünel yangınları ve tehlikeli madde içeren olaylar için ideal bir araç haline getirir

Tüm vagonlar bireysel özelliklere göre hazırlanır: boyut, ekipman ve teknoloji, gereksinimlerinizi karşılayacak şekilde uyarlanır. Modüler araç konsepti sayesinde, Kurtarma Treni minimum çabayla her göreve uyacak şekilde uyarlanabilir.

- Bölgesel Dağılımın Artırılması: Türkiye'nin doğu-batı aksındaki yüksek hızlı tren hatları ve tünel yoğunluğu göz önüne alınarak, bu tren setlerinin sayısı artırılmalı ve stratejik lojistik düğüm noktalarında (örn: Ankara, Sivas, Bilecik, Erzincan) hazır bekletilmelidir.
- Otonom Sistem Entegrasyonu: Tünel içi gibi personelin girmesinin imkânsız olduğu aşırı zehirli alanlar için, tren vagonundan ray üzerine indirilebilen otonom veya uzaktan kumandalı paletli yangın söndürme robotları (ROV) sistem konseptine entegre edilmelidir.
- Uluslararası Ortak Tatbikatlar: SBB (İsviçre) ve ÖBB (Avusturya) gibi tünel güvenliğinde derin tecrübeye sahip küresel aktörlerle ortak senaryolu sınır ötesi veya simüle edilmiş tatbikatlar düzenlenerek, yerli personelin operasyonel refleksleri ve müdahale protokolleri sürekli güncel tutulmalıdır.

Kaynakça / References

1. Dräger. (2023). Fire and rescue trains: Customized solutions for railway emergencies. Dräger Safety Product Catalog. https://www.draeger.com/en_neeur/Products/Fire-and-Rescue-Trains

2. Gabbert, B. (2018). Fire trains: How railways fight wildfires and protect infrastructure. Wildfire Today. https://wildfiretoday.com/tag/fire-train

3. Luetze Transportation. (2021). Windhoff's firefighting and rescue train with DioRail PC2 control. Luetze Transportation Solutions. https://www.luetze-transportation.com/solutions/windhoffs-firefighting-and-rescue-train-with-diorail-pc2-control

4. ÖBB. (2023). Infrastructure data: Tunnel safety concepts and rolling stock specifications for Alpine lines. Austrian Federal Railways.

5. SBB. (2022). Safety report: Lösch- und Rettungszug (LRZ) operations in Gotthard base tunnel. Swiss Federal Railways.

6. TÜRASAŞ. (2024). Yangın söndürme ve kurtarma treni teknik karakteristikleri ürün kataloğu. T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Türkiye Raylı Sistem Araçları Sanayii A.Ş. https://www.turasas.gov.tr/detay/yangin-sondurme-ve-kurtarma

7. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. (2023). Deprem bölgesi lojistik müdahale raporu ve İskenderun Limanı yangını operasyon notları. T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Yayınları.

BİDGE